Многоуважаемому С. Н. Шубинскому

КЪ ИСТОРІИ НѢМЕЦКАГО И ЧЕШСКАГО ЛУЦИДАРІУСОВЪ.

А. С. АРХАНГЕЛЬСКАГО.

КАЗАНЬ.
Типо-литографія Императорскаго Университета.
1897.

КЪ ИСТОРІИ

НѢМЕЦКАГО И ЧЕШСКАГО

ЛУЦИДАРІУСОВЪ.

А. С. АРХАНГЕЛЬСКАГО.

КАЗАНЬ.
Типо-литографія Императорскаго Университета
1897.

Печатано по опредѣленію историко-филологическаго факультета при Императорскомъ Казанскомъ университетѣ.

Деканъ *Д. Бѣляевъ.*

КЪ ИСТОРІИ
НѢМЕЦКАГО И ЧЕШСКАГО
ЛУЦИДАРІУСОВЪ.

Schorbach, Studien über das deutsche Volksbuch Lucidarius und seine Bearbeitungen in fremden Sprachen. Strassburg, 1894. Quellen und Forschungen zur Sprach-und Culturgeschichte der germanischen Völker. Herausgegeben von Alois Brandl, Ernst Martin, Erich Schmidt. LXXIV.

Нѣмецкій „Луцидаріусъ" до сихъ поръ не имѣлъ специальной монографіи. Научныя изученія знаменитой книги нѣмецкаго народа, — одной изъ популярнѣйшихъ книгъ и всей средневѣковой литературы,—до сихъ поръ ограничивались или чисто библіографическими описаніями и указаніями, или сообщеніемъ краткихъ, незначительныхъ по объему, отрывковъ стараго текста, наконецъ, случайными небольшими замѣтками и сопоставленіями. Послѣ Panzer'a [1]), и др. старыхъ, преимущественно библіографич. указаній и

[1]) M. Georg. W. Panzer, Annalen der ältern deutschen Literatr Nürnberg, 1788. S. 111. 120. 154. 157. u. s. w.—Между прочимъ указываю два древнѣйшихъ изданія Луцидаріуса—*1479* года и *1481*-го. По повод· слѣдняго замѣчается: «Es ist solches eigentlick ein, nach damaliger M·

замѣтокъ **Adelung'a** [1]), **Schotzky** [2]),—первымъ трудомъ, посвященнымъ историко-литературному изученію памятника, была небольшая статья **Mone**: Altdeutsche Weltlehre des Lucidarius, явившаяся въ 1834 г., въ Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters, сохраняющая и теперь свое научное значеніе. Статья заключаетъ въ себѣ отрывки текста рукописнаго нѣмецкаго Луцидаріуса по древнѣйшему, найденному изслѣдователемъ, списку XII вѣка. Рукопись до сихъ поръ остается наиболѣе древней изъ всѣхъ извѣст-

formtes Lehrbuch für die Jugend, oder eine Unterredung eines Lehrers mit seinem Schüler, der ihm allerlei Fragen aus der Theologie, Astronomie. Physik, Geographie u. d. vorleget, die ihm jener, wie leicht erechten, oft auf die elendeste und lächerlichste Art beantwortet... Lateinisch ist dieses Buch unter dem Titel Elucidarius dialogicus tripartitus infinitarum quaestionum resolutivus Vademecum zu Nürnberg 1509. 4. gedrucht worden. In der Folge werden mehrere Ausgaben von diesem Werkqen vorkommen, das also doch sehr beliebt muss gewesen sein». стр. 111, 120.

[1]) **Fr. Adelung**, Altdeutsche Gedichte in Rom, oder fortgesetzte Nachrichten von Heidelbergischen Handschriften in der Vatikanischen Bibliothek. Königsberg. 1799. S. 162—164. На стр. 162—164 авторъ дѣлаетъ краткое сообщеніе о помѣщенномъ въ Гейдельбергской р-си № 359 списки Луцидаріуса: авторъ приводитъ заглавіе книги, и словами находящагося здѣсь *предисловія* разсказываетъ кратко о составленіи книги по порученію герцога его капелланомъ, о желаніи герцога, чтобы книга была написана не стихами, названа Avrea gemma, а не Lucidarius, какъ желалъ капелланъ, о составленіи книги въ Брунцвикѣ и т. д.,—тѣ подробности, которыя сообщаются объ обстоятельствахъ составленія книги въ извѣстномъ риѳмованномъ *предисловіи* къ ней; далѣе кратко разсказываетъ содержаніе самой книги Луцидаріусъ.

[2]) Jahrbücher der Litetatur. V, Anzeigeblatt. Wien, 1819. Jan.—März. S. 31—32. Въ примѣчаніи къ изданному здѣсь одному старо-нѣмецкому стихотворенію, находящемуся въ Вѣнской рукописи 1472 года, **Schotzky** дѣлаетъ описаніе содержанія всей рукописи,—и между прочимъ сообщаетъ о находящемся въ рукописи спискѣ «Луцидаріуса». Авторъ приводитъ начало заглавія книги и затѣмъ кратко содержаніе находящагося здѣсь «введенія»,—о порученіи «герцогомъ Генрихомъ» одному изъ своихъ капеллановъ составить эту книгу, которая и была составлена въ городѣ Braunschweig'ѣ; авторъ статьи приводитъ подлинныя слова введенія о разнорѣчіи между герцогомъ и капелланомъ по поводу того, какое заглавіе дать составленной книгѣ: герцогъ хотѣлъ назвать ее Aurea gemma, капелланъ же—Lucidarius'омъ. Стр. 31—32.

ныхъ. Драгоцѣнные листки авторъ статьи нашелъ на переплетѣ одной книги, въ Гейдельбергѣ; листки были разорваны, и вообще сильно повреждены. При изданіи ихъ, недостающія мѣста Mone дополнилъ по одному изъ древнихъ печатныхъ изданій Луцидаріуса, съ присоединеніемъ соотвѣтствующаго отрывка по списку XV в. б-ки Карлсруэ, № 70. Издавая отрывки, изслѣдователь указываетъ на разнообразіе текста Луцидаріуса—какъ по старо-печатнымъ изданіямъ, такъ и въ рукописяхъ [1]).

Въ 1836 г., почти одновременно, явились краткія, но столь же документальныя, какъ и статья Mone, сообщенія Wackernagel'я и Hofmann'а. Первымъ было напечатано, до того времени остававшееся неизвѣстнымъ, *стихотворное*

[1]) Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters, herausgegeben von Prof. Mone. Mdcccxxxiv. Nürnberg. Dritter Jahrgang (1834). S. 318—320. Mone мимоходомъ указываетъ на одинъ изъ возможныхъ источниковъ нѣмецкаго Луцидаріуса: «Ein Blatt in kl. Quart aus dem X Jahrh., welches ich zu Heidelberg in der Scholastica historia Petri Comestoris (Strassburg, 1485) fand, enthält einen Text, der zu einem ähnlichen Werke wie der Lucidarius gehört. Es ist auch ein Gespräch zwischen dem Meister (M., d. i. Magister) und Schüler (Δ d. i. διδάσκαλος), und da die Kapitelzahl bis 41 geht, so scheint das Werk schon einigem Umfang gewesen. Zur Verdeutlichung folgen hier einige Auszüge dieses lateinischen Textes. XXVIII. de Hebreorum mensibus. Δ. Qui primi menses observare leguntur? M. Hebrei, scilicet quibus legislator ait de paschali mense. — — — Δ. Augustus nomen unde accepit? M. ab Octaviano Caesare Augusto, qui in kalendis istius mensis Antonium et Cleopatram vici'. — — Δ. September unde vocatur? M. a numero, eo quod sit septimus imber a Martio. Δ. Octimbrem ergo Novembem et Decembrem unde judicas este dictos? M. a numero. — — XXXIII. de kalendis, nonis et idibus Δ. de kalendis ergo, nonis et idibus peto, ut mihi disseras. M. Faciam. — — XXXVIII. de planetarum cursu super siquiferum et natura siquiferi. Δ. Sed quia audivi te dicentem planetarum transitum esse in zodiaco, ipsius zodiaci proprietatem et cursum earum in eo rogo ut exponas. M. Faciam, Zodiacus vel siquiferus est circulus obliquus XII signis constans. — — XLI. De lunae cursu super signiferum etc. О латинскомъ оригиналѣ нѣмецкаго Луцидаріуса Mone замѣчаетъ: «Wie alt der lateinische Originaltext ist, weiss ich nicht. Dass ähnliche Werke bis ins X Jahrh. zurückgehen, habe ich oben bemerkt, die erste Uebersetzung beweist auch, dass der Lucidarius im XII Jahrh. vorhanden war. Er enthäl aber ältere Namen und Vorstellungen, z. B. von Wendelsee, vom Morlant, er nennt das Rheinland nach Franken und dgl., Umstände, die eine frühere Zeit seiner Abfassung anzeigen. Стр. 318—320.

mundi Гонорія Отенскаго (Honorius Augustodunensis) и другимъ сочиненіемъ того же автора, *Gemma animae*. Весьма цѣннымъ былъ также сводъ библіографическихъ указаній о средневѣковыхъ переводахъ и передѣлкахъ Луцидаріуса—на языкахъ, помимо нѣмецкаго и датскаго, итальянскомъ, французскомъ, англійскомъ, исландскомъ, шведскомъ, и т. д. [1]).

Въ 1867 г., въ коллекціи Simrok'а: Die deutschen Volksbücher, былъ переизданъ сполна текстъ старопечатнаго нѣмецкаго Луцидаріуса [2]). Трудъ Simrok'а не имѣлъ строго научнаго характера. Положивши въ основу изданія текстъ изданія *1491 года* (Augsburg, Hans Schönsperger, f°, 1491), издатель перепечаталъ его въ нѣсколько модернизированномъ видѣ, допустилъ въ текстѣ и другія измѣненія, иногда произвольныя [3]); неизвѣстно также, по чему въ основу изданія взятъ текстъ именно 1491 года. Появленіе этого труда во всякомъ случаѣ было весьма важнымъ: оно дѣлало общедоступнымъ памятникъ, полный текстъ котораго давно сталъ библіографической рѣдкостью. Въ этомъ отношеніи трудъ Simrok'а, при всемъ его несовершенствѣ для цѣлей строго-научныхъ, представляетъ собою весьма важное значеніе, будетъ сохранять его и впредь,—пока не явится новое, критически исполненное, изданіе полнаго текста памятника.

Изученіе оживилось нѣсколько лишь въ самое послѣднее время. Въ 1872 г., въ „Germania" [4]), Schröder напечаталъ изданное ранѣе Wackernagel'емъ и Hoffmann'омъ, *стихотворное введеніе* къ нѣмецкому Луцидаріусу, по новой,

---

1) Nordiske Oldskrifter udgivne af det nordiske Literatur-Samfund. VII. Lucidarius, en Folkebog fra Middelalderen, besörget af C. J. Brandt. Kjöbenhavn, 1849. Inledning. I sqq.—Приношу глубокую благодарность проф. Dr O. Broch (Христіанія), при помощи котораго я могъ пользоваться текстомъ «введенія».

2) Die deutschen Volksbüch. B. XIII. Basel, 1867. S. 373—442.

3) Ср. Doberentz'а,—Zeitschrift für deutsche Philologie. XII, 1881. S.

4) Germania, B. XVII. Wien, 1872. S. 408—409.

остававшейся неизвѣстной [1]) редакціи, найденной издателемъ въ пергаменной рукописи перв. половины XIV в. Берлинской Королевской б-ки (Ms germ. oct. 56). Сравнительно съ ранѣе изданными текстами „введенія", редакція Schröder'а представляетъ особенно важное значеніе по своимъ мѣстнымъ и историческимъ указаніямъ,—уже исчезнувшимъ, стертымъ, въ редакціяхъ Wackernagel'я и Hoffmann'а. Новая редакція, въ связи съ другими, впервые довольно опредѣленно возстановляла передъ изслѣдователемъ обстоятельства перваго возникновенія нѣмецкаго памятника,—она подробно говоритъ объ обстоятельствахъ составленія книги, называетъ ея главнаго виновника („herzog Heinrich"), указываетъ лицо, которому поручена была „герцогомъ" ближайшая обработка книги („capellan" герцога, „meister"), время и мѣсто ея составленія („zv Brunswic in der stat"...), приводитъ даже различныя подробности касательно формы изложенія, ея заглавія,—„der meister" напр. желалъ изложить книгу въ стихахъ, герцогу же хотѣлось видѣть ее написанной въ прозѣ [2]) и т. д.

---

[1]) Точнѣе говоря, забытой, остававшейся безъ вниманія. Указаніе на рукопись и находящееся въ ней стихотворное предисловіе къ Луцидаріусу, какъ мы видѣли, было сдѣлано еще Adelung'омъ, въ 1799 г., въ названномъ выше изданіи: «Altdeutsche Gedichte in Rom oder fortgesetze Nachrichten von Heidelbergischen Handschriften in der Vatikanischen Bibliothek», S. 162—164, гдѣ приводится также и нѣсколько строкъ текста. Ср. также указаніе Schotzky,—въ Jahrbücher der Literatur, V, Anzeigeblatt, Wien, 1819, Jan-März, S. 31—32.

[2]) Got selbe hat den sin gegebin
Dem herzogen, der ez schriben liez:
Sine capellane er hiez
Die rede suchen an den schriften
Vnd bat daz sie ez tichten
An rimen wolden,
Wan sie ensolden
Nicht schriben wan die warheit,
Als ez zu latine steit.
Daz taten sie willecliche
Dem herzogen Heinriche
Daz er in gebot vnd bat.

Изъ позднѣйшихъ трудовъ, весьма важной является статья O. Doberentz'a: Die Erd-und Völker-kunde in der Welterchronik des Rudolf von Hohen-Ems [1]), хотя она трактуетъ о нашемъ памятникѣ лишь мимоходомъ. Изслѣдованіе особенно цѣнно по своей документальности. Авторъ указываетъ на тѣсную связь нѣмецкаго Луцидаріуса съ *Imago mundi* Гонорія Отенскаго (Augustodunensis), обосновывая свои указанія нагляднымъ сопоставленіемъ самыхъ текстовъ того и другого памятника. Любопытны замѣчанія автора, которыя онъ дѣлаетъ о двухъ важнѣйшихъ сочиненіяхъ Гонорія—*Elucidarium*'ѣ и сейчасъ названномъ *Imago mundi*, игравшихъ такую роль въ средневѣковой популярной и научной литературахъ.

Интересна небольшая замѣтка G. Hellmann'a, посвященная имъ нѣмецкому Луцидаріусу въ книгѣ: Meteorologische Volksbücher. Авторъ сопоставляетъ Луцидаріусъ съ другой нѣмецкой книгой: *Buch der Natur* Konrad'a von Megenberg (род. 1309; † 1374), написанной въ 1350 г.,—приводитъ отрывки Луцидаріуса по изданію 1482 г. (Augsburg, bei Hans Schönsperger, kl. f°, 1482), чтобы наглядно показать—„wie sehr in dieser Beziehung der Elucidarius hinter dem *Buch der Natur* zurücksteht" [2])... Приведенные отрывки между прочимъ имѣли значеніе и потому, что они указывали

Zv Brunswic in der stat
Wart ez getichtet vnd geschriben.
Ez enwere an dem meister nicht bliben,
Er hette ez gerimet ab er solde.
Der herzoge wolde
Daz man ez hieze da
Aurea gemma:
Do duchte ez dem meister besser sus,
Daz ez hieze Lucidarius,
Wan ez ein irluchter ist...

[1]) Doberentz, Die Erd-und Völkerkunde in der Welterchronik des Rudolf von Hohen-Ems. Zeitschrift für deutsche Philologie. 1881, XII. S. 288—301. 387—412.

[2]) Meteorolog. Volksbücher. Berlin. 1891. S. 13—17.

на изданіе Луцидаріуса, остававшееся до-толѣ неизвѣстнымъ, и сохранившееся лишь въ единственномъ экземплярѣ (въ Кор. б-кѣ въ Берлинѣ).

Одинъ изъ источниковъ нѣмецкаго Луцидаріуса, его позднѣйшихъ изданій, указанъ былъ Schamatolsky'мъ и A. Bauer'омъ въ *Mappa Evropae* Sebastian'а Münster'а, вышедшей во Frankfurt'ѣ a. M., въ 1536 г. [1]).

Очень цѣнной является небольшая статья S. Szamatólsky: Zu den Quellen des ältesten Faust-buchs. Kosmographisches aus dem Elucidarius [2]). Статья касается исторіи вліянія нашего памятника на болѣе позднюю средневѣковую литературу. Фактическимъ сопоставленіемъ текстовъ авторъ доказываетъ непосредственное вліяніе одного изъ печатныхъ изданій нѣмецкаго Луцидаріуса на нѣмецкую народную книгу о Фаустѣ (*Faustbuch*, первое изд.—1587). Мимоходомъ авторъ разъясняетъ недоразумѣніе (которое довольно долго держалось въ литературѣ о нѣмецкомъ Луцидаріусѣ) [3]) относительно „авторства" Köbel'я († 1533),—о чемъ впрочемъ уже и нѣсколько раньше было замѣчено Eisenhart'омъ [4]).

Существенной стороной въ изученіи литературной исторіи нѣмецкаго Луцидаріуса является между прочимъ вопросъ объ отношеніяхъ этого памятника къ неразъ упоминавшемуся нами, болѣе раннему латинскому прототипу—*Elucidarium*'у Гонорія Отенскаго (Honorius Augustodunensis, вт. пол. XI—нач. XII ст.). Этотъ вопросъ до сихъ поръ мало затрогивался, и личность Гонорія и теперь продол-

---

[1]) Vierteljährschrift für Literaturgesch. I, Weimar, 1888, S. 163. IV, Weimar. 1891. S. 383.

[2]) Vierteljahrschrift für Literaturg., 1, 1888. S. 161—183.

[3]) См. Grässe, Lehrb. einer allgem. Literärgeschichte. Dritter Band, erste Abtheilung. Leipzig. 1852. S. 913 (съ сылкой на Scheibel'я, III, 110). Hellmann, Repertorium der deutschen Meteorologie (Leipzig. 1883), S. 246—247, o Jac. Köbel'ѣ замѣчаетъ: ..«schrieb ofters unter d. Namen «Maister Elucidarius»... и др.

[4]) См. Allgem. deutsche Biographie. XVI, Leipzig. 1882. S. 348.

жаетъ оставаться не вполнѣ ясной, нѣсколько загадочной. Самыя сочиненія его изучены еще въ весьма недостаточной степени; даже вопросъ о томъ, принадлежитъ ли латинскій *Elucidarium* именно ему, а не кому-либо другому изъ средневѣковыхъ латинскихъ писателей, напр. Ансельму или Ланфранку,—какъ это не разъ высказывалось раньше,—до сихъ поръ остается для нѣкоторыхъ изслѣдователей спорнымъ [1]). Въ отношеніи къ личности Гонорія и его сочиненіямъ, болѣе важные опыты разысканій въ послѣднее время сдѣланы Wattenbach'омъ [2]), Stanik'омъ [3]), особенно Scherer'омъ [4]). Мы упоминали уже о нѣкоторыхъ замѣчаніяхъ, относящихся сюда, въ статьѣ Doberentz'а.

Таковы важнѣйшіе труды въ области научнаго изученія знаменитаго средневѣковаго памятника. До послѣдняго времени существовавшія въ наукѣ представленія о немъ и его литературныхъ отношеніяхъ не могли похвалиться ни обширностью,

---

[1]) Ср. B. Hauréau, Notices et extraits de quelques manuscrits latins de la Bibliothéque Nationale. I. Paris. 1890. p. 209—210; II. 1891, p. 61; V, 1892. p. 266.—Elucidarium встрѣчается въ массѣ рукописей, замѣчаетъ Hauréau, но почти всѣ они анонимныя; если же въ нихъ указывается авторъ, то чаще другихъ называется Ансельмъ,—нѣкоторыя называютъ Laufranck'a, также Гонорія «d'Autun»... «Saint Anselme, прибавляетъ авторъ, parait etre le plus invraisemblable des auteurs suppotés»... I, 1890, стр. 209—210. ...«Était il donc nécessaire de l'attribuer à quelqu'un? спрашиваетъ авторъ въ другомъ мѣстѣ. Nomen meum, dit l'auteur, volui silentio contegi. Eh bien, ce nom qu'il a voulu cacher, personne ne l'a découvert. Le voeu de cet homme modeste est donc exaulé»... II, 1891, стр. 61. «L'Elucidarius—sans nom d'auteur... Nous avons dit, qu' attribuè tour à four à Lanfranc, à saint Anselme, il a été publié, pour la derniere fois, sous le nom d'Honoré d'Autun. Mais cet là, nous le répétons, une attribution sans garantie. L'auteur, qui n'a pas voulu, dit il, se nomer, sera tonjours inconnu»... V. Paris, 1892, p. 266.

[2]) Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des XIII Jahrh., II, Berlin, 1894, S. 258—260 (первое изд.—1858 г.).

[3]) Allgem. deutsche Biographie, XIII, Leipzig, 1881. S. 74—78.

[4]) Zeischrift für die Oesterreichischen Gymnasien, 1868. S. 564—579. Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII—XII Jahrh. Berlin, 1873. S. 417—419. Geschichte der deutschen Dichtung in XI—XII Jahrh. Strassburg, 1875. S.

ни опредѣленностью и точностью... Даже въ 1891 году приходилось напр. увѣрять, что нѣмецкій средне-вѣковой Луцидаріусъ и извѣстное сочиненіе Гонорія Отенскаго, носящее то же названіе—не одно и то же, напротивъ, книги одна отъ другой весьма отличныя... „Kann ich versichern—замѣчаетъ одинъ изъ нѣмецкихъ изслѣдователей—dass der deutsche Lucidarius oder Elucidarius nur sehr wenig mit dem Elucidarium des Honorius gemein hat“ [1]),—и увѣренія эти, прибавимъ, были не излишни [2])...

Новое изслѣдованіе, заглавіе котораго выписано нами въ началѣ статьи, спеціально посвященное памятнику, подводя критически итогъ всему сдѣланному ранѣе, тѣмъ самымъ въ значителаной степени способствуетъ разъясненію историко-литературной стороны памятника; къ сожалѣнію, новое изслѣдованіе далеко не исчерпываетъ сполна научнаго изученія вопроса и само по себѣ мало подвигаетъ дѣло впередъ.

Изслѣдованіе состоитъ изъ семи главъ. Въ первой (Ss. 3 —7) авторъ кратко излагаетъ содержаніе нѣмецкаго Луцидаріуса, при чемъ приводитъ заглавія отдѣльныхъ статей памятника, какъ они читаются въ началѣ рукописи XIV в. Берлинск. Корол. б-ки (Ms germ. oct. 26). Вторая глава (Ss. 8—18) посвящена изложенію внѣшнихъ обстоятельствъ составленія памятника; дѣлая нѣкоторыя историко-литературныя поясненія, изслѣдователь пользуется здѣсь главн. образ. упоминавшимся выше такъ наз. *стихотворнымъ введеніемъ.* Третья, наиболѣе обширная, глава (Ss. 19—132) заключаетъ подробное описаніе всѣхъ существующихъ, по различнымъ библіотекамъ и частнымъ собраніямъ, рукописей и старопечатныхъ изданій нѣмецкаго Луцидаріуса. Въ четвертой (Ss. 133—156) и пятой (Ss. 157—166) авторъ трактуетъ объ исторіи текста памятника и его начальныхъ литератур-

---

[1]) Helmann, Meteorolog. Volksbücher, Berlin, 1891. S. 16.

[2]) См. у Schorbach'a, S. 17—18. S. 32, Anm.; S. 158, Anm.

ныхъ источникахъ. Двѣ послѣднія главы, шестая (Ss. 167—230) и седьмая (Ss. 231—269), излагаютъ „Bearbeitungen des deutschen Lucidarius in den andern Sprachen und die Übertragungen des lateinischen Elucidarium",—главн. образ. опять библіографическія описанія существующихъ, извѣстныхъ изслѣдователю, рукописей и старопечатныхъ изданій.

Не смотря на весьма широкую, какъ видимъ, программу, намѣченную изслѣдователемъ, главное значеніе вышедшаго труда—чисто библіографическое. На эту сторону изученія обращено главное вниманіе изслѣдователя, этой цѣли посвящена бо́льшая часть книги (стр. 19—132. 167—269). Изслѣдователь съ необыкновенной тщательностью собираетъ и описываетъ весь сохранившійся до насъ библіографическій матеріалъ, съ образцовой подробностью—нужно отдать ему справедливость—описываетъ всѣ рукописные списки и старопечатныя изданія нѣмецкаго Луцидаріуса, какія только существуютъ въ общественныхъ и частныхъ библіотекахъ Европы (и Америки!.. впрочемъ, лишь одинъ списокъ, не представляющій особаго интереса), — затѣмъ, далѣе, и родственныхъ ему средневѣковыхъ луцидаріусовъ на различныхъ языкахъ Европы,—рукописи и старопечатныя изданія луцидаріусовъ датскаго, средне-нидерландскаго, чешскаго, французскаго, итальянскаго, англійскаго, исландскаго, шведскаго и т. д. и т. д. Изслѣдователь съ примѣрной тщательностью приводитъ заглавія списка или печатнаго изданія, описываетъ его внѣшній видъ, съ точнымъ указаніемъ числа листовъ, занятыхъ памятникомъ, числа строкъ на листѣ,—формы почерка или шрифта, подробно описываетъ имѣющіеся въ рукописи или изданіи рисунки,—приводитъ всю, относящуюся къ той или другой рукописи, къ тому или другому изданію, научную литературу,—перечисляетъ самые экземпляры, сохранившіеся отъ того или другого изданія въ различныхъ библіотекахъ и т. д. Изъ относящихся собственно къ нѣмецкому Луцидаріусу, изслѣдователь описываетъ *болѣе 30-ти* ру-

копис ей, не считая нѣкоторыхъ изчезнувшихъ и потерянныхъ („verschollene und verlorene“), о которыхъ приводитъ сохранившіяся свѣдѣнія, и болѣе *80-ти* печатныхъ изданій. Древнѣйшая, сохранившаяся лишь въ отрывкахъ, рукопись памятника—конца XII в.; это—упоминавшіеся выше листки кон. XII в., найденные въ Гейдельбергѣ Мопе и изданные имъ въ Anzeiger, V, 1834. Въ самое послѣднее время въ библіотекѣ Геттингенскаго у-та Dr Karl Meyeŕомъ найдены новые отрывки, принадлежащіе, по мнѣнію нашего изслѣдователя, къ тому же, сейчасъ названному, списку конца XII в.; вмѣстѣ съ прежними, списокъ этотъ состоитъ так. образ. теперь изъ 7-ми листовъ—къ сожалѣнію, не цѣльныхъ—текстъ которыхъ представляетъ отрывки изъ „первой“ и „второй“ книгъ памятника. Изъ слѣдующихъ по времени списковъ пять принадлежатъ къ XIV в., два—къ концу XIV—нач. XV вв., два—къ XVII (оба—списки съ печ. изданій XVI в.); большинство же сохранившихся списковъ памятника, болѣе 20-ти, принадлежитъ къ XV вѣку. Этому же вѣку принадлежали, по мнѣнію изслѣдователя, и всѣ потерянные списки. За исключеніемъ нѣсколькихъ—трехъ-четырехъ,—всѣ описываемыя изслѣдователемъ рукописи, уже были извѣстны въ наукѣ и ранѣе, многія были и хорошо описаны; но нѣкоторыя указывались лишь мимоходомъ, вскользь.—Изъ печатныхъ изданій, описываемыхъ изслѣдователемъ, большинство (ок. 40) принадлежитъ XIV в., нѣсколько меньше (ок. 30)—XV в, 11-ть—XVII в., остальныя—позднѣйшія. Около половины описанныхъ изданій оставались, какъ это справедливо ставится на видъ изслѣдователемъ, „неизвѣстными“ (unbekannten)... Наиболѣе ранними мѣстами печатанія нѣмецкаго Луцидаріуса были Augsburg и Strassburg (XV); въ XVI—XVII вв. книга особенно часто печатается во Франкфуртѣ на Майнѣ. Со второй половины XVII вѣка, Луцидаріусъ обыкновенно появляется подъ заглавіемъ: „Kleine Kosmographia“.

Примыкая своею библіографическою частью къ болѣе раннимъ трудамъ P a n z e r'а, H a i n'а, G r ä s s e, B r a n d t'а и др., — изслѣдованіе S c h o r b a c h'а, въ этомъ отношеніи, далеко оставляетъ за собою предшественниковъ, дѣлаетъ громадный шагъ впередъ въ дѣлѣ библіографическаго изученія памятника, какъ богатствомъ собраннаго совершенно новаго матеріала, такъ и обстоятельностью описаній.

Несравненно слабѣе въ изслѣдованіи сторона собственно и с т о р и к о-л и т е р а т у р н а я. Здѣсь, какъ уже замѣчено, изслѣдователь гл. обр. или дѣлаетъ сводъ ранѣе сдѣланнымъ изысканіямъ, соображеніямъ, замѣткамъ, или ограничивается общими, чаще всего очень краткими, указаніями, или наконецъ прямо переноситъ вопросъ въ другія, д а л ь н ѣ й ш і я свои изслѣдованія,—начатыя, имѣющіяся начаться или только намѣчаемыя... Послѣдній пріемъ особенно часто употребляется изслѣдователемъ, и при томъ въ вопросахъ наиболѣе важныхъ и существенныхъ. Объ очень многихъ изъ подобныхъ вопросовъ изслѣдователь обѣщаетъ говоритъ „später", „an andere Stelle", „auf andere Gelegenheit", — намѣчая въ будущемъ для себя такимъ образомъ до 10—12 спеціальныхъ статей, замѣтокъ, изысканій (см. стр. 2. 145. 160. 164. 229. 230. 231. 231 (bis). 248. 268. 276).

Въ отношеніи къ историко-литературному изученію памятника, наиболѣе существеннымъ вопросамъ, какъ мы видѣли, посвящены въ изслѣдованіи глава четвертая и пятая; первая излагаетъ и с т о р і ю т е к с т а, вторая трактуетъ объ и с т о ч н и к а х ъ. Обѣ главы оставляютъ желать многаго...

„Исторію текста" изслѣдователь намѣчаетъ слишкомъ общо. Онъ останавливается главн. образ. на исторіи текста не разъ упоминавшагося *риѳмованнаго предисловія* къ памятнику, находящагося въ нѣкоторыхъ рукописяхъ, важнѣйшія редакціи котораго (намѣчающія стадіи этой „исторіи"), — какъ мы видѣли, были найдены и напечатаны р а н ѣ е... Текстъ самаго памятника остается въ изслѣдованіи почти не затронутымъ, намѣчается слишкомъ общими, слишкомъ крупными

штрихами,—до такой степени крупными, что представленіе получается или слишкомъ неясное, или прямо невѣрное.

Особенно кратки замѣчанія изслѣдователя относительно „исторіи“ рукописнаго текста. Точка зрѣнія, съ которой изслѣдователемъ разбивается на редакціи дошедшій рукописный матеріалъ памятника, кажется намъ слишкомъ внѣшней... Изслѣдователь такъ характеризуетъ въ отношеніи къ исторіи текста весь этотъ матеріалъ:

„Die meisten der uns überlieferten Lucidarius-Handschriften lassen sich sofort durch die an ihrer Spitze stehenden gereimten Einleitungen in zwei Hauptgruppen sondern... Der Rezension *A*, deren wertvolle Vorrede uns den Herzog Heinrich als Veranlasser des Buches und Braunschweig als den Enstehungsort desselben angiebt, gehören nur drei Hss. an: die Berliner. Ms. germ. 56. aus XIV Jahrh., die Heidelberger und die Wiener 3007 aus dem XV Jahrh. (Verzeichhiss No 2, 9 und 10)... Die Rezension *B* liegt in der Mehrzahl der erhaltenen Handschriften vor und ist später duroh die zahlreichen alten Drucke zur grössten Verbreitung gelangt. Dieser vulgäre Text trägt an der Spitze eine abweichende gereimte Einleitung, welche die historischen und localen Beziehungen der Vorrede in A nicht aufweist. Nur wenige Manuscripte haben die altertümlichen und unbehülflichen Verse dieses zweiten Vorwortes annähernd korrekt überliefert (напр. Berlin. Ms. germ. 26, XIV ст.; рук. XV в. Базельск. университ. б-ки, III. 20. и др.). In den späteren Handschriften wurden die Verse schon meist verstümmelt, die Reime zum Teil geändert oder ganz getilgt... Durch die vielen Ausgaben des Lucidarius, welche seit 1479 erschienen und sich immer mehr der Gunst des Publikums erfreuten, wurde diese Texteskiasse weithin ausgebreitet und bis in die Neuzeit nach mannigfachen Wandlungen fortgepflanzt.

Betrachten wir den Restbestand der Handschriften auf ihre Einleitungen, so finden wir, dass weder die Wolfenbüttler

Hs. 29. 9. Aug. (Verzeichnis No 12) noch die Klemmsche (Ms No 19,—Verzeichnis No 22) eine der obigen beiden Vorreden darbietet. Letzeres Manuskript, welches wir überhaupt als eine überarbeitete Erweiterung des Lucidarius kennen lernen, hat die Verse der Vorrede gänzlich fallen lassen und bietet dafür eine allgemein über den Inhalt orientierende Prosa-Einleitung. Zu Grunde liegt ihm jedoch eine Vorlage, welche der Gruppe B zugehörte. Grösseres Interesse beansprucht die genannte Wolfenbütteler Handschrift, worin uns ein ganz neues gereimtes Vorwort begegnet, durch welches der Schreiber die alten Eingangsverse wohl zu bessern vermeinte"... По мнѣнію изслѣдователя, составитель этого предисловія имѣлъ подъ руками предисловія обѣихъ первичныхъ редакцій (А и В) (Schorbach, стр. 132. 136. 137. 138. 139. 33. 41). О самомъ текстѣ, читаемомъ въ этой р-си, въ обозрѣніи рукописей замѣчается: Die Überlieferung des Textes ist ziemlich sorgsam, doch hat sich der Schreiber grössere Zusätze erlaubt. Die Namen sind nicht immer richtig gelesen"...

Въ исторіи рукописнато нѣмецкаго Луцидаріуса так. образ. намѣчаются изслѣдователемъ слѣдующія редакціи:

I. *Редакція съ риѳмованнымъ предисловіемъ*; сохранилась лишь въ трехъ рукописяхъ, одной—XIV в. и двухъ XV-го.

II. *Редакція съ значительно измѣненнымъ предисловіемъ*,—послѣднее потеряло мѣстныя и историческія указанія, стихи или совершенно нарушены или сохраняются лишь въ немногихъ рукописяхъ, отрывками. Эту редакцію представляетъ бóльшая часть дошедшихъ рукописей, а за ними и печатныхъ изданій. Предисловіе въ этой измѣненной редакціи удерживается и въ печатныхъ изданіяхъ до позднѣйшаго времени. Редакція текста—простонародная (vulgär).

III. *Редакція, читаемая въ рукописи перв. пол. XV в. Вольфенбюттельской б-ки, 29. 9. Aug. in 4°*. Редакція—совершенно особая, сравнительно съ обѣими предыдущими. Риѳмованное предисловіе вновь передѣлано и также въ стихахъ; передѣлывателю извѣстны были болѣе раннія предисловія двухъ

первыхъ редакцій; въ текстѣ сдѣланы значительныя добавленія.

IV. *Редакція, читаемая въ рукописи, находящейся въ Buchgewerbe-Museum въ Лейпцигѣ*, средины XV в. (Ms. № 19, 8°). „Введеніе" совершенно передѣлано, стихи утратило и перешло въ прозу.. Самый текстъ передаетъ всѣ три „книги", но въ произвольной передѣлкѣ (in willkürlicher Bearbeitung), съ опущеніями и вставками. Первая и третья книги сокращены; во второй вставленъ обширный отдѣлъ по объясненію литургіи.

Finden sich nun bei den zwei Haupt-Textessklassen ausser den verschiedenen Einleitungen noch weitere unterscheidende Merkmale vor? ставитъ далѣе вопросъ изслѣдователь, и отвѣчаетъ на него: Vergleichen wir zu diesem Zwecke die ältesten Repräsentanten der Rezension A und B, also die beiden Berliner Handschriften Ms. germ. oct. 56 (A) und Ms. germ. oct. 26 (B), miteinander, so treffen wir auf einige bemerkenswerte Verschiedencheiten. So finden wir z. B., dass die eine Gruppe hie und da Fragen vor der anderen voraus hat, dass die Fragestellung oft verschieden ist, dass Rede und Gegenrede zuweilen in zwei solche gespalten werden u. A. Eine Aufzählung dieser Einzelcheiten würde ermüden und zu weitführen",—и ограничиваясь сказаннымъ, авторъ оставляетъ все это до своего критическаго изданія полнаго текста памятника...

Какъ скоро выйдетъ въ свѣтъ это изданіе, мы не знаемъ; во всякомъ случаѣ не можемъ не пожалѣть, что изслѣдователь не воспользовался и настоящимъ поводомъ, чтобы остановиться на вопросѣ подробнѣе. Тѣмъ болѣе, что мы позволяемъ себѣ нѣсколько усомниться, что „einige bemerkenswerte Verschiedencheiten" между рукописными редакціями нѣмецкаго Луцидаріуса ограничиваются только указанными, чисто внѣшними чертами... Едва ли текстъ ихъ не представляетъ болѣе важныхъ и существенныхъ различій. На разнообразіе текста нѣмецкаго Луцидаріуса указывалъ еще Моne. Различіе текстовъ обнаруживается отчасти и изъ приводимыхъ въ статьѣ

O. Doberentz'а отрывковъ, при всей ихъ краткости. На значительную разницу въ текстахъ указываютъ, наконецъ, и дѣлаемыя самимъ изслѣдователемъ замѣчанія при описаніи рукописей памятника,—къ сожалѣнію, слишкомъ краткія и совершенно теряющіяся въ массѣ чисто внѣшнихъ палеографическихъ подробностей (стр. 19—54. 269—273), но все же вполнѣ достаточныя для того, чтобы видѣть, что вопросъ этотъ заслуживаетъ болѣе тщательнаго изученія...

Въ исторіи печатнаго текста изслѣдователемъ отмѣчаются —

1) *Редакція самыхъ первыхъ изданій.* Ихъ простонародный текстъ (vulgäre Text) вообще довольно близко примыкаетъ къ простонародному тексту рукописей. Стихи въ „предисловіи“ еще болѣе стерты, чѣмъ даже это мы видимъ въ рукописяхъ второй редакціи. Въ этомъ отношеніи, впрочемъ, въ первыхъ изданіяхъ замѣчается нѣкоторое различіе. Изданія Ant. Sorg'а (*Augsburg*, *1479*,—древнѣйшее изъ извѣстныхъ печатныхъ изданій нѣмецкаго Луцидаріуса) и Joh. Pruss'а (*Strassburg*, *ca 1482*) еще нѣсколько лучше удерживаютъ слѣды старой риѳмы, чѣмъ изданіе Joh. Bämler'а (*Augsburg*, *1479*). Послѣднее однако остается руководящимъ для послѣдующихъ изданій; самъ Sorg въ дальнѣйшихъ своихъ изданіяхъ (*Augsburg*, *1480*,—*1482*,—*1483*,—*1486*) принимаетъ вполнѣ редакцію Bämler'скаго текста.

VI. *Редакція перваго Любекскаго изданія*,—*Lübeck*, *1485*, bei M. Brandis. Текстъ Bämler'скій или одного изъ послѣдующихъ Augsburg'скихъ изданій, съ небольшими по мѣстамъ измѣненіями,—въ переводѣ „ins Plattdeutsche“.

VII. *Редакція второго Любекскаго изданія*—*Lübeck*, *1520*, безъ указанія имени издателя (типографія M. Brandis'а). „Введеніе“ нѣсколько сокращено. Самый текстъ памятника представляетъ совершенно особую, своеобразную редакцію. Изданіе заключаетъ въ себѣ лишь одну, первую часть памятника, да и ее—„со многими опущеніями, измѣненіями и большими вставками“. Весь текстъ раздѣленъ на 20 главъ; ихъ

заглавія приводятся у Schorbach'a, стр. 143—144. Первая глава представляетъ старое предисловіе, въ нѣсколько сокращенномъ видѣ; стихи уже совершенно стерты. Во 2—6 главахъ текстъ „im grossen und ganzen“ слѣдуетъ первому Любекскому изданію,—лишь съ нѣкоторыми вставками объ адѣ, о жизни Адама въ раю, потомствѣ Адама, построеніи башни въ Вавилонѣ. Глава 7-я представляетъ обширную вставку,—исторію Александра Великаго; источниками своего разсказа неизвѣстный составитель указываетъ *Speculum Historiale* и *De civitate Dei* Августина. Добавленіями являются и дальнѣйшія VIII—XI главы, источникомъ для которыхъ главн. образ. служитъ названное сочиненіе Августина. Въ XII главѣ трактуется о томъ, что различныя человѣко-подобныя существа, которыхъ нерѣдко показываютъ по городамъ—не настоящіе люди... Главы XIII—XVI представляютъ собой старый текстъ съ различными добавленіями, особенно въ главѣ XVI. Главы XVII—XIX пользуются старымъ текстомъ лишь въ отдѣльныхъ мѣстахъ; бо́льшая часть прибавлена вновь,—о темпераментахъ, о вліяніи звѣздъ на характеры людей и т. п. Въ послѣдней XX главѣ трактуется о вліяніи элементовъ на свойства различныхъ звѣрей и антиподахъ,—но въ совершенно иномъ видѣ, съ измѣненіями и дополненіями, сравнительно съ двумя подобными мѣстами стараго текста (ср. Simrok'a, стр. 407 и 399).

VIII. *Ein newer M. Elucidarius*, Strassburg, o J., bei Jacob Cammerlander, ca. 1535 (второе изданіе—Strassburg, o. J., ca. 1539; въ этомъ, второмъ изданіи въ предисловіи инниціалы I. C. указываютъ имя составителя, не упомянутаго совсѣмъ въ первомъ изданіи). Изданіе съ полнымъ правомъ заявляло о себѣ въ заглавіи, какъ о „Новомъ Луцидаріусѣ“: луцидарный текстъ является совершенно передѣланнымъ,—и въ этомъ видѣ остается въ большинствѣ послѣдующихъ, болѣе позднихъ, изданій книги. Cammerlander былъ „однимъ изъ ревностнѣйшихъ издателей старыхъ произведеній, причемъ передѣлывалъ ихъ въ протестантскомъ

смыслѣ; въ такомъ видѣ имъ были изданы напр. сочиненія Seb. Brant'a, Nic. Manue'la, Hans Sachs'a и др..". Въ особомъ предисловіи къ изданію своего „Новаго Луцидаріуса" Cammerlander самъ указываетъ на сдѣланныя имъ измѣненія въ книгѣ. Измѣненія состоятъ, съ одной стороны, въ опущеніяхъ въ текстѣ, исключеніяхъ, съ другой—въ вставкахъ и дополненіяхъ. По соображеніямъ религіознымъ, въ книгѣ опущенъ весь отдѣлъ о богослуженіи, объясненіе церковныхъ обрядовъ, церковныхъ одеждъ и т. д.,—такъ что отъ „второй книги" удерживается только отрывокъ; онъ составляетъ въ новой обработкѣ главы 21—23. Столь же мало осталось и отъ „третьей книги"; изъ нея удерживаются, съ большими пропусками, лишь два послѣдніе отдѣла, какъ главы 24—25. Добавленія заключаются въ слѣдующемъ: „Первая книга" стараго текста—замѣчаетъ изслѣдователь—получила значительное распространеніе. Нѣсколько увеличены свѣдѣнія объ Азіи и Африки (гл. VII и IX); статья же о Европѣ (гл. VIII) является передѣланной совершенно заново. Изданіе представляетъ совершенно другое, новое описаніе Европы,—останавливающееся съ особою подробностью на Германіи. Источникомъ Cammerlander'у въ его дополненіяхъ и передѣлкахъ служила *Weltbuch* Seb. Franck'a (Tübingen, 1534),—а не *Cosmographei. Mappa Europae* etc. Seb. Münster'a (Frankfurt a. M., 1537), какъ это высказано было Szamatólsky. Свѣдѣній объ Азіи и Африкѣ у Münster'a совсѣмъ нѣтъ; кромѣ того, у Мюнстера въ концѣ читается еще отдѣлъ о лакедемонянахъ и татарахъ, извлеченный также изъ Seb. Franck'a,—чего нѣтъ въ „Нов. Луцидаріусѣ"... „Да и вообще извлеченія Cammerlander'a ближе примыкаютъ къ тексту Franck'a"... Въ добавленіяхъ и поправкахъ къ изслѣдованію, на стр. 275, авторъ выражаетъ какъ бы готовность измѣнить сдѣланные выводы, и глухо указываетъ еще на „Chronica, Beschreibung und gemeine anzeige, von aller welt herkommen", вышедшую

во Frankfurt'ѣ, въ 1535 г., но удерживается отъ всякихъ обслѣдованій названной „Chronica".

IX. Редакція въ изданіи Heinr. Steiner'a,—*Augsburg, 1540*. Это изданіе представляетъ собственно воспроизведеніе второго Cammerlander'овскаго изданія (ca. 1538—1539), съ небольшими лишь опущеніями въ предисловіи. Изданіе Steiner'a послужило образцомъ для послѣдующихъ аугсбургскихъ и многочисленныхъ франкфуртскихъ изданій памятника, начинающихъ выходить съ 1549 года.

X. Нѣсколько измѣненной новой редакціей было изданіе—*Frankfurt a. M. 1566*, bei Chr. Egenolff's Erben (послѣдующія изданія, — *1572,—1578,—1580,—sqq.*; частью той же фирмы, частью у Vinc. Steinmeyer'a). Особенность редакціи—присоединеніе къ тексту Луцидаріуса *Bauern-Compass*'a Jacob Köbel'я. Кромѣ прибавки Bauern-Compass'a, общій текстъ этого изданія и послѣдующихъ, выходившихъ во Франкфуртѣ у Egenolfis Erben, позднѣе у W. Steinmeyer'a, тѣснѣе всего („am engsten") примыкаетъ къ изданію Steiner'a (а слѣд., также и—Cammerlander'a).

XI. Редакція въ изданіяхъ *ca. 1568,—ca. 1569,—ca. 1570* (всѣ—безъ означенія мѣста, года и имени издателя, но всѣ вышедшія въ *Базелѣ*, въ типографіи *J. Oporin*'a). Много спустя, изданіе еще разъ было воспроизведено—*Basel, 1683*. Изданіе 1568 года, вмѣстѣ съ послѣдующими перепечатками, въ ряду Луцидаріусовъ, имѣющихъ при себѣ Bauern-Compass, представляетъ новую, совершенно особую редакцію. Передъ нами опять—полная и совершенная передѣлка луцидарнаго текста. На загл. листѣ, подобно Cammerlander'овскому изданію, съ полнымъ правомъ указывается: „Von newem auffgelegt, vnd zuvor niemahls also getruckt". Предисловіе сохраняетъ прежнюю редакцію, Cammerlander-Steiner'овскую. Текстъ раздѣленъ на 15 главъ, порядокъ которыхъ совершенно особый,—какъ это наглядно можно видѣть изъ сопоставленія оглавленій этого изданія и въ болѣе раннихъ—Cammerlander'a, Steiner'a и послѣдующихъ франкфуртскихъ (Schorbach, стр. 150—151).

Двѣ первыя главы въ изданіи Oporin'а являются передѣланными вновь,—„можетъ быть, самимъ Oporin'омъ", замѣчаетъ изслѣдователь. Добавленіями являются затѣмъ—начало 3 главы, главы 5 и 7, начало 8-й, конецъ 9 и вставка о Троѣ въ концѣ 11-й. Совершенно иначе, чѣмъ въ болѣе раннихъ изданіяхъ Луцидаріуса, расположены метеорологическія и астрономическія статьи книги. Въ описаніи странъ Европы передѣлыватель придерживается луцидарнаго текста, какъ онъ изложенъ по Franck'у. Безъ измѣненій остается также описаніе Африки (гл. 13). Совершенно новымъ является описаніе Америки (гл. 14). Къ описанію Америки примыкаетъ далѣе Bauern-Kompass,—при чемъ старый теологическій остатокъ 3-й книги (объ антихристѣ и блаженствѣ святыхъ), удерживающійся во франкфуртскихъ изданіяхъ—уже отбрасывается (Schorbach, 151—152).

XII. *Kleine Cosmographia, oder summarische Beschreibung der gantzen Welt. Von vier Teilen der Erden, Affrica vnd America... 1655.* Изданіе представляетъ новыя измѣненія,—начиная съ самаго заглавія. Авторомъ-издателемъ былъ нѣкто Caspar Maurer, какъ это можно видѣть изъ находящагося въ самомъ началѣ книги посвященія императору Фердинанду III, гдѣ Maurer посвящаемое изданіе прямо называетъ „dieses mein schlechtes Wercklein".. За посвященіемъ слѣдуетъ краткое предисловіе стараго текста, безъ прибавокъ, сдѣланныхъ Cammerlander'омъ. Передѣлыватель избѣгаетъ самаго заглавія „Elucidarius", и называетъ свое изданіе довольно безграмотно: Diss Büchlein heisst Aurata Gemma, das ist ein Erleuchter dess Teutschen"... „Aus der beigegebenen Abbildung geht hervor, dass Maurer eine späte Frankfurter Ausgabe aus Steinmeyers Verlag vorgelegen haben muss," замѣчаетъ изслѣдователь. Bauern-Compass въ изданіи выброшенъ; также опущены, сравнительно съ названными изданіями, главы 18—23, гдѣ говорится о рожденіи дѣтей и излагаются теологическія части старой „второй книги". Остальной текстъ удерживается по франкфуртскому образцу. При описаніи Европы, передѣлыватель

слѣдуетъ дополненному тексту Cammerlander'а, но съ значительными сокращеніями. Созершенно новымъ дополненіемъ въ изданіи являются три главы въ концѣ описанія Азіи—о Іерусалимѣ, горѣ Синаѣ, могилѣ св. Екатерины и о городѣ Alcayr'ѣ, и затѣмъ, нѣсколько дальше—глава „о четвертой части свѣта, Америкѣ", трактующая впрочемъ о Японіи. Schorbach приводитъ текстъ заглавій главъ изданія, стр. 154—155 (съ нѣкоторыми, впрочемъ незначительными. отступленіями отъ правописанія подлинника).

Еще въ 1849 году, какъ мы выше видѣли, датскимъ ученымъ Brandt'омъ сдѣлано было указаніе на переработку луцидарнаго текста въ изданіи *1549 года*; это изданіе Brandt назвалъ „протестанскимъ" Луцидаріусомъ. Новый изслѣдователь принимаетъ это названіе, но относитъ его къ *Ein neuer M. Elucidarius*, изданному Cammerlander'омъ... Dr Schorbach съ обычной подробностью говоритъ о внѣшнихъ особенностяхъ изданія. указаннаго Brandt'омъ, говоритъ о числѣ его листовъ, о количествѣ строкъ на листѣ, custoden и signaturen, о шрифтахъ въ немъ употребленныхъ, и т. д.,—но ничего не говоритъ о томъ, представляетъ ля текстъ этого изданія ту же самую редакцію, которая читается и въ изданіи Cammerlander'а, отличаясь отъ послѣдняго лишь временемъ напечатанія, или это—изданія по тексту различныя?...

Вообще характеристики, которыя дѣлаетъ изслѣдователь названнымъ изданіямъ. чаще всего отличаются самыми общими чертами. Говоря о редакціи текста, онъ сличаетъ его обыкновенно по „книгамъ" и „главамъ",—а не въ порядкѣ самыхъ „вопросовъ" и „отвѣтовъ"... При характеристикѣ текстовъ изданій, главное мѣсто—послѣ сличенія вышеупоминавшихся „предисловій"—отводится сличенію оглавленій (register), заглавій статей или главъ изданій; так изслѣдователь сполна перепечатываетъ „регистры" второго любекскаго изданія (1520),—Cammerlander'овскаго (ca. 1535), Steiner'овскаго (1540) и франкфуртскихъ изданій (для

всѣхъ взятъ одинъ „регистръ", вслѣдствіе сходства регистровъ этихъ изданій),—далѣе, для сличенія съ послѣдними, „регистръ" изданія 1568 г., bei Oporin in Basel, и наконецъ,—для сличенія со всѣми предыдущими,—„регистръ", находящійся при Kleine Cosmograhia 1655 г. Отличаясь значительной неопредѣленностью, чтобы не сказать поверхностностью, такой пріемъ сличенія изданій, съ одной стороны, не даетъ точнаго представленія о самыхъ текстахъ, съ другой—иногда ведетъ къ заключеніямъ прямо невѣрнымъ...

Вообще замѣтимъ, пріемъ изученія текста нѣмецкаго Луцидаріуса по „книгамъ" и „главамъ" мало встрѣчаетъ для себя основанія въ болѣе старыхъ изданіяхъ памятника, а также повидимому и въ самыхъ рукописяхъ (хотя исторія этихъ „книгъ" и „главъ" и требовала бы выясненія; дѣленія эти между прочимъ встрѣчаются въ древне-русскихъ луцидаріусахъ,—и конечно тамъ не самостоятельны). Болѣе раннія печатныя изданія нѣмецкаго Луціадаріуса (имѣемъ въ виду изданіе *1488 г.* — Augsburg, Hans Schönsperger, f°.— экземпляръ имѣется въ Вѣнской Privatbibl. des Kaisers, гдѣ мы имъ пользовались, и изданіе *1491 г.*,—перепечатанное Simrok'омъ) совсѣмъ не знаютъ этого дѣленія. Изъ рукописей такое дѣленіе по „книгамъ" и „главамъ" встрѣчается едва ли не въ одной лишь Берлинской рукописи,—по которой оно и напечатано на стр. 5—7 изслѣдованія Schorbach'a,— да и здѣсь нумерація главъ сдѣлана, кажется, самимъ изслѣдователемъ; въ своихъ описаніяхъ рукописей изслѣдователь не указываетъ точно этихъ дѣленій, и вообще ничего не говоритъ о „главахъ" въ рукописяхъ... Въ сейчасъ названныхъ печатныхъ изданіяхъ *1488* и *1491* гг., помимо діалога, мы находимъ лишь слѣдующія заголовки (въ томъ и другомъ изданіи—одни и тѣ же):

Von den Glauben;
Von Himmel und Erde und den vier Elementen;
Von den Mond;
Von den sieben Tageszeiten und der Messe (Simrok,

Ss. 377. 378. 402. 416)... Вотъ и всѣ „книги“ и „главы“!.. Къ этому можно пожалуй присоединить еще слѣдующія слова, читаемыя у Simrok'a на стр. 396 (а равно и въ изданіи 1488 года, на соотвѣтствующемъ мѣстѣ; повторяемъ, въ отношеніи къ разсматриваемому дѣленію, оба изданія—совершенно тожественны): „Nun haben wir gesagt, wie diese Welt getheilt und wie sie beschaffen ist; was du nun fragst, des berichte ich dich mit Gottes Hülfe“,—но это, какъ видимъ, уже не заглавіе, а лишь оборотъ рѣчи, указывающій лишь на какое-то, можетъ быть, прежде существовавшее дѣленіе.. Болѣе подходящимъ является слово „amen“, читаемое въ концѣ одного отвѣта (Simrok, стр. 411),—которое также можетъ указывать на слѣдъ какого-то стараго, болѣе ранняго, дѣленія текста. Дѣленіе на „главы“ (но не на „книги“!..) возникаетъ лишь въ болѣе позднихъ изданіяхъ нѣмецкаго Луцидаріуса,—судя по даннымъ, приводимымъ у нашего изслѣдователя (который, почему то не останавливается внимательно на этомъ вопросѣ) въ первый разъ въ Любекскомъ изданіи 1520 года. Въ первомъ Любекскомъ изданіи, 1485 г., дѣленія на „главы“, повидимому, еще нѣтъ (при сравненіи этихъ изданій, Schorbach не упоминаетъ ни о какомъ раздѣленіи текста въ изданіи 1485 г., кромѣ простого перевода „ins Plattdeutsche“); позднѣе, съ 1520 г., оно дѣлается обычнымъ. Это дѣленіе, сравн. съ старымъ дѣленіемъ, читаемымъ въ Берлинск. р-иси Ms. germ. oct. 26, представляло уже значительныя разности, чтó обусловливалось новой переработкой всего луцидарнаго текста, который являлся теперь частью въ значительно урѣзанномъ видѣ, частью съ новыми добавленіями и вставками.. Любекское изданіе 1520 г. удерживаетъ напр., по терминологіи нашего изслѣдователя, „nur das erste Buch des Lucidarius und dies mit vielen Auslassungen, Änderungen und grossen Einschiebungen“... Столь же существеннымъ измѣненіямъ подвергся текстъ памятника въ изданіяхъ Cammerlander'a (ca 1535), Joh. Oporin'a (ca 1568), Kleine Cosmographia (1655)... Само со-

бою разумѣется, что дѣленія этихъ новыхъ изданій уже не могли имѣть особой близости къ старому. Единственно, что удержалось, продолжая неизмѣнно оставаться типичной чертой памятника, это—діалогъ... И рукописный и болѣе ранній печатный текстъ нѣмецкаго Луцидаріуса, повидимому, чаще всего являются съ единственными подраздѣленіями: „Junger fragt", „Meister sprach", „Meister antwortet", или просто: „Junger" — „Meister", — вопросы и отвѣты... Встрѣчающіеся здѣсь иногда частные заголовки (какъ напр. вышеприведенные въ изданіяхъ 1488 и 1491 гг.) едва ли не слѣдуетъ разсматривать, какъ рѣдкіе и случайные отзвуки стараго литературнаго преданія,—можетъ быть, указывающіе на основной прототипъ нѣмецкаго памятника и вообще средневѣковыхъ Луцидаріусовъ на *Elucidarium* Гонорія Отенскаго, гдѣ строго выдерживаются подобныя дѣленія,—въ нѣмецкомъ памятникѣ, въ его старомъ текстѣ, быстро стершіяся, совершенно исчезнувшія...

Указывая на совершенно новую передѣлку луцидарнаго текста съ 1655 года, въ изданіи Maurer'а, *Kleine Cosmographia*, изслѣдователь такъ характеризуетъ эту редакцію:

Mit dem Jahre 1655 kommt der deutsche Lucidarius wiederum in neuer Gestlalt auf den Büchermarkt, aber diesmal mit verändertem Titel als: *Kleine Cosmographia*... Auf die Widmung folgt die kurze Vorrede des alten Textes, ohne den Zusatz Cammerlanders.. Aus der beigegebenen Abbildung geht hervor, dass Maurer eine späte Frankfurter Ausgabe aus Steinmeyers Verlag vorgelegen haben muss.

Der Bauern-Kompass Köbels, welchen die Vorlage als Anhang hatte, ist weggelassen.. Ebenso sind die Kapitel 18—23 der Vorlage übergangen.. Maurer behält den übrigen Text nach dem Frankfurter Muster bei; auch am Schlusse seines Werkes, was merkwürdig berührt, die beiden Kapitel vom Antichrist und den Freuden der Seligen... Bei der Beschreibung von Europa folgt er dem von Cammerlander eingefügten Text, aber er kürzt das Ganze be-

deutend. Als eigene Zuthat giebt er am Ende der Geographie von Asien in drei neuen Kapiteln einen Bericht über Jerusalem, über den Berg Sinai, das Grab der h. Katharine und von der Stadt Alcayr. Endlich fügt er am Schlusse der ganzen Länderbeschreibung eine Abschnitt hinzu „vom vierdten Teil der Welt Amerika", der aber in Wirklichkeit von Japonia handelt" (стр. 152. 153)...

Почти все, сказанное въ приведенной характеристикѣ, обнаруживается при простомъ сопоставленіи „регистровъ" и самомъ бѣгломъ просмотрѣ изданій... Между тѣмъ, при тожествѣ заглавій въ „регистрѣ"—самый текстъ главъ не всегда бываетъ тожественъ. Обращаемся къ напечатаннымъ у нашего изслѣдователя регистрамъ и сравниваемъ регистры Cammerlander'овскаго, Steiner'овскаго и франкфуртскихъ изданій съ „регистромъ", находящимся при Kleine Cosmographia (1655); выписываемъ начальныя части регистровъ:

Die Ausgabe 1540, Steiners.	Kleine Cosmographie, 1655.
Cap. I. Dass wir sollen glauben | drey Namē in ayner waren gothait.	I. Dass wir sollen glauben Drey Namen in einer Gottheit.
Cap. II. Vom geschöpft des himels | der erden | vnd alles was darinnen.	II. Von Geschöpft dess Himmels | der Erden | vnd alles was darinnen ist.
Cap. III. Vom fall Lucipers vnd der hellen.	III. Von Fall Lucifers, vnd der Höllē.
Cap. IV. Vom himel vnd seinem lauff.	IV. Von Himmel |vnd seinem Lauff.
Cap. V. Wieuil der himel | vnd wo Adam geschaffen ward.	V. Von der Sonn vnd wo Adam erschaffen sey.
Cap. VI. Vom paradeiss | teilung der welt | vnd wassern des Paradeiss.	VI. Von Paradeiss | Theilung der Welt | vnd Wassern.
Cap. VII. Vom erstenn theil Asia | vrsprung der vier wasser vnd welchs landt dem Paradeiss aller nechstlig. Item vonn India | mancherlay geschlechten der leüt darinn | vnd warumb das Got also geschaffen. Auch wirt Mesopotamia darin gemeldet u. s. w.	VII. Von ersten Theil Asia, Ursprung der Wasser | vnd welches Land dem Paradeiss am nechsten ist | Item von India, mancherley Geschlecht der Leüth | auch wird Mesopotamia darinnen gemeldt, и т. д.

Текстъ оглавленій—тожественъ; обращаемся къ тексту самыхъ главъ... Передъ нами находятся изданія Steiner'а (1540) и два франкфуртскихъ изданія: одно са 1561 г., другое—вышедшее въ 1604 г. (in. Verl V. Steinmeyers); на франкфуртскія изданія, особенно типа Steinmeyer'а, изслѣдователь именно и указываетъ, какъ на образецъ для изданія „Kleine Cosmographia". При сличеніи текстовъ названныхъ изданій—Steiner'овскаго и двухъ франкфуртскихъ—съ соотвѣтствующимъ текстомъ, читаемымъ въ Kleine Cosmographia, находимъ слѣдующее (ограничиваемся сличеніемъ первыхъ семи, выписанныхъ сейчасъ по заглавіямъ, главъ):

Гл. 1-я. Вопросо-отвѣтъ: „Da die drei Personen sich nich scheiden können, nahm denn, als der Sohn" и пр. (Simrok, S. 378) въ „Kleine Cosm".—опущенъ.

Гл. 2-я. Въ „Kl. Cosm". два вопросо-отвѣта—опущены: „Du hast mich beschieden über die drei Personen, nun bescheide mich auch von der Schöpfung Himmels und der Erde" и слѣдующій: „War Gott allein" .. (Simrok, S. 378—379).

Гл. 3-я. Вопросо-отвѣтъ: „Warum erschuf ihn (Adam) Gott..." и слѣдующій (Simrok, S. 380) въ „Kl. Cosm".—опущены. Вопр.-отв.: „Wie manchen Namen hat die Höllë" и слѣдующій (Simrok, S. 380—381) въ „Kl. Cosm".—соединены въ одинъ и сильно сокращены; изъ обоихъ приводится лишь небольшой отрывокъ.

Гл. 4-я. Вопр.-отвѣтъ: „Wie kommt das? wir sehen doch Sonne und Mond von Osten gen Westen laufen" и слѣдующій (Simrok, S 382) въ „Kl. Cosm."—опущены. Изъ дальнѣйшихъ двухъ одинъ передается нѣсколько сокращеннѣе, другой—въ болѣе распространенной и иной редакціи.

Гл. 5-я. Вопр.-отв: „Wie viel sind der Himmel" и слѣдующій (Simrok, 382—383) въ „Kl. Cosm".—опущены.

Гл. 6-я. На вопр: „Wie alt war Adam, als er starb" (Simr., 384) въ „Kl. Cosm". отвѣчается кратко: „Neun hundert und dreissig Jahr",—дальнѣйшій текстъ отвѣта опускается. На

вопр: „Wer war es, der zuerst das Zählen erdachte?“ отвѣтъ въ „Kl. Cosm.“ дается въ нѣсколько иной редакціи, —о сестрѣ напр. совсѣмъ не упоминается, вм. Tubalcain— „Cain“.

Гл. 7-я. Глава посвящена описанію Азіи. О какомъ либо различіи текста „Kleine Cosmographia“ въ этой главѣ, сравнительно съ болѣе ранними изданіями Луцидаріуса, изслѣдователь въ своей характеристикѣ ничего не говоритъ,—и въ виду его замѣчанія: „Maurer behält den übrigen Text nach dem Frankfurter Muster bei“ и т. д...., можно думать, что тексты не представляютъ отличій. Между тѣмъ, текстъ читаемый въ „Kleine Cosmographia—лишь краткое извлеченіе изъ текста предшествовавшихъ указываемыхъ изданій.

Для иллюстраціи къ сказанному, приводимъ сполна текстъ *VII-й главы*, по изданію Steiner'a, 1540 г. (текстъ, читаемый здѣсь въ данномъ случаѣ дословно сходенъ съ находящимся во франкфуртскихъ изданіяхъ ca. 1561 и 1604 г.; послѣдній—V. Steinmeyer'a), параллельно съ соотвѣтствующимъ текстомъ, находящимся въ „Kleine Cosmographia“ Maurer'a 1655 года. Мы позволяемъ себѣ сдѣлать довольно значительное извлеченіе изъ изданія Maurer'a,—съ одной стороны, чтобы наглядно видѣть литературные пріемы издателя, при пользованіи имъ своими источниками, съ другой, въ виду чрезвычайной рѣдкости самаго текста: по указанію Schorbach'a, „Kleine Cosmographia“ Maurer'a извѣстна лишь въ единственномъ экземплярѣ—въ Придворной Б-кѣ въ Вѣнѣ. Этимъ экземпляромъ мы и пользуемся для изданія отрывка.

Steiner'a, 1540.	Kleine Cosmographia, 1655.
Das VII Capitel. Vom ersten teyl Asia.	**Das VII Capitl. Vom ersten Theil Asia.**
Der junger spragt.	**Der Discipul fragt.**
Nun sag mir von dē tail daz da haisset Asia.	**Nun sag mir von dem Theil, dass da haisst Asia.**

Der maister antwort.

Asia faht an da die soñ auffgat, an dē paradiss entspringt ein bruñ|darauss rinēt die vier wasser. Das ain haisst Pison | vnd fleüsst vmb das ganz Land Heuila | das ist India | da selbst findt man gold vnd den edlen stayn Onyx. Das ander wasser haisst Gihon | dz da fleüsst vmb dz Morenland. Das drit Tigris | das vierdt Euphrates.

Der jung.

Wo entspringen die wasser?

Der maister antwort.

Das da Ganges haisst | das enspringt inn India | aber sein vrsprung weysst man nicht. Das ander haisst Nilus | dz entspringt auss einem berg haisst Atlas | vnnd fellt fast auff die erd | da gewinnet ehs zwen vrsprüng | vnnd rinnet also durch der Moren vnd Egyptenlandt | da beginnt es sich zwaien bisshin gen Alexandriam | da fellt es inn das gross meer. Tigris vnd Euphrates | die entspringen baid in Armenia | Tigris auff eim berg E l e g o s | Euphrat aber vnderm berg Cacethes | vnd rinnt besonder inn das wendel meer.

Junger

Welches land ligt dē paradeiss aller nechst?

Der maister.

Allernechst ligt India | das haisst nach dem wasser Indus | In das entspringt auss ainem berg | der haisst Caucasus | das wasser riñt besonder in das rot meer. In das land ist müglichenn zukommen | wann jensit rinth dz wendel meer | jenthalbs Indus | da ist so gross gewildt | das inn vier jaren dardurch niemandt kommen mag.

Magister antwort.

Asia fang an, da die Sonn auffgehet, an dem Paradeiss entspringt der Brunnen, darauss die vier Wasser rinnen, dass eine haisst Pison, und fliesst umb das Land Hevila, das ist India, da sindt man Gold und den edlen Stein Onix, dass andere Wasser haisst Gihon, und fliesset umb das Morenland, das dritte Tigris, und das virdte Euphrates.

Discipul.

Wo entspringen die wasser?

Magister.

Dass da Ganges haisst, enspringt in India, aber sein Ursprung waiss niemand, das ander haisst Nilus, das entspringt auss einem Berg, haisst Atlas, rinnet unter das Moren- und Egypten-Land, zu Alexandria fallt es in das Meer, Tigris und Euphrates entspringen beide in Armenia, Tigris auff einem Berg E l e g a t, Euphrates unter dem Berg C a c o t h e s, und rinnen beide in das Wendelmeer.

Discipul.

Welches Land ist dem Paradeiss am allernechsten?

Magister.

India, das haist nach dem wasser Indus, auss einem Berg entspringt dasselbe, haisst Caucasus, das Wasser rinnet in das rothe Meer.

Asia ist ein Theil der Moren, ligt im Auffgang der Sonnen, dass an das E t h i o p i e n gegen Mittag stosset, haisst jetzung I n d i a, ein grosser Theil der Welt an etlichen Orten auss Hitz

[Inn Asia ist ein theyl der Morenn | lygt inn auffgang der soñen | das an das Ethiopien in mittag stosset | heisst jetzund India | ein wunder gross teyl der welt | an etlichen orten auss hitz der sonnen vnbewont. Es hat vil vnnd mancherlay völcker | mancherlay wunder gestalt vnd sitten | gegen vndergang bürg | in miten sändig gegen auffgang leütloss.

Der merer tail des volcks gieng etwa aller ding nackent | die scham mit bleter bedeckt | ettliche mit schafschwentzen | ettlich wurden mit schaffellen beklaydet. Deren hantierung ist der mererteyl mit vihe.

Nun aber ist d' priester Johan od' Janes an stat eines künigs in disem landt berhümbt | den sie Giam nennen | der so mächtig ist | das er zwai vñ sibentzig andern künigreichen gebeüt | vnd vor ist.

Diser priester Johã ist kayn priester noch auch kein geweychter person | so der fürst vnd herr im landt get od'reitet | tregt man im ein creütz vnd guldin gefess voll erdtriches vor | das er beide seiner tödtlichen Condition vnd dess leidens Christi erinnert werde.

Dessen priester haben | kinder zu zeügen jr eygen ehweiber | nach welcher abgang sie schentlich achtẽ ayn andere zu ehelichen.

Sanct Thomas wirt daselbst nach Got vñ seiner muter Maria hoch geehrt.

Grama ist der stul vñ hauptstat dises Bapsts | nit mit mauren | sonder mit gezelten | auss seiden vnnd purpur gewand.

Auss altem herkomẽ | helt sich der kunig nit vber zween tag hinder den

der Sonnen unbewohnt. Es hat vil und mancherley Gestalten der Leuth, wunderbarliche Sitten, gegen dem Untergang Berg, in Mitten Sandig, gegen dem Auffgang Leuthloss, mehrertheil dieses Volcks gehen nackend, ihre Scham mit Blättern bedeckt, ihre Handthierungen ist der mehrertheil mit Vich.

In disem Land ist der Priester Joannes an statt dess Königs, hat unter sich auff 72. Königreich, wann er gehet oder reit, tragt man ihm ein Creutz, und guldenes Gefäss voll Erden vor, dass er beide seiner tödtlichen Condition, und dess Leyden Christi erinnert werde. S. Thomam und Mariam die Mutter Gottes haben sie in hohen Ehren.

Grama ist die Haupt Statt dises Königs wann er in das Feld ziet gegen seinen Feinden hat er allzeit etlich Hundert Tausend mit sich, vil Tausend Elephanten und Camelen, seine Soldaten seynd alle mit einem in die Haut eingeschnittnen Creutz gezeichnet.

Sie brauchen keines vorgeschribenen Gesetes, sondern auss seyner Vernunfft, Gerechtigkeit, urtheilen sie alle Ding.

Sie haben unterschidliche Sprachen, ihr Handthierung ist Feldbaw, und Vich warten, sie haben auch durch das Jahr zwey Schnitt und zwey Sommer, das ganz Land India ehret den Gott Machomet.

gemeurē | sonder zu feld in den gezeltē | vñ rüst sich etwan mit zehenmal hundert tausent man | fünffhundert Elephanten vnd onzälich vil pferden vnd Camelen zü feldt.

Die landtsknecht oder besolten kriegsleüt | deren in allem haussgesinden etwañ einer ist | werden all mit eym in die haut geschnitten kreütz gemerckt.

Sie brauchen sich keyns fürgeschribnen rechtens | sonder auss freyer vernunfft | gerechtigkeit vñ billigkeit | vrteylen sie alle ding.

Sie haben kain bolwerckt | seiden vnd leynen tuch kleydet alles volck. Vil vnd mancherley zungen haben sie. Ir handtierung ist noch heüt wie oben | das feld bawen vnd dess vichs warten |vnd daruon leben. Sie habenn durchs jar zwen schnit oder ernd | vnd auch zwen sommer. Das gantz Libya ehret den grewel Machometis.

Es sein mancherlay Ethiopen | Morē oder Indianer. Etlich wonen in der wüste | etlich niessen allerlay schlangen | vnd deuten jr red mer dañ sie aussprechen | etlich haben kain haupt |sonder augen vng mund an der brust.

Etlich sein nur allain von gestalt menschen | sonst aller ding onuernünftig wie die wildenn thier | besihe Pliniū. lib V. cap X.

Vil vnd mancherlay gestalte der menschen seind nach der verwürrung der zungen an manchem end erschynen daruon auch Plinius | Isidorus vnd Augustinus schreyben.

Mit hunds köpffen sein menschen im land India | vñ reden bellende | neeren sich mit vögelgefāng | vnd kleyden sich mit thierheüten.

Etlich haben allain ein aug ob der

Discipul.

Sag mir auch von unterschidlichen Leuthen in disem Land India.

Magister.

Etliche wohnen in der Wüsten und essen allein Schlangen, andere deuten ihre Red mehr, als sie aussprechen, etliche haben kein Kopff, sondern die Augen, und Mund an der Brust, andere seynd nur an Gestalt Menschen, sonst aller Ding vnvernünfftig, wie die wilden Thier. Vide Plinium hib V, cap. 10.

Auch sind man Leuth in India, mit Hunds-Köpffen, reden bellend, etliche haben nur ein Augen ober der Nasen, andere seynd beider Gestalt, Mann und Weibs.

Gegen dem Paradeiss bey dem Fluss Ganges seynd etliche Menschen,

nasen an der stirn vnnd essen allain thierflaisch | täglych mit den greiffenn streitten.

Erstlich seind baiderlay geschlechts | mann vnd weiber seind alle weiber das sie kind entpfahen [1]) vnd gebern | auch mann so sie wöllenn das kind machen | Die recht brust ist mänlich | vnd die linck weibisch an jhnen | vermischenn sich mit einander und geberen.

Gegen dem paradeiss bey dem fluss Ganges | sein etlich menschen die essen nit | dañ sie haben so ein klaynen mund das sie des getranck mit ainem halm einflössen | vnd leben vom geschmack der öpffel vnd blümen | vnd sterben bald von bösem geschmack. Etlich sagen am eussersten end Indier land von ausser wertz bey dem brunnen Ganges | sey ain volck gar on mund | am gantzen leyb rauch | mit müse der öst beklaidet | allain vom lufft vnd geschmack lebendt on alle speiss vnd getranck | welche | auff das jnen so sie ein weg zichẽ nit am gschmack mangel begegne | bey jnen tragen mancherlay geschmack von wurtzeln | blumen vnnd öpffel.

Da selbst sein auch leüt on nasen | eins ebnen angesichts an statt der nasen löchlin habende

Etlich haben vnden gross Lefftzen | das gantz an gesicht damit bedecken.

Etlich on zungen | die deuten einander jr mainung wie die closterleut.

In dem land Sicilia haben etlich so gross orn das sie dẽ gantzen leib damit bedecken.

die essen nicht, sondern leben vom Geschmack der Aepffel, und Blumen, sterben aber bald von bösen Geschmacken. Man sind auch Leuthe ohne Nasen an Statt der Nasen kleine Löchlein habend, etliche ohne Zungen, die deuten ihre Mainnug einander, etliche mit Hörnern, haben Gaissfüss, andere mit sechs Händen, andere mit vier Augen.

Gegen Nidergang in Ethiophien seynd Leuth mit einem Fuss, die lauffen so chnell als ein Pferd, man sind auch etliche die sind nur ein Elen lang, haben Streit mit den Kranichen, ihre Weiber gebären in füuff Jahren, andere sind ohne Nasen, haben die Augen auff dem Rucken.

---

[1]) Въ изд. 1604 г.: empfangen.

Etlich wandlen in dem land Ethiopia nidergebogen als das vih | deren etlich leben vierhundert jar.

Etlich haben hörner | lang nasen vñ gaissfüss | von denē finds tu in St. Anthonius legend.

Gegen nidergang in Ethiopia sein leüt mit einem eynigenn braiten füss | vnnd so schnell | das sie die wilden thier erfolgen | vnd beschaten sich offtmals vor der soñen hitz mit der braite Jrer füss.

Es seind auch menschen mit pferds füssen.

Al da sein auch leüt fünff elnbogenn lang | werdenn nit kranck dann biss zum todt.

Man lisst inn den geschichten des grossen Alexanders das inn India menschen erfunden werden mit sechs händen.

Etlich nackent vnd rauch | in den flüssen wonende | etlich die an henden vnd füssen sechs finger haben.

Auff dem berg Milo seind menschen mit hindersich gekerten fersen | an yegklichem füss achtzehen habende.

Etlich in India wonendt in wassern | halb menschen vnd halb pferdts gestalt haben.

Weiber mit bärten biss auff die brust | auff haupt glatzent | eben vnd on har.

Gegen dem nidergange in Ethiopia haben etlich vier augen.

So sind in Eripa schön leüt mit kranichs helsen vnnd schnäbeln.

Seindt auch lewt einer elen lang | vber acht jar nit lebēde | die wonen im gebirg Indie | nahe bey dem mör an einē gesunden vnd allweg grünen ort | vnd haben einen sunderen streyt mit den kränchen | Jhre weiber geberen in fünff jaren.

Etlich ander seynd on nack | haben jre augen auff den schultern.

Es wonen in Scithia im tal des bergs Timani waldmenschen mit vmbgekerten füssen | vnglaublicher schnellheyt | mit den wilden thieren vmbschwaiffende | die leben in keinem andern lufft | darum̃ sie auch weder vmbligende künig | noch vnder dem grossen Alexandrum gezogen seind.

In India oder in d'Morẽ refier | seind hohe baum an etliche enden | das man mit kainem geschütz dariber mag schiessen | vnd so lange dicke ror | das auss einem jeden zwischen den knöpfen ein schiflin zu dreyẽ zeilẽ menschen neben ainander hert sitzen | gemacht mag werden.

Es hat auch leüt in India die zwayhundert jar lebent.

Es kommen in die einöden Affrica menschen gestaltnuss den leüten entgegen | vñ verschwinden wie ein wasser bloss [1]) in einem augenblick widerumb]. — Весь поставленный въ скобки [ ] текстъ, за исключеніемъ самыхъ начальныхъ словъ, дословно, буквально, съ двумя-тремя самыми ничтожными разночтеніями—читается въ книгѣ: *Cronica | Beschreibung vng gemeyne anzeyge | vonn aller wellt herkommen | Fürnämen Landen | Stande | Eygentschafften | Historien | wesen | manier | sitten | an vnd abgang. Auss den glaubwirdigsten Historiẽ | On all Glose vnd Zusatz | nach Historischer Warheit beschriben. Gedruckt zu Franckenfort | am Meyn | Bei Christian Egenolffen* (см. ниже). На послѣднемъ

[1]) In Ausg. 1604 г.: blasen.

листѣ въ концѣ: *M. D. XXXV. Im Augstmon.*—Что касается самыхъ начальныхъ словъ отдѣла, они представляютъ собой нѣсколько измѣненный, лучше приноровленный, перифразъ начальныхъ словъ указаннаго мѣста въ «Chronic'ѣ». См. «Chronic» стр. IIb—IIIb.

Der Jnnger.

Nu sag mir | das so mancherlay leüt auff erdtrich| vñ doch einander nichts thund?

Mai.

Das hat Gott also geschaffen | das sie seind vnderschaiden mit wasser vnd mit gebürg | das sie nit zusamen kummend.

Jun.

Vuus saget die hailig geschrifft | das alles menschlich geschlecht | von Adam vñ von Eva komen sey | wie seind sie nun verwandlet?

Mayst.

Adam was ein wunder weiser man | da er auss dem paradeiss kam | da kandt er alle wurtzeln wol welcher natur sie warn | vnd welche fraw sie äss | das Jr geburdt daruon verwandlet wurde | vñ warnet seine töchter | das sie der wurtzlē nit essen | da nam es die frawen wund̃ | wie es vmb die wurtzlen wer die Jnen der vater verbotten hett | vnd assen all die wurtzeln | vnd die kinder dye von denselben frawen kamen | die verwandleten sich nach der wurtzlln | vnd missrieten also | als ich dir vorgesagt hab.

Junger.

Sag mir wie die tier genant seind inn demselben land?

Maister.

Da seind schlangẽ vñ lintwürm | die seind aussdermassenn so gross | das sie die leütt verschlindenn | vnnd seind auch so schnell | das sie das | mör vberschwimment. Inn demselben land ist ein thier | das heisst Leůcotrota [1] | das vbertrifft alle thier mit lauffenn | gross als ein esel | hatt brust vnd füss als ein lew | am kopff wie ein Camel | vnd geht Jm der mund biss an die oren | vñ da die zeen solten stehn | da ist ain gantz bain | vnd hat ein stym̃ als ein mensch. Dariñen ist auch ein thier das haisst Aele | schier als ein ross | aber ahm schwanntz wie ein Elephant | vnd hat zwey oren | da ist jegklichs or eins elenbogẽ lang | wenn es dann fechten soll | so legt ehs das ein or auff den rucken biss sich das ander or werwundet | so legt es dañ das verwundt or auff dẽ rucken | vnd ficht mit dem gesunden or | dasselbig thier förcht nichts dann die schwartzẽ pfawen | vnd ist als kün auff dem wasser als auff der erdẽ | in dem landt seind gelbe stier | die haben brüst als die wilden schwein | den gehet der mund von aim or biss an das and' | sie fechten mit den hörnern | sie mag niemant geschaiden | vnd wann die selben thier gefangen werdenn | so mag sie niemant gezämen. Darinnen ist auch ain thier| das haisst Manticora [2] | dem steht das ha-

Discipul.

Säg mir auch von etlichen Thieren in disem Land.

Magister.

Man sind Schlangen, und Lindwürm in India, die seynd so gross, dass sie die Leuth verschlicken, und so schnell dass sie das Meer vberschwimmen, auch ist ein Thier in disem Land, das haisst Lecotrota, das vbertrifft alle Thier mit Lauffen, ist so gross als ein Esel, hat Füs wie ein Löw, ein Kopff wie ein Camel, und gehet ihm der Mund biss an die Ohren, an Statt der Zehn hat es ein gantzes Bein, und hat ein Stimm wie ein Mensch: darinn ist auch ein Thier haisst Monticora, hat ein Haupt wie ein Mensch, der andere Theil ist gleich einem Löwen. Man sindt auch Würm, die haben zween Armb, sechs Elen land, seynd so starck dass sie die Elephanten fangen, und unter das Wasser ziehen.

---

[1] Въ изд 1604 г.: Lecotrota.

[2] Въ изд. 1604 г.: Monticora.

upt wie eim menschen | vnd der ander leib nach eim lewenn | vnnd ist recht blütfarb | vnd hat ein stim̃ als ein nater so sie wissplet [1] | dasselbig thiere ist schneller dann ein vogel | vnnd isset menschenfleisch. Da seind auch ochsen die haben drey hörner | in demselbẽ landt ist auch ein thier das haisst Monoceros | das ist geschaffen als ein ross | vnd hat ein haupt als ein hirsch | vnd hat ein horn vier füss lang | das ist schön als ein Karfunckelstayn | vnnd schneidet als ain scharsach | dasselbig thier ist so freisslich | was jm begegnet das erschlect es mit dem horn in dem landt seind würm die habẽ zween arm sechs elen lang | vnd seind so starck das sie den helffant fahent | vnnd die vnder das wasser ziehent. Inn dem wasser das durch dasselb land laufft da seind ä l e inn | die seind dressig schüch lang | bey dẽ selben land seind grosse schnecken | das die lewt gross herbergen auss den schalen machen | auss dem selben land kompt der steyn Magnes [2] | der das eisen auffhebt | vnd der stein Adamas.

Der junger.

Nu sag mir von dem land das da heisset Mesopotamia.

M.

Das landt haisst nach zweien wassern die dardurch rinnen | in dem land ist Niniue | die ist dreier tag weg lang vnd weit | inn dem land ligt Babylonia | die zimmeret ein weingartter | der hyess Nemroth [3] |

Discipul.

Lieber Maister sag mir auch von dem Land, dass da haisst Mesopotamia.

Magisser.

Dises Land haisst Mesopotamia von den zwey Wasseren die dardurch rinnen, es ligt darinnen Ninive die war Drey Tagreiss lang, und breit, auch ligt die grosse Statt Babylonia darinnen, die erbawet ein Weingartner, der

[1]) Въ изд. 1604 г.: wispelt.

[2]) Въ изд. 1604 г.: Magnet; въ изд. ca 1561: Magnus.

[3]) Въ изд. 1604 г.: Nimrod.

die burg Ninine ist fünffzig elen dick | vñ zweyhundert elen hoch | die selbig burg ist vierhundert vnd sibentzig meilen weit | darinnen seind hundertörner burgthor. Hie inn demselbigen land ist ein gegent die haist Arabia vnd Saba | da danen̄ kompt der weirach | da stet ein berg heisst Oreb | da Mosi die ehe ward gegebenn. Darnach ligt ein land heysset Syria | dariñ ligt Damascus die zimeret Abrahams geschwey. Inn dem landt ligt ein berg hei set Lybanus | darauss entspringt der Jordan | im selbigen Land ĩn Hierusalem | die zimmert Sem Noes son. Darnach gehet ein lanndt heysst Paléstina | da schwebet das todt meer | dass ist so lauter | das kayn fisch so klayn ist an dem grund der auff dem mör were | Jn bedeucht das er jn mit der hand lãgen möcht. Ihenethalb des todten meer stosset Egyptẽ | darinn ligt ein burg heisst Tobe | da Sanct Mauricius Jnnen was | an das land stosset ein berg heisset Caucasus | d'raichet Jenhalbe an das meer | Auff dem berg seind weiber haissent Amasones | die fechten als die Riter. Dabey ligt ein gegne haisset Cappadocia | da seind pferd | die gewinnen fullin von den winden | die füllin werdenn drey järig | dabey ligt die mindern Asia | darinn ist Epheseos [1] | da S. Johañes Euãgelista rastet | dabey ligt die grösser Troia vnd Liconia | da rint ein wasser ist genannt Hermus | da sindt man guldin gründ | da sindt man Pontum das mör darinnen ligt ein Jnsel haist Pomum [2])

haisst Nimrog, die Brugg (sic) Ninive war Funfftzig Elen dick, und zwey Hundert Elen hoch, in disem Land ist ein Ort, haist Arabia, und Saba, davon kompt der Weyrauch, da stehet ein Berg, haisst Oreb, oder Sinai da Moises die zehen Gebott von Gott empfangen hat, daran ist ein Land haisst Syria, darinnen liget Damasco, die war erbawet von Abrahams Schwager, dabey ligt ein Berg, haisst Libanus, darauss entspringt der Jordan, darnach gehet ein Land, haisst Palestina, darinn ist das Todte Meer, das ist so klar, und lautter, das kein Fisch so klein, dass er nicht auff dem Grund kan gesehen werden, an dises stosset das Datten Meer, daran ligt Egypten, darinn ist ein Berg der haist Caucasus, auff disen Berg waren Weiber haissen Amazones. waren Streitbar als die Ritter, auch ist ein Gegend, wird genennt Cappadocia, darinn seynd Pferdt, bekommen Fillen von dem Wind, darbey ligt klein Asien, darinn ist Ephesus, da S. Joannes Evangelista begraben ligt, darbey ist die gröste Statt Troja und Lyconia, da rinnet ein Wasser haisst Hermus, da findt man Guldene Gründt, auch ist da ein Insel haisst Pontus, darinn war Ovidius und S. Clemens gesandt, die Land ligen alle in Asia (Ss. 14—21). Далѣе слѣдуетъ: «Das VIII Capitl von der Statt Jerusalem» etc.

---

[1]) Въ изд. 1604 г.: Ephesus; въ изд. ca 1561: Ephesos.

[2]) Въ изд. 1604 г.: Pontus; in Ausg. ca 1561: Tomun.

darein ward Ouidius vnd Sanct Clemens gesandt. | Die land ligen alle inn Asia | das ist das erst tayl der welt. Ss. Bb—Ca.

Однимъ изъ важнѣйшихъ старопечатныхъ изданій нѣмецкаго Луцидаріуса было изданіе, вышедшее у Cammerlander'а, въ Страссбургѣ, безъ указанія времени, но относимое приблизительно къ 1535 году; это—такъ наз. *Ein Newer M. Elucidarius* etc (второе изд.—Strassburg, ca 1538—1539). Нѣмецкій памятникъ получилъ въ этомъ изданіи, по выраженію нашего изслѣдователя „eine völlig andere Textgestalt"... Въ предисловіи Cammerlander самъ указываетъ сдѣланныя имъ измѣненія въ книгѣ; съ одной стороны, они представляли сокращенія и пропуски, съ другой—вставки и дополненія. „Aus religiösen Bedenken, замѣчаетъ изслѣдователь, wird der ganze Abschnitt von der Ordnung des Gottesdienstes, die Ausdeutung der Kerchengebräuche, der geistlichen gewänder u. s. f weggelassen.... Eine Erweiterung erfuhr das alte erste Buch, in welchem die dürftige Länderbeschreibung der drei Weltteile Anstoss erregte. Die Berichte von Asien und Afrika erhielten (in VII und IX Kapitel) einige Vermehrungen. Ganz besonders erschien aber die Beschreibung von Europa, welche im alten Lucidarius-Text sehr mager ausgefallen war, besserungsbedürftig. Im Kap. VIII ist deshalb eine neue Darstellung dieses Weltteils, besonders eine ausführliche Beschreibung von Deutschland, gegeben".

„Woraus Cammerlander—продолжаетъ изслѣдователь—diese grossen Einschiebungen schöpfte, ist deutlich zu erweisen. Er nahm sie fast alle wörtlich aus Sebastian Francks *Weltbuch*, welches zu Tübingen 1534 erschienen war und grosses Aufsehen erregt hatte. Nach damals bestehender Unsitte verschweigt Cammerlander seine Quelle—er nennt vielmehr als solche auf dem Titelblatt „Plinius Secundus, Solinus vnd andre Weltbeschreiber". Die nämliche Beschreibung Europas hat mit unsrer Lucidarius-Bearbeitung noch ein andres Buch ge-

mein, das von Seb. Münster im Jahre *1537* zu Francfurt a. M. bei Chr. Egenolff edierte Werkchen: *Cosmographei Mappa Evropae, Eygentlich fürgebildet, aussgelegt vnnd beschribenn. Vonn aller land vnd Stett ankunfft, Gelegenheit, sitten, ietziger Handthierung vnd Wesen...* Bei Münster findet sich jedoch am Schlusse noch ein weiterer grösserer Abschnitt über Lacedämonien und die Tartarei aus Seb. Franck excerpiert, welcher dem neuen M. Elucidarius fehlt. Dass Cammerlander übrigens direkt aus Franck schöpfte nnd nicht aus der Mappa Europaea, (vgl. die Bemerkung bei Szamatólski, Vierteljahrschrift für Litgesch., I,S. 163 Note, die nun hinfällig ist), beweisen seine Excerpte zu Asien und Afrika, die bei Münster gar nich vorkommen, sowie die an einzelnen Stellen genauere Anlehnung an den Franckschen Text (Schorbach, S. 147—148). Въ дополненіяхъ, въ концѣ изслѣдованія, авторъ прибавляетъ: „Ich bemerke jetzt, dass die in genannten Werken fast gleichlautend vorkommende Beschreibung Deutschlands sich auch in Christ. Egenolfs *Chronika, Beschreibung vnd gemeyne anzeyge, Vonn aller Wellt herkommen* (Frankfurt 1535. fol) vorfindet. Ob dasselbe auch von des gleichen Druckers „Chronica" von 1534 gilt, kann ich augenblicklich nicht mehr feststellen (ib. S. 275).

Изслѣдователь, очевидно, не сравнивалъ самыхъ текстовъ изданій, заглавія которыхъ приводитъ.

Останавливаемся на указанномъ пунктѣ [1]). Какого рода дополненія собственно сдѣланы были Cammerlander'омъ въ главахъ, заключающихъ въ себѣ описанія Азіи, Европы и Африки,—и какое именно изъ названныхъ сейчасъ трехъ изданій служило ему при этомъ источникомъ?.... Начинаемъ съ

[1]) Считаемъ нужнымъ замѣтить, что о текстѣ изданія Cammerlander'а мы будемъ говорить на основаніи изданія 1540 года Steiner'а,—которое, по указанію нашего изслѣдователя, за исключеніемъ небольшихъ измѣненій въ предисловіи,—ничѣмъ не отличается отъ изданія Cammerlander'а: Schorbach, S. 148.

главнаго, съ отдѣла, посвященнаго въ изданіи Cammerlander'а описанію Европы (гл. VIII).

Прежде всего замѣтимъ, что указаніе нашего изслѣдователя, что Cammerlander это описаніе взялъ „fast alle wörtlich aus Sebastian Francks *Weltbuch*"—должно быть понимаемо весьма условно.... Въ трудѣ Franck'а описаніе Европы занимаетъ бо́льшую часть всей книги; ему посвящено примѣрно страницъ 250 большаго f°,—въ „Нов. Луцидаріусѣ" Cammerlander'а описаніе Европы занимаетъ страницъ 20-ть малаго 16°!..

Обращаемся къ самому тексту, помѣщенному въ Луцисиріусѣ (по изданію Steiner'а, стр. С—Тjj; cap. VIII). Сравнивая этотъ текстъ съ находящимся въ Weltbuch'ѣ Franck'а,—мы видимъ, что *вся VIII-я глава* текста Cammerlander'а представляетъ собою рядъ отрывковъ, взятыхъ изъ книги Franck'а со страницъ: XXIII^{b}. XXIV^{b}. XXV^{a}—XXVI^{a}, затѣмъ далѣе со страницъ XLII^{a}—XLIII^{b}. XLVII^{b}—XLIX^{b}. LII^{a}—LIX^{a}. LX^{a}—LXII^{a}. LXIIII^{b}. LXVII$_{a}$—LXXI^{b}. LXXIII^{b}. LXXIX^{b}, наконецъ, стр. LXXXIII^{a}—LXXXIIII^{a}.

Обращаемся къ *Хроникѣ 1535 г.* Всѣ эти извлеченія, въ томъ же самомъ порядкѣ, съ тѣми-же самыми пропусками и измѣненіями, однимъ словомъ вся VIII глава „Новаго Луцидаріуса" буквально, слово въ слово, читается въ „Хроникѣ" 1535 на страницахъ V^{a}—XI^{a}!...

Переходимъ къ VII главѣ текста Cammerlander'а, трактующей объ Азіи. При сличеніи текстовъ, обнаруживается слѣдующее:

Das VII Capitel. Von ersten teyl Asia (изданіе Steiner'а) Der junger spragt. Nun sag mir von dè tail daz da haisset Asia. Der maister antwort. Asia fahrt an da die soñ aufgat	Съ незначительными сокращеніями—текстъ старыхъ изданій. Cfr. Simrok, Ss. 386. 386—387.

. . . . Das drit Tigris, das vierdt Euphrathes (см. выше. стр. 29—30, col. 1).

Der jung. Wo entspringen die wasser? Der maister antwort. Das da Ganges haisst das entspringt inn India . . . .
. . . .
. . . vnd rinnt besonder inn das wendel meer (см. выше, стр. 30, col. 1).

Junger. Welches land ligt dē paradeiss aller nechst? Der maister. Allernechs ligt India | das haisst nach dem wasser Indus . . . .
. . . .
. . . . das inn vier jaren dardurch niemandt kommen mag (см. выше, стр. 30, col. 1).

Сокращенія нѣсколько значительнѣе, но вообще—по старымъ изданіямъ. Cfr. Simrok, S. 387.

Inn Asia ist ein theyl der Morenn, lygt inn auffgang der soneñ das an das Ethiopien in mittag stosset | heisst ejtzung India | ein wunder gross teyl | der welt | an etlichen orten auss hitz der sonnen vnbewont. Es hat vil vnnd mancherlay völcker | mancherlay wunder gestalt vnd sitten | gegen vndergang bůrg | in mitten sändig gegen auffgang leůtloss.

Der merer tail des volcks . . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . Es kommen in die einöden Affrica menschen gestaltnuss den leůten entgegen | vñ verschwinden wie ein wasser bloss in einem augenblick widerumb (см. выше, стр. 30—31, col. 1).

Рядъ дословныхъ извлеченій изъ болѣе подробнаго текста *Weltbuch* Franck'a: Ss. VI-a—VII-b. Этотъ рядъ извлеченій, въ томъ же порядкѣ, съ тѣми же сокращеніями, словомъ, весь отрывокъ, начиная со словъ: «Inn Asia ist ein Theyl» и кончая: «augenblick widerumb», слово въ слово, буквально, читается въ *Хроникѣ 1535 г.*, на стр. II-b—III-b.

Der junger. Nu sag mir | das so mancherlay leüt auff erdtrich | vñ doch einander nichts thund? Mai. Das hat Gott also geschaffen . . . . kummend (см. выше, стр 35, col. 1). Jun. Vnus saget die hailig geschrift . . . . als ich dir vorgesagt hab (см. выше, стр. 35, col. 1). Junger. Sag mir wie die tier genant seind inn demselben land? Maister. Da sein schlang vñ lintwürm . . . . der steyn Magnes | der das eisen auffhebt vnd der stein Adamas (см. выше, стр. 36—37, col. 1) Der junger. Nu sag mir von dem land das da heisset Mesopotamia . . . . Die land ligen alle inn Asia | das ist das erst tayl der welt (см. выше, стр. 37—38, col. 1).	Съ незначительными сокращеніями —текстъ старыхъ изданій. Cf. Simrok, Ss. 389—393.

Переходимъ къ послѣдней географической главѣ (IX) „Новаго Луцидаріуса"—объ Африкѣ. Составъ текста этой главы слѣдующій:

Das IX Cap. etc. Gegen Europa ist Africa volkreich vnd so fruchtbar. . . . . eins etwa acht metzer posset. Africam scheydet Nilus von Asia. . . . . des ausgeschwenten sands.	Небольшое сокращеніе изъ болѣе подробнаго текста Franck'a, Ss. V-a—VI-a. Вся эта весьма небольшая, въ нѣсколько строкъ, часть текста—дословно въ *Хроникѣ* *1535 г.* S. II-b.

Inn Africam seind Getulia Numidia etc.—до конца главы.	Текстъ старыхъ изданій. Cfr. Simrok, S. 394.

Итакъ, дополненія (Zusätze), которыя Cammerlander сдѣлалъ въ новомъ изданіи, заключаются только во внесеніи нѣсколькихъ дословныхъ извлеченій изъ *Хроники 1535*. Наибольшій отрывокъ взятъ для Европы, меньшій для Азіи и нѣсколько строкъ для Африки. Къ *Weltbuch* Franck'a эти извлеченія не имѣютъ, слѣдов., никакого отношенія...

Кажется, и отмѣченныя выше, незначительныя сокращенія, которыя Cammerlander иногда дѣлаетъ въ текстѣ старыхъ изданій, не всегда можно разсматривать, какъ его самостоятельную работу; подобныя отступленія одного изданія отъ другого замѣчаются вообще нерѣдко и въ болѣе старыхъ печатныхъ изданіяхъ, и въ самыхъ рукописяхъ, судя по отрывкамъ тѣхъ и другихъ, напечатанныхъ въ статьѣ Doberentz'a [1]).

Переходимъ къ третьей изъ названныхъ нашимъ изслѣдователемъ книгъ. Въ какомъ отношеніи стоитъ къ новому тексту Луцидаріуса „Mappa Europae" Мюнстера? Книжка эта, какъ мы видѣли, уже ранѣе указана была, какъ источникъ болѣе позднихъ изданій нѣмецкаго Луцидаріуса.

Прежде всего замѣтимъ, что книжкой Мюнстера издатель „Новаго Луцидаріуса" могъ пользоваться только въ отношеніи къ описанію Европы,—такъ какъ изданіе Münster'a посвящено только Европѣ [2]). Далѣе, сравнивая текстъ

---

[1]) Cfr. Zeitschrift für deutsche Phil., 1881. XII, SS. 394 flg.; 399 flg.

[2]) Намъ совершенно непонятно поэтому замѣчаніе нашего изслѣдователя, которое онъ между прочимъ дѣлаетъ на стр. 148, въ опроверженіе догадки Szamatólsk'aro: «Dass Cammerlander übrigens direkt aus Franck schöpfte und nicht aus der Mappa Europaea, beweisen seine Excerpte zu Asien und Afrika, die bei Münster gar nicht vorkommen»... Въ книгѣ Münster'a отрывковъ объ Азіи и Африкѣ и не могло быть, такъ какъ эта книжка была «Mappa Europaea»...—Само собою разумѣется, что говоря объ отношеніяхъ текста «Нов. Луцидаріуса» Cammerlander'a къ тексту «Mappa

находящійся въ „Mappa Europae", съ тѣмъ, который читается въ *Хроникѣ 1535 года* (и который вошелъ въ „Нов. Луцидаріусъ", какъ VIII-я глава, см. выше), мы видимъ, что—за исключеніемъ нѣсколькихъ страницъ въ началѣ (стр. 1—11), служащихъ какъ бы введеніемъ къ находящейся здѣсь картѣ Европы и слѣдующему затѣмъ самому описанію Европы (стр. 12 sqq),—весь текстъ этой маленькой книжки представляетъ собой буквальную перепечатку [1]) текста, читаемаго на страницахъ V[a]—X[b], и далѣе, на стр. XIV[a]—XVII[b] „*Хроники*" *1535 года*, съ прибавленіемъ сюда, въ соотвѣтствующихъ мѣстахъ, лишь нѣсколькихъ небольшихъ статей, опять буквально взятыхъ изъ той же „*Хроники*" со страницъ XXXV[b]. XXXVII[b] и XXXVIII[b]... Что изъ двухъ тожественныхъ текстовъ издатель „Нов. Луцидаріуса" пользовался именно текстомъ „Хроники", а не книжкой Münster'a—это обнаруживается изъ того, что въ одномъ мѣстѣ, выписывая текстъ, издатель Луцидаріуса выписываетъ его буквально, сполна—со включеніемъ въ него и сейчасъ указанныхъ нами въ примѣчаніи строкъ, опущенныхъ въ книжкѣ Münster'a...

Переходя къ вопросу объ источникахъ нѣмецкаго памятника,—изслѣдователь указываетъ четыре такихъ источника:

Europae», вышедшей въ *1536* году, мы оставляемъ открытымъ вопросъ, дѣйствительно ли изданіе вышло именно са 1535 года, какъ предполагаетъ нашъ изслѣдователь.—Намъ извѣстно болѣе раннее изданіе книжки Münster'a—*Frankfurt a. M.*, *1536*; экземпляръ имѣется въ Hofbibliothek въ Вѣнѣ: 72. X. jj (4). Ср. Vierteljahrschr. für Literg., IV, 383.

[1]) Въ выписываемой части текста Münster лишь въ одномъ случаѣ позволилъ себѣ сдѣлать отступленіе,—объясняющееся, можетъ быть, простымъ типографскимъ недосмотромъ, но для насъ оно очень важно,—именно: на стр. IX-a «Хроники» въ текстѣ между прочимъ читается: «Keyser Carol der gross hat dieses volck den Römischen glauben anzunemen genöt». Эти строки въ «Mappa Europae» опущены... Въ «Weltbuch» Franck'a это мѣсто читается такъ: «Keyser Carol der gross hat wider dises noch abgöttisch volck vil krieg gefürt, vnd sy den Römischen glauben anzunemmen genöt».. S. LIX-a

1) Das *Elucidarium* des Honorius Augustodunensis, наиболѣе ранній трудъ автора, относящійся къ первымъ годамъ XII в.;

2) *Imago mundi* того же автора;

3) *Philosophia mundi*, сочиненіе, бывшее весьма распространеннымъ въ XII вѣкѣ, и приписывавшееся прежде тому же Гонорію (согласно новѣйшимъ разысканіямъ, сочиненіе скорѣе должно было принадлежать Wilhelm'у von Conches) и 4) *Gemma animae* того же Гонорія.

Всѣ эти источники были указаны для нѣмецкаго памятника уже раньше. Къ тому, что было извѣстно, авторъ прибавляетъ лишь нѣсколько краткихъ замѣчаній и сопоставленій, оставляя подробности и болѣе тщательныя изысканія до другого времени.. Авторъ между прочимъ нѣсколько останавливается на отношеніяхъ нѣмецкаго Луцидаріуса къ его латинскому прототипу,—замѣчая, что: „Eine oberflächliche Vergleichung beider Werke lehrt schon, dass sie nach Inhalt und Bestimmung durchaus verschiedenartig und deshalb trotz ihres Zusammenhanges aus einander zu halten sind“ (S. 160)... На это кратко было указано уже A. Ruland'омъ [1]) и G. Hellmann'омъ [2]).

На стр. 216—223 своего изслѣдованія Schorbach останавливается на чешскомъ Луцидаріусѣ.

Всѣ извѣстныя и имѣющіяся на лицо рукописи и печатныя изданія чешскаго Луцидаріуса болѣе чѣмъ немногочисленны: рукопись имѣется лишь одна (Papierhandschrift der Fürstl. Fürsstenbergischen Bibliothek zu Pürglitz, bei Prag,—по указанію акад. Патеры,—I. d. 36; Schorbach относитъ ее къ пол. XV в.),—находящаяся при томъ въ частномъ

[1]) Archiv des historischen Vereines von Unterfranken, I, 1851, S. 20—21.

[2]) Meteorologische Volksbücher, 1891. S. 16.

владѣніи и доступъ къ которой весьма затруднителенъ, особенно для славянскихъ ученыхъ... Печатныхъ изданій извѣстно до 7-ми, считая самыя позднія [1]); на лицо находится изъ старопечатныхъ—лишь болѣе позднія, XVII—XVIII вв., три изданія, и одно—еще болѣе позднее, 1811 года.

Сравнивая дошедшій рукописный текстъ чешскаго Луцидаріуса съ нѣмецкимъ, изслѣдователь приходитъ къ заключенію, что „čechische Lucidarius zu Sippe des deutschen Volksbuchs und nicht zum lateinischen Elucidarium des Honorius gehört“... Заключеніе—слишкомъ общее. Мы не имѣли возможности, при всѣхъ попыткахъ, видѣть упомянутую рукопись, и потому ничего не можемъ говорить объ ея отношеніяхъ къ нѣмецкому тексту: славянскими учеными, или вообще учеными, вполнѣ владѣющими чешскимъ языкомъ, рукопись не подвергалась научному обслѣдованію, — хотя указана была уже рано [2]). Самому же г. Schorbach'у не доставало знанія чешскаго языка [3]).

Останавливаемся на печатныхъ изданіяхъ чешскаго Луцидаріуса, которыхъ не пришлось видѣть нашему изслѣдователю.

Такихъ изданій, по библіографическимъ указаніямъ, извѣстно, какъ мы уже замѣтили, до 7-ми, но на лицо имѣется гораздо менѣе, и къ сожалѣнію, лишь болѣе позднія. Древнѣйшія печатныя изданія чешскаго Луцидаріуса, одно

---

[1]) Разумѣемъ позднѣйшее народное изданіе: Lucydář, to jest krátké wypsani o počátku a stwořeni wssech wěcý. W Skalici, Pismem Jozefa Škarnicla. 1877. 16°, 46 стр.,—находящееся въ б-кѣ акад. Patera.

[2]) См. напр. Dobrowsky, Gesch. der Böhm. Sprache und ält. lit, Prag, 1818, str. 179.

[3]) По поводу одной выдержки изъ рукописи, Dr. Schorbach замѣчаетъ: Ich gebe den Text, wie ich ihn im MS. gelesen. Da mir die genauere Kenntnis des Altčechischen fehlt und alle nötigen Hülfsmittel abgehen, so bitte ich für die mitgeteilten Textproben um Nachsicht» (стр. 220)... Приводимыя въ книгѣ изслѣдователя выписки показываютъ, что извиненіе было не напраснымъ...

1498 года, другое—*1567 г.*, указываемыя Jungmann'омъ [1]),— неизвѣстно, гдѣ находятся, и вообще неизвѣстно, сохранились ли теперь... Въ чешскомъ Музеѣ въ Прагѣ, гдѣ видѣлъ Юнгманнъ экземпляръ перваго изъ нихъ,— въ настоящее время ни одного изъ нихъ нѣтъ... Четыре имѣющіяся въ Музеѣ изданія—всѣ сравнительно позднѣйшія: одно относится, по предположенію академика

---

[1]) Josefa Jungmanna Historie literatury České, aneb saustawný přehled spisů českých s krátkau historii národu, oswiceni a jazyka. Druhé wydáni. W Praze, 1849. Стр. 33—34:

...«80. Lucidář (Elucidarius).

Byla kniha lidu oblibená, také w němčině známa (Augsburg, 1544. 4.); slabý obraz encyklopedie. W rkp. Fürstenb. bibl. připsán jest k Dalimilu lucidář o wšech wěcech atd. Tištěn mnohokráte, jako: Lucidář o rozličných wěcech jenž sú na nebi na zemi i w wodách A. B. C. w 8. D. 6 listůw. W Plzni 1498 u Mikuláše Bakaláře. W Museum jest jeden exemplář tolíko bez dwau listůw. Dále wyšel před r. 1567 dle dowoleni bisk. Olom. jej prodáwati, později w Holomauci u Josefy Hirnlowé. w 8. 1779 (a—c) a s nadpisem: Lucidář t. knižka oswěcujici a otwirajici smysl etc. o počátku a stwořeni wšech wěci. 1783. w 8. W Litomyšli u Wácl. Turečka (3 archy) r. 1811. w 8. W Indřichowě Hradci b. r. u Ignace Hilgartnera. w 8. s nadpisem: Lucidář, t. j. krátké wypsáni o počátku a stwořeni wšech wěci, totiž o zemi, jejim jmenowitém rozdilu wlastniho (wlastnosti?) a welikosti; zadruhé o nebi a přirozenostech planetnich, o spůsobech národů, o náboženstwi, kde jaké uwedeno jest; též spolu wyswětlené nejhlawnějšiho přiběhu narozeni a smrti Krista pána atd. Častým wydáwánim řeč welmi změněna, sama wěc skrowné ceny».

Ср.: V. Hanky, Bibliografie prvotiskův českých od 1468 až do 1526 léta. V Praze, 1853. Стр. 7: «10. Počina se Lucidarz o rozličnych wietzech jenž su na nebi na zemi y v wodach. Voh jenž ǧt byl y bude bez končěnie ten račž napočatek byti na tiechto knihach a tak jest wtiechto knihach vstaweno že mladssy tazalse mistra sweo aby gemu zgewil a zname včinil wssechny wietzy gěž su na nebi na zemi y v wodach y w oblaciech a tiemto knihâ diegi swietlost nebo tzo gest w giných knihach skryto to ǧt wtiechto Lucidarius oswietil a take gim diegi drahy kamê nebo tyto knihy dražssie su než zlato etc. A tak to běži beze všeho odděleni až ku konci signaturou dole od A až do D po osmi listech; půldruhého jest prázdno, a na předposlednim prvni stránky stoji. Tlasženo w Nowem Plzni od Mikulasse Bakalaře. Leta od porodu Panenskeho Tccccl xxxxviij.

Кромѣ того, см.: Dobrowsky, Gesch. der Böhm. Sprache und ält. Liter., Prag, 1818, стр. 179. [«Elucidarius (Luczidarz o wssech wieczech) in der Fürstenbergischen Handschrift der Chronik von Dalemil»]... 313 (указывается изданіе 1498 г., Neupilsen). Пыпина и Спасовича, Ист. слав. литературъ, II, Спб., 1881, стр. 833.

Патеры, къ XVII в.; два другія датированы, и оба— XVIII в., четвертое—къ началу XIX-го.

Всѣ эти изданія, по своему составу, довольно различны между собой; каждое изъ нихъ является, въ извѣстномъ смыслѣ, какъ бы особой редакціей. Хотя первичнымъ прототипомъ для всѣхъ нихъ служилъ, очевидно, нѣмецкій оригиналъ,—тѣмъ не менѣе отъ послѣдняго, по редакціи своего текста, они отличаются весьма значительно.

Приводимъ сполна текстъ вопросовъ, читаемыхъ въ чешскомъ Луцидаріусѣ, по наиболѣе древнему изданію, имѣющемуся на лицо и относимому къ XVII в. (по кат. Музея— 27. E. 7).

Послѣ заглавія—Začátek Lucydaře. Mládenec otazuge se mistra sweho řka—слѣдуетъ:

1. M. Kterak gest wěřjti w gednoho Boha?

2. M. Kdo nás stwořjl?

3. M. Kdo nás wykaupjl od hřjhů a od wěčne pokuty wyswobodil?

4. M. Když tehdy Bůh Otec nás stwořjl, Syn Božj nás wykaupjl, (co tehd)y Duch Swatý nám spůsobil?

5. M. Geli která z těch třech osob Božskych starssy, neb mocnĕgssy?

6. M. Bylli gest prwégi Bůh, nežli swet?

7. M. Giž gsy mne dost powěděl o stwořjteli: nynj mně powěz o stworěnj, a proč Bůh swět stwořil?

8. M. Kterak gest bylo prwe, nežli swět stwořen byl?

9. M. Co ale Pán Bůh neyprwěgj stwořjl?

10. M. Kterak prwnj angel slaul?—

11. M. Gak dlauho bydlel w nebi, a takeli gini angele s nim byli?

12. M. Proč tedy ge stwořjl, když ge tak brzy wystrčiti chtěl?

13. M. Kdy gest bylo peklo stwořené, a pro koho?

14. M. Kde gest peklo?
15. M. Kolik má gmen peklo?
16. M. Kde gest očistec?
17. M. Co gest nebe?
18. M. Kterak to pochazy, že nebe gde y měsyc?
19. M. Kterého gest postamenj nebe?
20. M. Kterak gest stwořeno slunce?
21. M. Gde gest stwořen prwnj člowěk Adam?
22. M. Gde gest stwořena Ewa?
23. [1]) Gak dlauho byl Adam s Ewau w rági?
24. O. [2]) To owoce které bylo stwořené pro člowěka, k čemu ž nynj gest, když giž Adam wyhnán gest?
25. O. Kterak Adam dlauho žiw byl?
26. O. Kdo gest neyprwe gméno začal Adamowi?
27. O. Kdo gest neyprwe hudbu wynalezl?
28. O. Kdo gest byl neyprwněgssým králem?
29. O. Gakê gest vstanowenj okrmku tohoto swěta?
30. O. Cžim gest zem vtwrzená, že ne muže potonautj?
31. O. Na kolik cžástek gest swět rozdělený?
32. O. W kterau` stranu ležj Azya, a gakého gest položenj?
33. Ô. Kam tečau ty ržeky?
34. O. Která pak země neybliž léžj od ráge?
35. O. Bydlegili ty lide bez záhuby?
36. O. Kterak to pocházy, poněwádž wssychni lide od Adama pocházegi, a předce rozličné podobnosti gsau?
37. O. Gaka gest tó zem, režto sluge Parsydym Magna?
38. O. Gaká gest ta země, genz sluge Mezopotánya?
39. O. Kde se začjná Ewropa?

---

[1]) Передъ этимъ вопросомъ, равно какъ и при слѣдующемъ на него отвѣтѣ, повторявшіяся до сихъ поръ слова: «mládenec», «mistr»— опущены.

[2]) Начиная съ этого вопроса, обычныя слова: «mládenec», «mistr»— замѣняются словами: «otázka», «odpowěd».

40\. O. Kterak gest ssyroká země a kterak tlusta?

41\. O. Gakého položenj gest třetj djl swěta, genž sluge Āffryka?

42\. O. Gaké gsau ty ostrowi které w moři gsau?

43\. O. Kterak gest bylo vsslechtilé to dřewo z něhož swatý křjž včiněn gest?

44\. O. Kterak gest z ragé wynesseno, a od koho?

45\. O. Co nám ta lepka znamená, kterážto pod nohama Božjho vmučenj se maluge?

46\. O. Co gest tim minjl, že gi třikrát chwálil, a třikrat klel?

47\. O. Gakau přirozenost má woda, a co w sobě obsahuge?

48\. O. Odkud pochazý wjtr?

49\. O. Proč se země czasem třese a puká?

50\. O. Kterak to pocházý že se země otwjrá?

51\. O. Geli pak pod mořem také negaké město? nebo marynáři prawěgi, když tjcho gest, že slyssegi psy sstěkati.

52\. O. Odkud pak zyma pocházy?

53\. O. Odkud to pocházý že gest slunce w létě tak bljzko, a w zymě tak wzdálené?

54\. O. Gak se to stáwá že noc gest?

55\. O. Kterak gest to: že wždycky z giné strany slunce wycházý?

56\. O. Gak gest daleko slunce od měsýce?

57\. O. Kolik gest nebeskych planet, a gaký gest běh gegich?

58\. O. Kterak muže gedna hwězda byti dennice y zwjřetedlnice?

59\. O. Tehdy gest wsse gedna hwězda dennice a zwjřetedlnice?

60\. O. Gak ostatnj planete slugi?

61\. O. Gak gsau weliké planety?

62. O. Proč se nám zdagi tak malé hwězdy?
63 O. Gakého gsau přirozenj hwězdy?
64. O. Kterak to přicházý?
65. O. Poněwadž gest měsýc neymenssý planeta mezy ginými, a neybljže od země, kterak to přicházý, že lide bérau rozum od měsýce?
66. O. Kterak to přicházý, že měsýc přibywá y vbýwá?
67. O. Co gest to černého w měsýcy?
68. O. Gakým spůsobem se to děge, že se někdy měsýc zatmjwa?
69. O. Co gest to za hwězdu, která za sebau gako ocas táhne?
70. O. Kterak se to stáwá, že widime hwězdy létati?
71. O. Kterak to býwá, že w létě padagi kraupi, a ne w zymě?
72. O. Odkud pocházy hržměnj, a neb hromobitj?
73. O. Odkud pocházy snich?
74. O. Kterak désst' přicházy?
75. O. Proč cžasem také gako krwáwý désst' prssý?
76. O. Proč také rozličné cžerwi žáby a giné žjžali s désstěm padagi?
77. O. Gak se to stáwá, že obyčegně w létě po désstj na obloze duhu widime?
78. O. Kterak to pocházy, že w létě gsau w studnicych wody studené, a w zymě teplé?
79. O. Odkud přicházy rossa, a neb ta ssediwost mrazu?
80. O. Odkud se stáwá, že někdy gest tak tmawy, a possmaurný den, a předce neprssy?
81. O. Proč gsau někteřj lide kratssý, a gini wětssý, giné maudřj, giné tupj?
82. O. Od čého to pocházy, že rostau lidem wlasy?
83. O. Proč lide kteři giž starého wěku gsau ssediwěgi?
84. O. Zdaliž také gest takowe přirozenj při zwjřatech a howadech?... Это—послѣдній въ изданіи вопросъ; приводимъ сполна отвѣтъ:

Odpowěd. Ty poněwádž swůg půwod a začátek přirozenosti od čtyr žiwluw wzali, pro to také gsau rozdjlné přirody, též rozličných plodů: některé létagicý, pro to že chopili mnoho wětru: některé opět mnoho wody, a gsau při wodach: giné mnoho zemské wlahy, a ti gsau na zemi, wssak ale to gedno každé zwjře giného gest přirozenj, a proto takè rozdjlnych spůsobu: poněwádž wždycký geden živel gest druhému protiwný nikdy se srownati nemuže.

За недостачей послѣднихъ листовъ, мы не можемъ говорить опредѣленно о всемъ объемѣ наиболѣе ранняго, относимаго къ XVII в., изданія (по кат. Музея—27. Е. 7); но едвали въ общемъ составѣ его не былъ одинаковъ съ объемомъ другого, болѣе поздняго, экземпляръ котораго находится передъ нами (27. Е. 30),—въ которомъ дальше слѣдуютъ еще только три вопроса. Нѣкоторое основаніе къ такому предположенію даетъ общая близость этихъ изданій по составу въ предшествующемъ текстѣ... Судя по краткимъ замѣткамъ о содержаніи рукописнаго текста чешскаго Луцидаріуса, приводимыхъ въ изслѣдованіи Schorbach'а, объемъ рукописнаго текста—приблизительно тотъ же.

Во всякомъ случаѣ, и сохранившагося текста вполнѣ достаточно для того, чтобы видѣть, что чешскій Луцидаріусъ, по редакціи текста, представляетъ значительныя отличія сравнительно съ своимъ нѣмецкимъ оригиналомъ,—какъ послѣдній читается въ наиболѣе раннихъ изданіяхъ. Сравнивая чешскій текстъ съ нѣмецкимъ, по изданію Simrock'а, находимъ слѣдующее:

Предисловія, читаемаго въ нѣмецкомъ текстѣ, въ чешскомъ Луцидаріусѣ нѣтъ.

Въ вопросо-отвѣтѣ *1-мъ* чешскаго Луцидаріуса, съ нѣкоторыми сокращеніями, соединяются I—II вопросо-отвѣты нѣмецкаго (Simrock, S. 377—378). Вопросо-отвв. съ *2 по 5* чешскаго текста представляютъ распространеніе, въ особой редакціи, нѣсколькихъ строкъ, читаемыхъ въ концѣ отвѣта на III-й вопросъ нѣмецкаго текста (Simrock, S. 378).

Вопр.-отв. *6-й*—лишь отчасти напоминаетъ V—VI вопросо-отвѣты нѣмецкіе. Вопр.-отвв. *7—11* чешскаго Луцидаріуса представляютъ отчасти сокращеніе и соединеніе, отчасти распространеніе соотвѣтствующаго текста въ нѣмецкомъ (Simrock, S. 379—380); въ чешскомъ текстѣ, въ отвѣтѣ на вопросъ *10*—имя падшаго ангела приводится другое: „Lucyffer"—а не „Nathanael", какъ въ нѣмецкомъ... Въ вопросо-отвѣтѣ *12*, текстъ отвѣта въ чешскомъ другой, сравнительно съ соотвѣтствующимъ нѣмецкимъ (Simrock, S. 380; по нашей нумераціи, вопр.-отв. XIII—XIV), и гораздо короче... Вопр.-отв. *13-й* соотвѣтствуетъ XV-му нѣмецкаго. Вопр. *14-й*—XVI-му нѣмецкаго, хотя съ нѣкоторымъ измѣненіемъ (Simrock, S. 380). *15-й* чешскаго соединяетъ XVIII—XIX нѣмецкаго; но въ чешскомъ текстѣ, въ разсматриваемомъ печатномъ изданіи, нѣтъ латинскихъ названій, находящихся въ нѣмецкомъ (и судя по приведенной у Schorbach'а выпискѣ, удержавшихся и въ рукописномъ чешскомъ). *16-й* чешскаго соотвѣтствуетъ XX-му вопр.-отв. нѣмецкаго, но текстъ въ нѣмецкомъ нѣсколько иной (Simrock, 381—382). Вопр.-отвв. *17—25* чешскаго текста хотя въ общемъ соотвѣтствуютъ вопр.-отвв. XX—XXXVIII нѣмецкаго, но по редакціи значительно отступаютъ отъ нѣмецкаго оригинала, представляя чаще всего значительныя дополненія; нѣкоторые же изъ вопросо-отвѣтовъ въ чешскомъ опущены (Simrock, S. 382—384). Вопр.-отв. *26-й* чешскаго Луцидаріуса въ нѣмецкомъ текстѣ не находится. Слѣдующій *27-й* соотвѣтствуетъ XLI-му нѣмецкаго текста, но сравнительно съ нимъ представляетъ нѣкоторыя подробности (Simrock, S. 385) и вообще редакцію нѣсколько иную... Въ вопр.-отв. *28-мъ* „neyprwnĕgssým králém" указывается „Noe",—въ нѣмецкомъ: „Ein Sohn Noes Mellhisedich"... Вопр. *30-й*, соотвѣтствующій XLIV-му нѣмецкаго текста, передается также съ отступленіями. Въ вопр. отв. *31-мъ* чешскаго указывается „четвертая часть свѣта Америка"... (cfr. Simrock, 386),—о которой потомъ, впрочемъ,

не упоминается... Начиная съ вопр.-отв. *31-го по 42* въ чешскомъ Луцидаріусѣ читается географическое описаніе Азіи, Европы, Африки и острововъ; въ общемъ, это—тотъ же текстъ, который находится и въ нѣмецкомъ Луцидаріусѣ, по болѣе раннимъ его изданіямъ (Simrock, S. 386—396); но редакція чешскаго текста нѣсколько иная, отчасти съ пропусками и сокращеніями, отчасти съ новыми дополненіями, которыя иногда, какъ напр. въ концѣ вопросо-отвѣта *36*, напоминаютъ *Физіологъ*... Между прочимъ, здѣсь вставленъ вопросо-отвѣтъ (*40*), котораго нѣтъ въ нѣмецкомъ текстѣ... Въ нѣмецкомъ текстѣ нѣтъ и дальнѣйшихъ четырехъ вопросо-отвѣтовъ (*43—46*), находящихся въ чешскомъ Луцидаріусѣ... Дальнѣйшіе вопросо-отвѣты чешскаго Луцидаріуса, съ *47 по 84*, до конца, соотвѣтствуютъ въ нѣмецкомъ текстѣ вопр.-отвѣтамъ (по нашей нумераціи): LXII—LXIII. LXV—LXVI. LXVIII—LXXI. LXXV—LXXVII. LXXIX—LXXXIX. XCI—XCIV. XCIX. C—CIV. CVI—CVII. CXII. CXIV. CVIII (Simrock, S. 396—408), но по мѣстамъ съ значительными отступленіями отъ нѣмецкаго оригинала.

Приводимъ нѣсколько отрывковъ чешскаго луцидарнаго текста параллельно съ соотвѣтствующимъ нѣмецкимъ:

Нѣмецкій Луцидаріусъ

(по изд. Simrock'а).

1. Der Jünger fragt: Was sollen wir glauben?

Der Meister spricht: Daß in Gott drei Personen sind, und daß die drei Personen eine wahre Gottheit sind.

2. Jünger: Wie mag sich Gott in drei zertheilen?

Meister: An der Sonne

Чешскій Луцидаріусъ

(изд. XVII в.).

1. Ml. Kterak gest wěřiti w gednoho Boha?

Mistr: Gest wěřjti: že gest Pan Bůh geden w trogich Osobách, a ta swata Trogice gest gen gedno prawe gest Podobenstwj na sluncy Božstuj: totiž že má trogí Mocnost: Swětlost, Krasal, a Hor-

ist auch die Schöne, der Schein und die Hitze, und doch ist nicht mehr als Eine Sonne, und wo der Dreien eins ist, da sind sie alle drei beisammen. Gleicherweise sind die drei Namen Eine wahre Gottheit und wo der Vater ist, da ist auch der Sohn und der heilige Geist, und wo der Sohn ist, da ist auch der Vater und der heilige Geist, und wo der heilige Geist, da ist auch der Vater und der Sohn.

3. Jünger: Da die drei Personen sich nicht scheiden können, nahm denn, als der Sohn die Menschheit annahm, sie da*mit* auch der Vater und der heilige Geist an?

Meister: Wenn wir die Sonne sehen, so mögen wir wohl erkennen, wie es hierum beschaffen ist, denn die Sonne kann Niemand theilen, gleichwohl trocknet uns die Hitze und erleuchtet uns der Schein und die Schöne erfreut uns, und doch sind diese drei Dinge nur eins. So ist es auch mit den drei Personen der Gottheit. Der Vater sandte den Sohn, der Sohn nahm die Menschheit an sich, und durch den heiligen Geist ward er empfangen So sind die

kost. Kdež z těch trěch wěcy gedna gest, tu y wssecky se wynacházegi. Take o.... (въ изданіи повреждено) kdež gest Otec, tu gest Syn, kde gest Syn, tu gest Duch Swaty, tu gest Syn y Otec.

2. Ml. Kdo nás stwořil?

Mistr: Bůh Otec, kteréžto stwořenj Bohu Otcu se přivlastňuge, a k tomu cyli nas stwořjl, abychom geg chwalili...

3. Ml: Kdo nas wykaupjl od hřjchu a od wěčné pokuty wyswobodil?

Mistr: Druha osoba Božstwj Syn Božj Krystus Gežijs, wezmane nase czlowěčenstwj, a skrze Ducha Swatého se wtěliti, a z přečisté Marye Panny naroditi račil, napotom skrze přehořke umučenj swe a smrti ukrjžowán gsa za nás umřel, a pohřben gest, wstaupjl do pekel, třetjho dne wstal z mrtwych wstaupjl do nebe sedj na prawicy Boha Otce wssemohoucjho, odtud

drei Personen in ihren Werken unterschieden und werden doch nie getheilt.

přjde sauditi žiwych, y mrtwé, k gehožto přjsstj lide w spogenj gegjch těl s dussemi z mrtwych wstanau, a ze swych počet... magi, tu Bůh sauditi bude dle sprawedlnosti geho, totiž: kteřj dobře činili, da gim odplatu wěčnau kralowstwj nebeské, kteřj pak zlé činili, odměnj ge odplatau zlau, a budau odsauzeni do ohně wěčneho, kdežto na wěky wěkůw se trapiti budau, a nikdy wjce na twař Božskau patřjti nebudau.

4. Ml. Když tehdy Bůh Otec nás stwořil, Syn Božj nás wykaupil.... dy Duch Swatý nám spůsobil?

Mistr: On nas na křtu swatem poswětil, to gest: Učinil nas skrze křest syny Božjmi a očistil od hřjchu Adamova.

5. Ml. Geli která z těch třech osob Božskych starssy, neb mocněgssy?

Mistr: Žadna nenj starssy ani mocněgssy, nybrž gsau sobě we wssem rowne od wěčnosti, nestwořený, wěčný, a wssemohaucy Bůh w Trogicy geditný, a nerozdjlny, genž wssecko, slyssy a widj, gak na nebi, tak na zemi, a

kdaź toho silně newěřj, ten nemuže spasen býti

13. Jünger: Warum erschuf ihn Gott, da er wohl wußte, daß er fallen würde?

Meister: Damit er die erwählten Engel damit stärkte, denn als der Teufel verstoßen ward, da wurden die andern Engel desto fester in der Liebe zu Gott, daß sie nicht davon wanken mögen.

12. M. Proč tedy ge stwořjl, když ge tak brzywy strčiti chtel?—M. Toho byla gich pričina, neb nic poskwrněneho hřjchem nemuže w nebě bydleti.

14. Jünger: Wie kam das?

Meister: Als Lucifer und seine Gesellschaft fiel, da wußten die Engel um keine Hölle. Als sie nun sahen, zu welchen Nöthen der Teufel kam durch Gottes Kraft, da fürchteten sie Gottes Kraft und erkannten daran, in welchen Gnaden sie waren und wie sie Gott erhalten hatte: da begannen sie die stäte Liebe Gottes zu loben.

18. Jünger: Wie manchen Namen hat die Hölle?

Meister: Zehn Namen hat die Hölle.

19. Jünger: Wie sind sie genannt?

Meister: Sie heißen in der Schrift: Lacus mortis, d. h. der See des Todes, denn die Seele, die hinein kommt, kommt nie

15. M. Kolik má gmen peklo? Mistr. W swatém pismě sluge lausmrti: nebo hřjssné dusse w něm tonau gako w laužj nečistoty, též hezero ohně w kterémž dusse pohřjžené gsau a hořj bez konce, zemi temná, neb w tom nesstiastnem miste gest plno bolestných temnosti, smra-

wieder heraus. Sie heißt auch stagnum ignis, d. h. eine Hitze des Feuers, denn so wie die Steine auf des Meeres Grund nie trocken werden, so erfühlen die Seelen nie, die da hinein kommen. Sie heißt auch terra tenebrosa, d. h. die finstere Erde, denn der Weg, der zu der Hölle geht, ist immer voll Rauchs und Gestanks. Sie heißt terra oblilivionis, d. h. das Land der Vergeßenheit, denn die Seelen, die dahin kommen, sind verloren, vor Gott wird ihrer nicht mehr gedacht. Sie heißt Tartarus; das bedeutet die Marter, denn da ist immer Heulen vor Hitze, und Zähnklappern vor Frost. Sie heißt Gehenna, das bedeutet ein ewig Feuer, denn das höllische Feuer ist so stark, daß unser Feuer ein Schatten dagegen wäre. Sie heißt Erebus, das bedeutet Drache, denn die Hölle ist voll feuriger Drachen und Würmer, die nie ersterben. Sie heißt Baratrum, das bedeutet die schwarze Gähnung, denn sie gähnt bis an den jüngsten Tag, die Seelen zu verschlingen. Sie heißt Styx, das bedeutet Unfreude, denn da ist ewige Unfreude; sie heißt Asterot. das bedeutet Schlund, denn da fah-

du, dýmu, smoli, syry a giných pronikagicých wěcy. Země zapomenutj wěčného, nebo které dusse w něg wegdau, nikdy wjce nebudau mjti pamět v Boha. Muka, pláče, nařikanj, bolesti, skrjpenj zubůw, zymi, a horkosti, o kterychžto žádný w pekle, ani ten neymenssý djl wyprawiti muže, neb ten pekelný oheň gest tak sylný a prudký, že zde na tomto swětě oheň gest gen gako stjn a neb malowaný oheň. W témž pekelném ohnj a trápenj gest vstawyčné micenj a negaké tagné hryzenj, které nadewssecknv giné bolesti proniká, a to gsau one hřjchy kterými dusse obtjžená gest. Nad ty wssecky gessté trápenj a muka, kterými dusse trápené gsau, gest toto neywétssy, že Božskau Twář na wěky wěkuw nikdy nespatřegi, neb kdyby toho negakau cžaku měli, ani polowyčné to trápenj by tak hrozné gim nebylo.

ren die Teufel aus und ein, wie in einem Ofen. Sie heißt auch Phlegeton, von einem Waßer, das hindurch rinnt, das stinkt wie Pech und Schwefel und ist dabei so kalt, daß es alle höllische Hitze wendet.

29. Jünger: Wo ward Adam geschaffen?

Meister: An der Statt, die da heißt Ebron. Da er geschaffen war, da führte ihn Gott in das Paradies; da gab er Namen allen Dingen, die Gott erschaffen hatte.

21. Ml. Kde gest stwořen prwnj člowěk Adam?

Mistr. W tom mistě gežto sluge Ebron, a po stwořenj geho wedl geg do ráge, kteréžto misto gest tak rozkossné, že nápodobné gest nebi, wssak ale gest na tomto swětě, a tam také gsau rozličné wěcy gako na swětě, kterýmž také Adam dal rozličné gména, tu opljwal wsselikau radosti a rozkossy, tak syce, že neměl nic, co by geg negak obtjžilo.

30. Jünger: Wo ward Eva geschaffen?

Meister: Im Paradies aus Adams Rippe.

22. M. Gde gest stwořena Ewa? W ragi ze žebry Adamowe, odkudz wzalo začatek swug manželstwo, a až dosawade w Bohu ctnostne spogene gedno tělo činj.

33. Jünger: Wie lange war Adam im Paradies?

Meister: Nicht länger als sieben Stunden.

23. Gak dlauho byl Adam s Ewau w rági? Genom sedm czasu, nebo když se nechali diablu podwed-

sti, a gedli z zapoweženeho stromu owoce, tu se prwnj hřjch začal, pro kteryžto Bůh skrze angela dal ge z rage wyhnati, a za pokutu časnau Adam musel k obžiwenj težce pracowati, Ewa pak w bolesti roditi.

41. Jünger: Wer war es, der zuerst das Zählen erdachte?

Meister: Es war Joel; der hatte einen Bruder Namens Jubal, der erfand die Musik; der dritte Bruder war Tubalcain, der erfand das Schmieden. Diese drei Brüder hatten eine Schwester, die erfand die Webkunst, sie hieß Noemia.

27. O. Kdo gest neyprwe hudbu wynalezl?

O. Lamech měl tři syny, geden slaul Baza, druhy Jobal, tretj Jozajobal, a ten gest neyprawe hudbu wynalezl, Jobal zase spjwanj Baza začal od kowu wsseliké wečy kowati. Ti tři bratrj mělj take sestry gmenem Meomia, ta neyprwe wynalezla, kterak malé děti se od plače pokogiti totiž kolebanim.

112. Jünger: Wovon wächst das Haar?

Meister: Von dem Rauch, der aus dem Magen geht; darum welcher Mensch kalter Natur ist, dem wird das Haar gerne lang.

82. O. Od čeho to pocházý, že rostau lidem wlasy?

Odp. To pocházý od pary žaludka, nebo ty páry táhnau se skrze množstwj žjl, a nerwůw pod kůžj, které na wrchu hlawy a na těch mistech kde wlasy rostau, gako negaké drobné kořjnky plodĕgi, a z toho wlasy rostau.

Въ дополненіе къ сказанному, помѣщаемъ сполна текстъ вопросо-отвѣтовъ, читаемыхъ въ чешскомъ Луцидаріусѣ,— которыхъ нѣтъ въ нѣмецкомъ текстѣ:

26. O. Kdo gest neyprwe gméno začal Adamowi? Odp. To gméno přinesli gemu čtyřj angelowe, každý od swé strany swěta, a to slowo wzaté gest od čtyr hwězd.

40. Ot. Kterak gest ssyroká země, a kterak tlusta? Odp. Tak swědčj Mistřj á wyswětlugj: že gest čtyrmecytma tisýc mil okorauhlost, a ssest tisýc mil tlaussti.

43. O. Kterak gest bylo vsslechtilé to dřéwo z něhož swatý křjz včiněn gest? Otp. Toho nenj nikdež, kromě té wětrowe, z které to dřéwo rostlo, a to posslo z ráge.

44. Otázka. Kterak gest z ráge wynesseno, a od koho?

Odpowěd. Adam gsa nemocen poslal syna sweho, gemuž bylo gméno Seth, k angelu Cherubjnowi, kterýžto střeže ráge, aby gemu poslal lékařstwj, od něhož by mohl žiw býti. Tehdy angel vlomil wětew w rági, a dal mu gi, řka: Nesyž gi otcý swému, wetkni mu gi w hlawách, a když ta wětew ponese owoce, tehdy twůg otec zdráw bude. A když se syn zase wrátil, giž Adam vmřel, wssak wyplnil Seth angelowo přikázánj, a wetkl gemu w hlawách tu wětew, z kteréžto wyrostlo sýlné dřéwo, z něhož včiněn byl swatý křjž, a od toho Adam, a celé pokolenj geho, vzdrawené gest.

45. Otázka. Co nám ta lepka znamena, kterážto pod nohama Božjho vmučenj se malůge?

Odpowěd. Ssalomaun gednoho czasu gel na pole pro kratochwjl, y vzdřew gednoho czlowěka, který woral, a patřjce na nég, vzřel že wyworal hlawu, poznaw gi že gest hlawa Adamowá, zdwjhl a řekl: Budiž pochwálená od Boha y ode mě, přiložjl gi k srdcy swému, a poljbiw gi; hned za se powrhl před sebau, a strčiw gi nohau řkaucy: Buď proklatá na wěky, a wzaw gi do ruky, chwálil gi gako prwe: to včiniw třikráte, pak gi zase wzal, a klekl na kolena, a wstanauc nesl gi do

Geruzaléma, a tam gi wložjl w rozsedlý kámen; a potom po mnoha sta létech byl gest křjž Božj wstrčen, na nĕmž Krystus Pán vmřel. A tehdaž Adam gest vzdrawen, y celé křestianstwo.

46. Otázka. Co gest tim minjl, že gi třikrát chwálil, a třikrát klel?

Odpowĕd. To: že gsme wssychni od nĕho posseli, a opĕt skrze nĕg w hnĕw Božj vpadli.

По своему общему составу, къ разсмотрѣнному изданію XVII в., какъ мы уже замѣтили, довольно близко слѣдующее по времени изданіе—изъ находящихся въ Музеѣ—вышедшее, по предположенію, „w Holomauci u Josefy Hirnlowé“, въ 1779 г. (по кат. Музея, 27. E. 30). Впрочемъ, при всемъ сходствѣ, между изданіями есть и значительныя различія. Взаимное отношеніе этихъ изданій, по своему составу,—помимо разницы въ редакціи самыхъ текстовъ,—слѣдующее:

Lucydař—XVII в.	Lucydař—1779 г.
Первые четырнадцать вопросовъ (1—14).	Тѣ же вопросо-отвѣты и въ томъ же порядкѣ (1—14).
Вопр.-отв. 15: Kolik ma gmĕn peklo? Въ отвѣтѣ приводится извѣстное перечисленіе названій ада.	Отдѣльнаго вопроса нѣтъ; названія ада перечисляются въ концѣ отвѣта на предыдущій вопросъ, 14-й.
Вопросы 16—17.	Тѣ же вопросы и въ томъ же порядкѣ (15—16).
18. Kterak to pochazy, že nebe gde y mesyc? 19. Kterého gest postamenj nebe?	Этихъ вопросовъ нѣтъ; вмѣсто нихъ читаются два другіе: 17. Zdaliž pak slunce okolo swĕta, neb swĕt okolo slunce swůg beh má? 18. Z čeho tehdy oblaky pochazegi?
Вопросы 20—32.	Тѣ же вопросо-отвѣты и въ томъ же порядкѣ (19—31).

33. Kam tečau ty řeky? 34. Která pak země neyblíže léžj od ráge?	Самыхъ вопросовъ нѣтъ; въ разсматриваемомъ изданіи отвѣты на нихъ отчасти читаются въ предшествующемъ текстѣ.
Вопросы 35—38.	Тѣ же вопросы и въ томъ же порядкѣ (32—35).
39. Kde se začjná Ewropa?	Самый вопросъ пропущенъ; но текстъ отвѣта на него присоединенъ къ предшествующему тексту, къ отвѣту на вопр. 35.
Вопросы 40—42.	Тѣ же вопросы и въ томъ же порядкѣ (36—38).
43. Kterak gest bylo vsslechtilé to drewo... 44. Kterak gest z rage wyneseno... 45. Co nám ta lepka znamena... 46. Co gest tim minjl... См. выше, стр. 60—61.	Всѣ четыре вопроса читаются въ томъ же порядкѣ, но нѣсколько ниже, какъ вопросы 73—76.
Вопросы 47—80.	Тѣ же вопросы, въ томъ же порядкѣ (39—72). Далѣе слѣдуютъ сейчасъ названные вопросы, 73—76.
Вопросы 81—84.	Тѣ же вопросы и въ томъ же порядкѣ (77—80).

Здѣсь оканчивается изданіе *XVII в.*; дальнѣйшихъ листовъ, какъ уже замѣчено, въ немъ недостаетъ. Въ изданіи *XVIII в*, 1779 г., вслѣдъ за 80-мъ вопросо-отвѣтомъ, читаются еще слѣдующіе три вопроса:

81. O. Kterak gedna každa wěc, kterak swůg počátek měla za se bére konec?

82. O. Tehdy když dusse nesmrtelná gest, kam tehdy přigde, aby mohla wěčné žiwa býti?

83. Co se stane w saudný den s nebem a zemi?

Это — послѣдній вопросъ; приводимъ на него отвѣтъ сполна:

Tehdy bude nebe y země w gedné rownosti a ne bude ani slunce, ani měsýc, krom samá od Boha gasnost, tu wssecky dusse spogi se s swymi tělmi, a Bůh opět sauditi bude žiwé y mrtwé.

Blahoslawené dusse budou se biti rozhněwane Twaře Božsté, a budou wybjrané na prawicy saudce sweho k wěčné radosti, (a) zatracené pak bude pohltowat peklo gako desst a diablowe gich wěčne wěkůw krapiti budau.

Konec Lucydaře.

Этими словами кончается текстъ изданія 1779 года.

Сравнительно съ нѣмецкимъ текстомъ, текстъ разсматриваемаго изданія чешскаго Луцидаріуса представляетъ гораздо бóльшія отступленія, чѣмъ текстъ изданія XVII в. Приводимъ нѣсколько отрывковъ:

Нѣмецкій Луцидаріусъ (по изд. Simrock'a).	Чешскій Луцидаріусъ (изд. 1779 г.).
Нѣмецкій текстъ см. выше, стр. 57—58 (вопр.-отв. 18—19).	14. M. Kde gest peklo? Mistr. Peklo gest na tomto swětě, wssak ale w takowém mistě, kde Bůh zem hněwu včinil.—И затѣмъ далѣе, безъ дальнѣйшаго вопроса: To misto w swatém pismě sluge: lauže smrti: nebot' hřjssné dåsse w něm tonau,

gako w propasti bez dna. Též wypjsuge se, zemi temnau: neb w tom nesstiastném mistě gest plno bolestných temnosti, wnjtřnjho ohně, dýmu, smradu, a wsseho trápenj, které k wyslowenj nenj. Také: země zapomenuti wěčného, nebo které dusse w nj wegdau, nikdy wjce Bůh na ně wspomene. Muka pláče, nařjkánj, bolesti, skřjpenj zubůw, zymi a horkosti, o kterýchžto žádný na swětě gen malé podobenstwj dáti může, neb tento swětský oheň, proti ohnj pekelnému, gest gen gako stjn, a neb malowaný oheň. W témž pekelném ohnj a trápenj gest vstawičné mjčenj, a negaké tagné hryzenj, které nade wssecky giné bolestj pronjká, a to gsau weliké hřjchy, kterými dusse obkljčené gsau. Nad ty wssecky giné trápenj a muky gest toto neywětssý, že Božskau Twář na wéky

65. Jünger: Wovon kommt der Wind?

Meister: Der Winde sind vier, die heißen Cardinales, von deren jeglichem kommen zwei andere Winde, die heißen Collaterales. Die Winde kommen aus dem Wendelmeer, denn es wallt an vier Enden und wenn das Wallen zusammenstößt, so wird ein Wind von dem Gestöß. Wenn die vier Winde dann oben am Himmel zusammenstoßen, so werden der Winde zwölf. Die Erde hat an vielen Orten große Löcher. Darein dringt die Luft, und wenn die eine Luft hinein dringt, fährt die andere hinaus: davon kommen die andern Winde, die täglich bei uns sind.

93. Jünger: Was sprichst du von den Cometen?

Meister: Cometen erschei-

wěkuw nikdy ne spatřegi; neb kdyby toho negakau cžáku měli, anj polowičně to trápenj by gim tak hrozné nebylo.

40. O. Co gest wjtr, a odkud pocházy?

Odp. Witr gest subtýlný žiwel, kterého ačkoli očima widěti nemůžem, přece ale geg cýtime. Wětrowe gsau čtwerý, kteřjžto rozličných přirozenj, a mocnosti gsau, gedni welké syli, gini studenosti, a gini teplosti; ty když nestegné mocy proti sobě bogugi, bywá nepřjgemně, když pak w gedné přirozenosti se cházy, nevžjwagi žádné mocy, neb od mnohých djlu swětá wycházégi, a to se stává skrze moc země [1]).

61. O. Co gest to za hwězdu, která za sebau gako ocas táhne?

---

[1]) Въ выше разсмотрѣнномъ изданіи XVII в. (27. E. 7) текстъ разнится лишь въ началѣ отвѣта:

Odp. Welký wětrowe gsau čtyry, a ti slowau kardynales, od nichž pocházegi opět čtyry wětrowe, a ti se gmenugi kolaterales, kteřižto rozljčných přirozenj a mocnosti gsau...; дальнѣйшій текстъ тождественъ (48).

nen uns, wenn sich das Reich verwandeln soll. Der Comet sendet seinen Schein von sich wie der Mond; er läuft aber nicht wie andere Sterne. Die Bücher sagen, er sei ein Licht, das Gott durch seine Macht in der Luft entzündet habe.

Odp. Hwězda ta ačkoli ten paprsslek [1]) nepřjrozený má, niomeně přece [2]) z přirozených důmělosti pochazý, nebo ta hwězda gest tak gako giné, wssak ale dostatečné moonosti, to gest ta hwězda s ocasem, a gmenuge se Akwatilis druhá genž mjně mocnosti w sobě má, a gménuge se Humosa, a ta chtjce gegi sýli obtáhnauti, činj to že gegj swětlost obtahuge, a nám se zdá, gakoby ocas měla.

104. Jünger: Wie kommt es, daß die Brunnen des Sommers so kalt sind und des Winters so warm?

Meister: Es kommt oft, daß das Gewürm unter der Erde liegt: von dem Gewürm, durch das es rinnt, wird es eiterhaft (giftig); so sucht es die Erde, damit es desto beßer wird.

70. O. Kterak to pocházý, že w létě gsau w studnicych wody studené, a w zymě teple?

Odp. W zymě se zawře země, že horkost gegj wen wygjti nemůže, a pro to gsau w zymě wody hluboké teplegssý, a w létě wycházý wssechna [3]) horkost wen, a zase se zawjrá, proto wody zustáwagi také studené.

---

[1]) Въ изданіи XVII в.: paprssek...
[2]) Въ изд. XVII в.: předce...
[3]) Въ изд. XVII в.: wssecka... Въ остальномъ текстъ совершенно тожественъ.

106. Jünger: Woher kommt Thau und Reif?

Meister: Wenn die Hitze des Tages in der Luft bleibt, so zicht die Kälte des Nachts unter die Erde, und fällt die Luft leise auf die Erde, und wird dann die Kälte so groß unter der Erde, so gefriert der Thau und fällt auf die Erde.

71. O. Odkud přichazy rossa, a neb ta ssediwost mrazu?

Odp. Když wygde studená pára ze země do powětřj, a to gest teplé, z toho se činj rossa, gako znamenáme na oknách když z gedné strany teplo, a z druhé studeno gest, proto se potj; a tak také rossa se děge. Mrazowá pak rossa, ginák ssedin, tenkrat se stáwá, když giž w powětřj welká wlhkost nepozustáwá, nobrž w oblacych welká zyma, která té wlhkosti zemnj wysoko wstaupiti bránj, ale hned zase srážj na zem, a od toho pocházý gako gdyž snjch zdrobna wpadne [1]).

Значительныя отличія представляетъ и текстъ географической части разсматриваемаго изданія; приводимъ соотвѣтствующіе тексты, нѣмецкій и чешскій [2]):

48. Jünger: Nun sage mir von dem Theil, der Asien heißt.

31. O. W kterau stranu léžj Azye, a gakého gest položenj?

---

[1]) Въ изд. XVII в. текстъ совершенно тожественъ.

[2]) Для сравненія, помѣщаемъ текстъ соотвѣтствующихъ вопросо-отвѣтовъ по изданію XVII вѣка:

32. Ot. W kterau stranau ležj Azya, a gakého gest položenj?

Odp. Azya počina se tu, kde slunce wycházy, a gest horkého položenj, w kterémžto gest rozlično zwěře, owoce a bohatstwi se wynacházý, při té

Meister: Asien beginnt da, wo die Sonne aufgeht und geht vornen an das Meer. Aus dem Paradies entspringt ein Brun=	Odp. Azye počjná se tu, odkud slunce wycházy, a gest welmi horkého položenj, a proto lide

---

straně take ležy rag, s kterého tečau pod zemi čtyry řžeky: gedna Fizony, druhá Gion, třetj Tygrys, a čtwrtá Effrates.

33. Ot. Kam tečau ty řžeky?

Odp. Gion teče skrze Indyi, a teče skrze gednu horu, ta slowe Atlas, a odtud teče skrze Maurinjnskau zem w to moře, genž sluge Agais: Tygrys a Effrates tekau skrze horu ta slowge Pairata, a odtud tekau skrze Armenyi, wssak ale ty wody ne tekau očitě z rage, ale pod zem od těch hor gmenowanych.

34. Ot. Která pak země neybliž ležj od rage?

Odp. Gakož nam pismo swedčj, že do rage žadný nemuže wgjti, nebot' gsau okolo něg weliké hory, w nichžto přebywa mnoho sanj, draku a ginssých potwor, pro kteréž žadný člowěk nemuže bliže giti. Podle těch hor leži země, a ta sluge Indye... měno ma od gedné wody Indus řečené, a ta teče z weliké hory Kakazus a teče až do Cžermného moře. Tu gest nesnadné wgjti, neb od gedne strany teče diwoké moře, a zase z druhé strany Indus, při kterých gsau weliké pausstě tak, že čtyrech létech ledwa by tam dogiti mohl. Azya ta země gest rozdělená na čtyry a třicet wlasti, a w těch gsau rozljčné lide: w té také zemi gsau tři hory, z kterychž gedna sluge Germanus, druhá Datras, třetj Orestae, na těch horach gsau stromi tak wysoké, zě ge powětřj opaluge, a tam take bydlegi lide dwauch loket zdyli, ty lide třetjho léta rozum dostawági a sedmeho giž se zstaragi a ssediwégi a osmeho leta umiragi. W tě zemi gsau takowe ostrowy, že magi w sobě plno střjbra a zlata, w nichžto také stromowe rostau, který se cely rok zelenagi, a take dwakráte w roce kwětau, y owoce ljbezne chutj dawagi, podle těch ostrowu gsau zlaté hory, toho wssak zlata žadny nemuže dogiti pro gedowaté potwory saně, draky, a giné, genž toho zlata chrani. Mezy tau horau gězto sluge Kasspius, teče weliké moře w kterežto hoře král Alexander dal zazdit dwa muže nad přirozenj zlé, geden gmenem Gog, a druhý Magog. Ti lide negedli nic gineho než syrowe zwjřata a gine syrowe masso, gakož y také male děti. W druhé Indyi gsau lide, ti slowau Matropi, a gsau dwanast loket wzdyli, ti lide gsau spředu gako lew a magi peřj gako ptacy a u nohauch kopita gako koně. Opět w gine wlasti gsau lide ty slugau Agrakowe, a magi w sobě welikau horkost, a když se segdau, sami od sebe se zapali. Nedaleko od toho ležj gedna wlast, w té gsau lide obyčege takowého, že když otec gegich a neb matě se zestaragi, že giž wjce nemužau pro starost choditi, tehdy učinégi welikau hranicy, a pozwau wssecky přateli a známý, pak ge wložegi na

nen, daraus rinnen vier Waßer: das eine heißt Phiso, so lange es im Paradies ist; wenn es heraus kommt, so heißt es Nilus; das andere heißt Geon, das fließt im Mohrenland, das dritte heißt Tigris, das vierte Euphrates.

49. Jünger: Wo entspringen die andern Waßer?

Meister: Das Waßer, Gan=

černého těla gsau, skrze opálenj slunce, neb pro hórkost we dne choditi, ani co pracowati můžau, nebo od wýchodu, až do poledne pod stromy léžegi. a když giž slunce odcházy tenkráte wycházy, a začinagi pracowati. W té zemi weliké

hranicy, tak až schoregi, tu se welmi zadrgau, a wěřj že gegich dusse gsau k Bohu, ti pak gegich přátele činěgi sobě z toho weliké zasluhy. Take gest giny pronárod, ktery toho obyčege, že když se gegich rodiče neb přatele začnau starati, dobře ge krměgi, a když stučněgi, tehdy ge zabjgj a dobře uwařené snědj. Take gest w te zemi gedna wlast, w kterežto roste pepř, ta patřj těm lidem, dwauch loket wzdyli, ta wlast gest plna hadu a sstjru, a když pepř zralý gest, tehdy geg ty lide zapalj. a hadj pryč bězěgj, a od toho pocházy černý pepř, ale od přirozenj má bilau barwu. W třetj Indyi gsau lide, kteřj magi napřed paty, a prsty nazad: také magj osmnácte prstuw u noh, osmnact u ruhauch a hlawy gegich gsau neobýcěgné podoby, gegich oděw gest, chlupatý kůže z rozličnych zwiržab, řeč pak gegich tak jest diwná, že wjce k negakému zwjržeté wjtj, a neb k ptačjmu sswytořenj nápodobna gest. Gsau také lide, kteřj, když se zroděgj, magj neobyčegně čerwené hlawy, těm ale gak wěku přjbýwá, tak také ona czerwenost se tratj, až zcela zbělegi. Gjnj, gichžto matky nagednau roděgj patero děti, te ale nemagi dlauhého wěku, neb gak gedno zemře, druhé geg wssechny nasledugj. Také gsau lide kteřj magi gen gedinau nohu, wssak ale doste spěssně běhagj, ta noha přj spodu gest tak welice ssyroká gako negaké křjdla, na kterych se snassy. tu také potřebugi, když se chtěgj ochránjtj prěd horkem, neb také desstěm, lehnau na zem, a tam nohau celé tělo zastjnj Přj negakém mořj, gehož gménugj Gangis, gsau lide, kteřj podobnost swau tuze nezměnugj, gedině že hlas gegjch welmi temný gest, ty gsau žiwý gen wůnj negakého jablka, ktere okolo te wody rostau, a hdyby toho gablka wždycky přj sobě nemělj, tedy musegi zemřjti. Take gest tam negaké weliké gezero, rozličnými stromi okolo zarostlé, a z těch gedny gsau, které wydawagj hodné owoce. a když dozrá, wpadáwá do tóho gezera, a gak se pohřjžj, hned se přeměnj w spůsob malych hausátek, a obžiwna po wodě pljnau. gak ale z wody wygdau, hned zase zbynugi, a tak ty hausáta lapagice králum a knjžatum za welike dary odsylagi.

ges genannt, entspringt in Indien aus dem Ortabareberge, und rinnt im Osten in das Wendelmeer. Ein anderes heißt Nilus, das entspringt aus dem Berge Atlas und fließt durch Mohrenland und Egyptenland; da theilt es sich, bis hin gen Alexandria, da fällt es in das Meer. Tigris und Euphrates entspringen beide in Armenien auf einem Berge, Parchorata genannt, und rinnen in das Wendelmeer.

50. Jünger: Welches Land liegt dem Paradies am nächsten?

Meister: Wie die Bücher sagen, mag Niemand in das Paradies kommen als durch gute Werke, denn darum geht eine feurige Mauer, die bis an den Himmel reicht; davor stehen Berge und Wälder. Darnach liegt eine große Wüste, die ist voll Drachen und Thiere, deshalb mag Niemand hineinkommen. Darnach liegt allernächst Indien, genannt nach dem Waßer Indus: das entspringt aus einem Berge, der heißt Santhasus, und fließt in das rothe Meer. In dieß Land ist mühlich zu kommen, denn auf der einen Seite fließt das Wendelmeer,

bohatstwj se wynacházý, wzlásstně na zlatě. Také rozličné owoce, zwjřata, které rozličných podob gsau dosti k pokrmu magi. Tam gest to misto, kde saudě gi rág býti, z kteréhož také pod zem tekau čtyrý řžeky, totiž: Fizony, Gyon, Tygrys, a Effrates, ty řžeky tekau skrze rozličné, wssak ale odkud tekau, tam žádný přigjti nemůze, pro wysoké kopce, a zlá zwjřata, draku, sanj, a giných. Podle těch hor ležj Indye dolegssý: tu gest nemožné wgjti, neb od gedne strany teče diwoké moře, a z druhé strany Indus, při kterých gsau welike pauté tak, že we čtyrech létech ledwa by tam wogiti mohl. Azya ta země gest rozdělená na čtyry a třicet wlasti, a w těch gsau tři hory, z kterých ž gedna sluge Germanus, druhá Datras, třetj Orestae, na těch horách gsau stromi tak wysoké že ge powětřj opaluge, a tam také bydlegi lide dwauch loket zdýli, ty lide třetjho léta rozum do-

auf der andern der Indus. Da ist so große Wildniss, daß in vier Jahren Niemand hindurch kommen mag. In Indien ist eine Insel, die heißt Taprobanes und ist vom Meere umflossen. Darauf sind zehn Burgen. Die Insel ist das ganze Jahr über gleich grün.

51. Jünger: Woher kommt das?

Meister: Das Land liegt dem Paradies am nächsten. Die Witterung, die aus dem Paradies kommt, macht die Insel so grün. Da sind auch noch zwei Inseln, die eine heißt Chrysa, die andere Argyra: die haben viel Gold und Silber, und sind auch immer gleich grün. Da ist alle Jahre zweimal Winter und Sommer. Auf diesen Inseln liegen goldene Berge; aber des Goldes mag Niemand gewinnen vor Drachen und Greifen. In Indien ist ein Berg, Caspius geheißen: davor heißt es das spennige Meer. Zwischen dem Meer und dem Berge vermauerte der große König Alexander zwei Geschlechter von Leuten, die heißen Gog und Magog. Die Leute eßen nichts denn wilde Thiere und Menschenfleisch. Das Land ist getheilt in vierundzwanzig Gegenden: darin sind mancherlei Leute. Da

stáwagj, a sedmého giž se zstaragi a s s e d i w é g i, a o s m e h o l é t a vmiragi. W te z e m i gsau takowé ostrowy, že magi w sobě plno střjbra a zlata w nichžto také stromowe rostau, který pak se cely rok zelenagi, a také dwakráte w roce kwětau, y owoce ljbezné chutj dáwagi, podle těch ostrowu gsau zlaté hory, toho wssak zlata žadný nemuže dogiti pro gedowaté potwory saně, draky, a ginè, genž toho zlata chráni. Mezy tau horau gežto sluge Kasspius, teče weliké moře, w kterežto hoře král Alexander dal zazdit dwa muže nad přirozenj zlé, geden gménem Gog, a druhý Magog. Ti lide negedli nic giného než syrowé zwjřata, a gíné syrowé masso, gakož y také malé děti. W druhé Indyi gsau lide, ti slowau M a t r o p i, a g s a u z p ř e d u g a k o l e w, a m a g i w s o b ě w e l i k a u h o r k o s t, a k d y ž s e s e g d a u, s a m i o d s e b e s e z a p á l i. N e d a l e k o o d t o h o l e ž j g e d n a w l a s t, w t é g s a u l i d e o b y č e g e t a k o w é h o, ž e k d y ž o t e c g e g i c h a n e b m a t ě s e z e s t a r a g i,

sind noch drei Berge: der eine heißt Garganus, der andere Groatras, der dritte Orestras. Die Bäume, die da wachsen, die werden so hoch, daß die Luft sie verbrennt. Die Leute in diesem Lande sind nicht mehr als zwei Ellen lang. Diese Leute fechten wider die Kraniche und zeugen Kinder, wenn sie kaum drei Jahre alt sind; auch werden sie nicht älter als acht Jahre. Dieselben Leute bauen den Pfeffer: der ist weiß, wenn er wächst. Die Gegend ist voll Nattern: die Leute machen dann großen Rauch und verderben damit die Nattern, und von der Sonne verwandelt sich der Pfeffer und wird schwarz. Der Lande sind drei, die Indien heißen. Im andern Indien sind Leute, die heißen Macrobii, die sind zwölf Ellen lang. Sie fechten wider die Greifen: die sind vorn geschaffen wie die Löwen und haben Federn und Klauen wie die Adler. In einer Gegend dabei sind Leute, die heißen Agroti und Bragmani, die haben große Feuer, bis daß sie kommen in einen Wald, wo sie verbrennen. Dabei sind Leute, die schlagen ihre eigenen Vordern zu Tod, wenn sie alt werden, und sieden sie und machen große Wirthschaft,

že giž wjce nemužau pro starost chodit, tedy včiněgi welmi welikau hranicy, a pak pozwau wssechny přátele a známý wůkol, potom ge wložegi na hranicy, tak až schořegi, tu se welmi radugau, wěřj že gegich dusse gdau k Bohu, ti pak gegich přátele činěgi sobě z toho weliké zásluhy. Také gest giny pronarod, který toho obyčege gest, že když se gegich rodiče, neb přátele začnau starati, dobře ge krměgi, a když stučněgi, tehdy ge zabigi a dobře vwařene snědi. Také gest w té zemi gedna wlast, w kteréžto roste pepř, ta patřj tem lidem, dwauch loket wzdýli, ta wlast gest plná hadu a sstjru, a když pepř zralý gest, tehdy geg ty lide zapáli, a hadi pryč běžegj, a od toho pocházy černy pepř, ale od přirozenj má bjlau barwu. W třetj Indyi gsau lide, kteřj magi napřed paty, a prsty nazad: ta-

wenn sie Vater und Mutter eßen. Wer dann nicht zu ihnen kommt, den halten sie für einen übeln Mann. Dabei sind Leute, die eßen Rauchfleisch und trinken des gesalzenen Meeres. In diesem Lande ist ein Geschlecht, dem sind die Fersen hervor gekehrt, und die Zehen nach hinten; die Leute haben acht Zehen an den Füßen und zehn Finger an den Händen. Denselben Leuten ist das Haupt beschaffen wie den Hunden, die Klauen sind ihnen groß und krumm. Sie bedecken sich mit rauhen Häuten, die sie den Thieren abziehen, und bellen wie die Hunde. Dabei sind Weiber, die werden grau, wenn sie noch Kinder gewinnen; wenn sie aber alt sind, werden sie schwarz; auch werden sie sehr alt. Dabei sind auch Weiber, die gewinnen zu einem Mal fünfzehn Kinder. Auch findet man da Leute, die heißen Arimaspi oder Monoculi, weil sie nicht mehr denn Ein Auge haben. Auch sind da Leute Skiopodes geheißen, die haben nicht mehr als einen Fuß, und laufen schneller alś ein Vogel fliegen mag. Wenn sie sitzen, beschatten sie sich selber mit dem Fuße. Auch sind da Leute, die haben kein Haupt;

ké magi osmnácte prstu v noh a rukauch, hlawi neobičegné podoby, gegich oděw gest chlupatý kuže z rozličných zwjřat, řžeč gegich tak gest diwná, že wjce k negakému zwjřete wjti, a neb k ptačjmů sswytořenj nápodobná gest. G s a u t a k é l i d e, k t e ř j, k d y ž s e z r o d ě g i, m a g i n e o b y č e g n ě č e r w e n ě h l a w i, t ě m a l e g a k w ě k u p ř i b ý w á, t a k t a k é o n a c ž e r w e n o s t s e t r a t j, a ž z c e l a z b ě l e g i. G i n i, g i c h ž t o m a t k y n a g e d n a u r o d ě g i p a t e r o d ě t i, t y a l e n e m a g i d l a u h é h o w ě k u, n e b g a k g e d n o z e m ř e, d r u h é g e g w s s e c h n y n a s l e d u g j. Také gsau lide kteřj magi gen gedinau nohu, wssak ale dosti spěssně běhagi, a ta noha při spodu gest tak welice ssyroká gako negaké křjdla, na kterých se snássy, tu také potřebugi, když se chtěgi ochrániti před horkem, neb také désstěm, lehnau na zem, a tau nohau celé tělo zastjni. Při negakém mořj, gehož gménugi Gangis, gsau lide, kteřj podobnost swau tuze neměnj, gedině že hlas gegich welmi tem-

die Augen stehen ihnen an den Achseln, und für Mund und Nase haben sie zwei Löcher vorn an der Brust. Dabei sind Leute in dem Waßer Ganges, die fangen das Obst, das aus dem Paradies fließt. Sie nehmen keine andere Speise und leben nur von dem Geruche des Obstes. Wenn sie wohin fahren, nehmen sie des Obstes mit sich, denn wenn sie bösen Geruch riechen, müßen sie sterben.

ný gest, ty gsau žiwý gen wňnj negakého gablka, které okolo té wody rostau, a kdyby toho gablka wzdycky při sobě neměli, tedy musegi zemřjti. Také gest tam negaké weliké gezero, rozličnymi stromi okolo zarostlé, a z těch gedny gsau, které wydáwagi hogné owoce, a když dozrá, wpadáwá do toho gezera, a gak se pohřjži, hned se proměnj w spůsob malých hausátek, a obžiwná po wodě plinau, gak ale z wody wydau, hned zase zhynau a tak hausata lapagice, králum a knjžatum za weliké dary odsylagi.

53. Jünger: Die h. Schrift sagt uns, daß alles menschliche Geschlecht von Adam und Eva kommen; wie sind sie nun verwandelt?

33. O. Kterak to pocházy, poněwadž wssychni lide od Adama pocházegi, a předce rozličné podobnosti gsau?

Odp. Adam gsa z ráge wy-

36. Ot. Kterak to pocházy, poněwádž wssychni lide od Adama pocházegi, a předce rozličné podobnosti gsau?

Odp. Adam gsa z rage wypuzen, znal wssecko kořeni, a prawj se o gednom kořenj, že když takowé žena skysy, hned gegj plod w ginssý podobenstwj se proměnj, a proto zde předkládám země, které negsau dlé nasseho spořadanj, nybrž bez wsseho dokonalého aučinku, kterežto přirozenost bud skrz wody, neb wětry neb skrze potrawů proměňuge. W té zemi, gessto sluge Indya hořgessy, gsau hadi, a saně tak weliké, že gelena pozřau, a tak welke sýli, že gakžkoli weliké gest moře oceánské přez něg pljnau. W té zemi gest gedno zwjře Gala řečené, to gest z předu gako lew, a nazad gako negaký welblaud, čželost pak geho gako u wepře, a má dwa rohy, ten každy gest dyli dwau later, když pak se z kym tepe tehdy položj geden roh na hřbet,

Meister : Adam war ein wunderweiser Mann, da er aus dem Paradiese kam. Er kannte alle Wurzeln wohl, welcher Natur sie waren, und welche Frau davon aß, daß ihre Geburt davon verwandelt wurde. Da warnte er seine Töchter, daß sie die Wurzeln nicht äßen. Da nahm es die Frauen Wunder, wie es um die Wurzeln stünde, die ihnen der Vater verboten hatte, und aßen all die Wurzeln, und die Kinder, die von diesen Frauen kamen, die verwandelten sich nach den Wurzeln und misriethen also wie ich vorher gesagt habe.

54. Jünger: Sage mir wie die Thiere genannt sind in jenem Lande.

Weister: Da sind Schlan-

puzen, znal wssecko kořeni, a prawj se o gednom kořenj. že když takowé žena okusy, hned gegj plod w ginssý podobenstwj se proměnj, a proto zde předkládam země, které negsau dle nasseho spořádánj, nybrž bez wsseho dokonalého aučinku, kterežto přirozenost bud' skrz wody neb wětry neb skrz potrawu proměňuge.

(Ср. съ нѣмецкимъ, отвѣтъ не доконченъ; дальнѣйшій текстъ—изъ слѣдующаго вопросо-отвѣта).

W té zemi gessto sluge Indya hořegssý, gsau hadi, a saně tak weliké, že gelena pozřau, a tak welké sýli, že

a druhym seče, a když ten ustane, tehdy geg položj a zase druhym seče, to zwjré ničeho giného se nebogi, gen čerwené barwý ale gest tak udatné na wodě, gako na zemi. Také gest w té zemi gine zwjře, to sluge Monocerus: a ma hlawu w spůsobu člowěka, tělo gako kůn, ocas gako swjně, a má gen geden roh lokt zdyli na čele, ten gest tak swětlý, gako karbunculus, a ostrý gako břjtwa, to zwjře gest welmi zuřjwé, neb cokoli podká, wssecko tim rohem zabige. Z te zemi také přicházy geden kámen, kterýzto sluge Magnet, a ten k sobě přitahuge cokoli železného gest. W Gangis wodě gsau welmi welke a chutné ryby w spůsobu auhoře, a ty gsau dlauhé také sto loket. Také w té zemi roste geden kamen, který sluge Adamas, ten gest tak twrdy, žé geg nemuže ničím rozděliti gen kozlowau krwi, neb když gen (tau krwi namaže, hned se nadrobno drtj.

gen und Lindwürmer, die sind so außer Maßen groß, dass sie die Leute verschlingen, und sind so schnell, daß sie das Meer überschwimmen. Da ist auch ein Thier, das heißt Gentotrocha: das ist vorn geschaffen wie ein Esel und hat Füße wie ein Ross und hat zwei Hörner, und Beine wie ein Löwe, und der Mund geht ihm bis an die Ohren, und wo die Zähne sollten stehen, da ist ein ganzer Knochen; es hat aber eine Stimme wie ein Mensch. In demselben Lande ist ein Thier, das heißt Galbe, das ist vorn wie ein Eber; jedes der beiden Ohren ist ein Klafter lang. Wenn es fechten soll, so legt es ein Ohr auf den Rücken, bis das andere Ohr verwundet wird; so legt es das verwundete Ohr auf den Rücken und ficht mit dem andern Ohr. Das selbe Thier fürchtet nichts als die schwarzen Pfauen und ist so kühn auf dem Wasser als auf der Erde. In demselben Lande sind gelbe Thiere, die haben Borsten wie die wilden Schweine; der Mund geht ihnen von einem Ohr bis an das andere; sie fechten mit den Hörnern, und Niemand mag sie beschädigen, und wenn sie gefangen werden, so mag sie Niemand zäh-

gakžkoli weliké gest moře oceánské přez něg pljnau. W té zemi gest gedno zwjře G a l a řečené, to gest z předu gako lew, a nazad, gako negaký welblaud, czelost pak geho gako v wepře, a má d w a r o h y, ten každy gest dyli dwau later, když pak se s kym tepe tehdy položj geden roh na hřbet, a druhým seče, a když ten vstane, tehdy geg položj a zase druhým seče, to zwjře ničeho giného se nebogi, gen červené b a r w ý ale gest tak vdatné na wodě, gako na zemi. Také gest w té zemi giné zwjře, to sluge Monocerus: a má hlawu w spůsobu člowěka, tělo gako kůn, ocas gako swjně, má gen geden roh loket zdyli na czele, ten gest tak swětlý, gako karbunkulus, a ostrý gako břjtwa, to zwjře gest welmi zuřjwé, neb cokoli podká, wssecko tim rohem zabige. Z t é z e m i t a k é p ř i c h á z y g e d e n k á m e n, k t e r ý ž t o s l u g e M a g n e t, a ten k sobě přitahuge cokoli železného gest. W Gangis wodě, gsau welmi welké a chutné ryby w spůsobu auhoře a ty gsau dlauhé také sto lo-

men. In demselben Lande ist ein Thier, das heißt Manticara; dem steht das Haupt wie dem Menschen, und der übrige Theil gleicht dem Löwen und ist ganz blutfarben; es hat eine Stimme wie eine Natter, wenn sie zischt. Dieß Thier ist schneller als ein Vogel und ißt Menschenfleich. Da sind auch Ochsen, die drei Hörner haben. Und in demselben Lande ist ein Thier, das heißt Monoceros, das ist beschaffen wie ein Roſs, und hat ein Haupt wie ein Hirsch, und ein Horn, das vier Fuß lang ist und schön wie ein Karfunkelstein und schneidend wie ein Schermeßer. Dieß Thier ist freislich: was ihm begegnet, das erschlägt es mit dem Horn. In demselben Lande sind Würme, die haben zwei Arme, die sind sechs Ellen lang, und sind so stark, daß sie die Elephanten fangen und unter das Waßer ziehen. In dem Waſſer, das durch dieß Land läuft, sind Aale von dreißig Schuh Länge. Da sind auch so große Schnecken, daß sich die Leute Häuser aus ihren Schalen machen. Aus diesem Lande kommt der Magnet, der das Eisen aufhebt, und der Diamant.

ket. Také w té zemi roste geden kámen, ktery sluge Adamas, ten gest tak twrdý, že geg nemůže ničim rozděliti gen kozlowau krwj, neb když gen tau krwj namaže, hned se nadrobno drtj.

55. Jünger: Du hast mir gesagt von India; nun sage mir auch von Parthia.

Meister: Das Land Parthia reicht an das Waßer Indus, und geht bis an das Waßer Tigris. In dem Lande sind dreiunddreißig Gegenden. Da ist eine Burg, die heißt Persida: aus diesem Lande kommt der Stein Pyris, der brennt wie eine Neßel. Da ist auch ein Stein Silenis genannt: der wächst und nimmt ab mit dem Mond.

34. Otázka. Gaka gest to zem, gežto sluge Parsym Magna?

Odpowěd. Parsydia ta počíná se v ržeky Typrys, w té zemi ležj geden hrad, a od toho wzala swé gméno Parsyda, kdežto se začalo poneyprw kauzelstwj. W té zemi gest negaký kámen v welikosti negaké skáli, ten má w sobě neobyčegnau horkost, že cokoli na něg wpadne, y hned wssecko schoři, a necht' gest we wodě, a neb na ledu, nikdy onu horkost netratj, ale wždy w swém spůsobu zustáwá. Též gest tam táké geden kámen, kterého přibywá, a zase vbywá, tak gak gde měsýc.

56. Jünger: Nun sage mir von dem Lande Mesopotamien.

35. Otázka. Gaka gest ta země, genž sluge Mezopotánya?

Otpowěd. Mezopotánya má

37. Ot. Gaka ge to zem, gežte sluge Parsydym Magna?

Odp. Parsydia ta počina se u ržeku Typrys, w te zemi lězj geden hrad, a od toho wzala swe gméno Parsydya, kdežto se začalo poneyprw kauzelstwj. W té zemi negaký kamen u weljkosti negake skali, ten ma w sobě neobyčegnau horkost, že cokoli na nég padne, y hned wssecko schořj, a necht' gest we wodě, a neb na ledu, nikdy onu horkost netratj, ale wždy w swém spů·obu zustáwá. Též gest tam take geden kámen, kterehe přibýwa, a zase ubýwá, tak gak gde měsyć.

38. Ot. Gáka gest ta země, genž sluge Mesopetanya?

Odp. Mezopotánya ma gmene od dwauch ržek, gežto skrze tu zem te-

Meister: Mesopotamien heißt von zweien Waßern, die durch das Land rinnen. Darin ist eine Burg Ninive genannt,

gméno od dwauch rzěk, gežto skrze tu zem tekau, w té zemi gsau obwlasstnj města, z kterých ž gedno sluge Neny-

---

kau, w té zemi gsau obwzlasstnj města, z kterýchž gedno sluge Nenywe, to gest tak welké, že kdyby chtěl člowěk cele obgiti, musel by tři dni wynaložiti. Druhe gest gmenem Babylon, a toho města gest zed obhradnj padesate loktůw tlusta, a semdesáté mil wlaskych zdýle, w kteréhož take gest sto mosaznych bran, to město založil geden ober, gmenem Nemrod. Od wychodnj strany také ležy Arábia, z které pocházy to neywzactněgssy kadidlo. také gest w nj hora gmenem Oreb, na které Bůh wydal zakon Božj Mogžissowi. W te také zemi ležj město gménem Damasskus, kteréžto wyzdwjhl Abrahmuw zeť. Podle toho města se počjna Jordán, a země Palestýna, a tam také ležj město Judea, pochazegicy od syna Jakubowá, z kteréhožto rodu byli králowé gménowaný. Tu také ležy město Kananea, kterežto pocházy od syna Chámowá, řečeneho Eh. Nedaleko ležj Palestýna, w te teče čerwene moře, které gest tak swětlé, že neymenssy ryba na dně k patřenj gest. Potom se počjna Egipt, tam léži město gmenem Thobea, w tom městě byl S. Maurycyus weywoda. Pak gsau dwě hory, gedna slowě Armenya, na kteréžto stogj archa Noe. Druha Kapadocya, na té roste dřewo, které nikdy nehnjge. Pak tu ležj gedna wlast Effezus řečená tam ležj s. Jan Ewangelista. Dale leži gina wlast, w kteréžto gest weliké město Troga řečené: podle toho gest moře, a w něm ostrow, tu byli utopeni Owidyus, a swaty Kliment. W tom ostrowě byl gest Pilat weywodau.

39. Ot. Kde se začjna Ewropa?

Odp. Ewropa začina se podle moře, a gde až do hor skrze země kteréž slugau Sskocya, Dacya a Germanya, w nj leži země Francká, Swábská, Baworská, Saská, Elsaska, Missenská, Durynská, Slowanská, Korytanská, Tyrolská a Sstyrská, Romjanská, Kakauská, Slezská, Czeská, Morawská, Sedmihradská a mnohe giné. W Ržecké zemi ležj gedna wlast, a ta slowe Dalmacya, w te gest gedna studnice, kterážto hořj plamenem welmi wysoko, že mužau od něho pochodně zapalowat. Gest tu také takowá studnice, že cokoliw se w nj omočj, wssecko se w kamen obratj, wssak co z mauky gest, to nikdy w kamen obracené nebýwá, gedině že swau wůni tratj. Tu také leži hora Olimp. gegížto wysokost se spatřiti nemuže. Při začatku země Tosskanské, gest gedno město, w kteremž gsau čtyry wěže tak wysoké, že když na wrchnj djl gich wystaupj (kdyby mlha nebranila) mohlby na padesate mil wzdylj wyděti, z te každé gest průchod na druhau, při wrchu pak gegich gest na každé pět set malych wjžek, ze sameho mramoru kunstowně wystawené. Podle té počiná se Hysspanya, a gde až k wsteklemu moři. W te zemi gsau welike wlasti, Taranta, Certanya, Luzybya, Kolacya, Beryka, Brytánya a země Englická. W těch ze-

die ist dreier Tagreisen lang und weit. In dem Lande liegt auch Babylonia, das baute ein Weingärtner, Nimrod genannt. Die Burg Ninive ist 50 Ellen dick und 200 Ellen hoch. Die Burg ist 470 Meilen weit. Darin sind 100 eherner Burgthore. Eine Gegend in dem Lande heißt Arabia und Saba: von da kommt der Weihrauch. Da steht ein Berg, der heißt Horeb, da dem Moses das Gesetz ward gegeben. Darnach liegt ein Land, das heißt Syria. Darin liegt Damascus, das baute Abrahams Schwäher. Da ist ein Berg, genannt Libanus, daraus entspringt der Jordan. In dem Lande ist Ascalon und Jerusalem: die baute Sem, Noes Sohn. Darnach beginnt ein Land, das heißt Palästina: darin schwebt das todte Meer; das ist so lauter, daß kein Fisch so klein ist auf dem Grunde, wer auf ihm führe, den bedäuchte,

we, to gest tak welké, že kdyby chtěl člowěk celé obgiti, musel by tři dni wynaložiti. Druhé gest gménem Babilon, a toho mësta gest zed' obhradnj padesáte loktuw tlustá, a dwě sté loktuw zweyssy, a sedmdesáté mjl wlaských na djlku, v kteréhož gest také sto mozazných bran, to město založjl geden ober, gménem Nembrod. Od wýchodnj strany také léži Arabia, z které pocházy to neywzáctnëgssý kadidlo, také gest w nj hora gménem Oreb, na které Bůh wydal zákon Mogžjssowi. W té také zemi léžj město gménem Damascus, kterýž to wyzdwjhl Abrahamuw zeť. Podle toho města počíná se Jordán. a zemé Palestýná, a tam také léžj město Judea, pocházegicý od syna Jakubowá, z kteréhožto rodu possli králowe.

mich gest owoce, které sluge gljbon, to gest tak welké gako melaun, a gest welmi přjgemne chutj, wssak když geg ženská utrhne, wsseckou chuť proměnj, a gest gako dřewo. W te zemi kteráž sluge Sskocya, při s. Janu gest třicet dni ustawičně den, a o wánocých třiceti nocy gest ustawičně noc. Podle te země gest geden ostrow, na kterémž gsau stromi takowé, že z nich nikdy list nepada, a tu se dokonawa zmrzlé moře.

ihn mit der Hand erlangen zu können. Jenseits des todten Meeres grenzt Egypten an: darin liegt eine Burg, die heißt Loba, darin St. Mauricius war. An dieß Land grenzt ein Berg, der heißt Canthasus, der reicht auf einer Seite an das Meer. Auf diesem Berge sind Weiber, Amazones genannt, die fechten wie die Ritter. Dabei ist ein Berg, der heißt Seres, da findet man die allerbeste Seide; und ein Wald, der heißt Hyrcana, darin sind Vögel, die scheinen wie das Feuer. Dabei sind zwei Berge, die heißen Ararat: darauf steht Noas Arche. Das Holz mag Niemand gewinnen mit Feuer noch Schwert. Dabei liegt eine Gegend, die heißt Cappadocia: da sind Pferde, die gewinnen Füllen von den Winden; diese Füllen werden dreijährig. Dabei liegt Kleinasien: da ist Ephesus, wo Johannes der Evangelist rastet. Dabei liegt die große Troja: da rinnt ein Waßer, das ist genannt Hermus. Dabei findet man goldenen Grund. Da findet man Pontus das Meer: darin liegt eine Insel, genannt Pontus; dahin ward Ovidius und St. Clemens versandt. Diese Län-

Tu také léžj město Kananea, kterézto pochǎzy od syna Chamowá rečeného Eh. Nedaleko odtud léžj Palestýna, w té teče čerwené Moře, kteře gest tak swětlé, že neymenssy ryba na dně k spatřenj gest. Potom se počiná Egipt, kdežto ležj město gménem Thobea (sic), a z toho města pocházy S. Maurycyus weywoda. Pak gsau dwě hory, gedna sluge Armenya, na kteréž byla archa Noe. Druhá Kapadocya, na té roste dřewo, které nikdy neschnige. Pak tu léžj gedna wlast, w kterěžto gest weliké město Troja řečené: podle toho gest moře, a w něm ostrow, tu byli vtopeni Owidyus a swatý Kljment. W tom ostrowě byl gest Pilát weywodau.

der liegen alle in Asien: das ist der dritte Theil der Welt.

57. Jünger: Nun sage mir von dem andern Theil der Welt.

Meister: Der andere Theil der Welt heißt Europa, das reicht von dem Meer durch das Gebirge und durch Fuscia, Ania, Docia, Gogcia und Germania, und geht mit der Donau wieder an das Meer. Darin liegt Schwaben, Baiern, Sachsen, Thüringen, Franken, Mark, Kärnthen, Friesland, und weiterhalb nach Osten ist Ungarn, Böhmen und Griechenland: das reicht bis an das Meer. Da ist eine Gegend, die heißt Dalmatien. Darin ist ein Brunnen, daran entzündet man die Fackeln, daß sie hoch brennen. In dem Lande ist viel Gebirge: zu aller unterst ist ein Berg mit Namen Olympus, dessen Höhe geht über die Wolken. Oberhalb des Berges ist ein Land, das heißt Italien, darin ist Rom, Tuskien und Apulien. Dabei ist Brescia und Lamparten. Dadurch rinnt der Po in das Meer. Dabei liegt Venedig, das erbaute zuerst ein König, der hieß Venetus. An dem wilden Gebirg entspringt der Rhein und geht durch Franken ins Meer. Am Rhein liegen gar viel

W řecké zemi léžj gedna wlast, a sluge Dalmácya, w té gest gedna studnice, kterázto hořj plamenem welmi wysoko, že se můžau od něho pochodně zapalowat. Gest tam také takowá studnice, že cokoli se w té wodě smočj, wssecko se w kámen obrátj, wssak co z mauky gest, to nikdy w kámen se neobrátj, gedině že swau wůnj tratj. Tu take léžj hora Olimpius, gegižto wysokost spatřjti se nemůže. Při začátku země Tosskánské, gest gedno město, w kterémž gsau wěže tak wysoké, že od země sspjce gegich spatřjti nemůže, z té každé gest průchod na druhau, při začátku krydby gest na každé pět set malých wjžek, z mramoru kunstowně mystawené. Podle té počina se Hysspanya, a gde až k wzteklému Mořj. W té zemi gsau weliké wlastj, tetiž: Certanya, Luzy-

schöner Städte: Basel, Straßburg, Speier, Worms. Darnach hebt sich Hispanien: das geht bis an Wendelmeer. Darin liegen viel weiter Gegenden: Saragossa; Karthago und andere viel; die haben alle Namen von großen Burgen, die darin liegen. Hispanien liegt nahe bei dem Meer; dazu gehört Britanien (Engelland), Hibernia (Garados). Das Holz dieser Inseln vertreibt das Gift, an welches Ende es kommt. In dem Lande ist eine Gegend, die heißt Schottland; über diese Gegend wendet sich die Sonne. Dabei liegt eine Insel, von deren Bäumen fällt nimmer Laub. Vorn an das Land stößt das Eismeer, das ist ewig kalt.

58. Jünger: Du hast mir gesagt von den zwei Theilen der Welt, nun sage mir auch von dem dritten Theil.

bia, Beryka, Brytánya, a země Englicka. W těch zemich gest owoce, které gménugj gljbon (sic), to gest tak weliké gako zde melaun, a gest welmi přigemné chutj, wssak když geg ženská vtrhne, tu chuť wssecku tratj, a gest gako dřewo. W té zemi, kteráž sluge Sskocya, při Sw. Janu gest třicet dnj vstawičně swětlo, a o wánocych třicet nocy po sobe. Podle té země gest geden ostrow, na kterémž gsau stromy takowé, že z nich nikdy list nepadá, a tu se dokonawá zmrzlé moře.

37. O. Gakého položenj gest třetj djl swěta, genz sluge Affryka?

Odp. Affryka počíná se v

41. Ot Gakého položenj gest djl swěta genž sluge Affryka?

Odp. Affryka se počjna u wody, kterážto se Indus gmenuge, a táhne se až do slepýho moře. W te straně gsau weliké wlasti, gako Libia, w te gest tak mnoho hadu a čžerwů, že w nj nemuže žadný bydleti. Pak gest Pentapolia a giné weliké země. Dale ležj gedna wlast gmenem Ornázya, w té gsau dracý genž se Argomea a Karycyum gmenugi, ty gsau tak welký, že nagednau člowěka polknau, skrze ty draky okolnj obywatele žadneho dobytka chowati nemužau, neb gim weliké sskody čingi. Potom ležj Karthago a Sycylia, w té zemi lide gedi koně, a giné syrowe howada. Nedaleko ležj Mauřenjnska zem, a wlast tak řečena Saba, z te země přissla králowna Saba ku krali Ssalomaunowi obětugice gemu dary. Za tau kraginau ležj geden hrad, genž sluge Gramma,

Meister: Africa beginnt an dem Waßer Indus und reicht westlich an das Wendelmeer. In demselben Theil sind große Lande, die heißen Pentapolis und Kerethe, und andere große Lande. Dabei liegt ein Land, das heißt Getulien und Numidien: da war Jugurtha Herr. Die Leute in dem Lande eßen Rosse und wilde Thiere. Dabei liegt der Mohren Land. Da ist ein Berg, Saba geheißen: von da war die Königin von Saba, die zu Salomon kam. Dabei ist eine Burg, die heßt Gama: da ist ein Brunnen, der ist Tags so kalt und Nachts so heiß, daß ihn vor Kälte des Tags und Hitze der Nacht Niemand anrühren darf. Bei der Mohren Land ist eine Wüste, die ist voll Nattern und Drachen. An dieß Land stößt das Wendelmeer: das ist so heiß von der Sonne, daß es wallt wie ein Waßer in einem Keßel. In

wody, kterážto Indus gménuge, a táhne se až k Slepjmu mořj. W té straně gsau weliké wlasti, z prwnich gest Ljbia w kteréžto gest tak mnoho gedowatých zeměplazu hadu, štjru, a giných, že w nich žádný bydleti nemůže. Pak gest Pantapolia, a giné země, w kterýchžto ačkoli lide bydlegi, wssak ale země welmi neaurodné gsau. Dale léžj gedna wlast gménem Ornázya, w kterémžto se welmi vkrutni dracy wynacházegi, a takowé argomantes gménugi, ty gsau tak vkrutného těla, že nagednau člowěka polknautj můžau, a proto okolnj obywatelowe nemůžau žádneho dobytka chowati, neb coko-

tn gest gedna studnice. w njžto woda we dne tak studena gest, že gi žadný okusyti nemuže, w nocy pak tak horká, že se gi žadný nemuže dotknauti, při té kragině gest Jordán, a při něm gest pausst' plná sanj a hadů, a zde docházý wsteklé moře. a to tak wře od slunce, gako woda u ohně w kotli, w tom moři gest tak wysoka hora, až gde k začatku powětřj, za kterauž to žadný přigjti nemuže.

demselben wallenden Meer liegt der höchste Berg, der in der Welt ist, der heißt Atlas, und reicht über die Luft. Dann ist der Welt nicht mehr.

li se gim od zwěře, neb giného wystýtne, wssecko pohltěgi. Potom léžj Karthago a Sycylia, w té zemi gsau mnozy lide, kteřj koně a giné syrowé howada gedi. Nedaleko léžj Mauřenjnská zem, a w nj gest gedno weliké město Sába, z kteréhožto králowna Saba přissla ku králi Ssalomaunowy obětugic gemu dary weliké. Za tau kraginau léžj geden hrad, genž sluge Grama, tu gest gedna studnice, w te dokud sluncce swjtj woda tak studená gest, že gi žádný okusyti nemůze, a když slunce zagde, tehdy se počiná tak sylně wařjti, až z té studně wen wyskakuge, gakoby na ohnj byla. Též při té kragině gest řeka Jordan, a při něm gsau weliké pausstě plné hadu a zlých sanj, a tam docházy wzteklé moře, a to tak wře od slunce, gako woda w předgménowané studnj, w tom mořj gest gedna tak wysoká hora, že gegi sspjce až k prwnjm oblakům dosahuge, ku kterėžto žádný nemůze přigjti.

59. Jünger: Nun hast du mir gesagt, wie die Welt getheilt ist; sage mir nun von den Inseln im Meere: das hörte ich auch gerne, denn Gott hat große Wunder erschaffen in den Inseln.

Meister: Die erste Insel heißt Liberis, dabei liegt Creta, darnach Colchis, die ist voll Goldes. Dabei liegt Delos, das ist die erste Insel, die nach der Sündflut im Meere lag. Dabei

38. O. Gaké gsau ty ostrowy, které se w mořý wynacházegi?

Odp. Ostrowowe w mořjch, gsau rozličného položenj, w kterýchžto také rozličné nám neznáme wěcy se wynacházegi: z těch neywětssý gsau tyto třj, totiž: Cyprus, Kreta a Doklus kteréžto wssecky tim neywětssým bohatstwjm naplněné gsau. Ne-

---

42. Ot. Gake gsau ty ostrowi, ktere w moři gsan?

Odpowěd. Neyprwe gest Cyprus, druhý Kreta, třetj Dolkus, a ten gest bohatý na zlato, čtwrtý slowé Dolas, w tom po potopě swěta neyprwe se rodili zwjrata, patý slowé Param, z toho ostrowu pochazý neylepssy mramor, a drahý kámen genž Sardyns sluge. Potom léžj geden ostrow, ten sluge Zamnes; odtud byla Cybyla rozená. Pak gest v prostřed moře Cycylia, tu gest hora Ethna, z té hory wycházý sýra horicý. Podle té hory gest ostrow gak swědčj pohanské knjhy, tu gsau ty kowářj genž slugau cyklopes, kteřj kugau hromowé rámy, a ta hora gest plná ohně. W tom ostrowě byl Wulkánus, ten střeže pekelných wrát. Nasse knjhy tomu chtěgi že gsau čžertj ty, kteřj mučegi dusse.

Dále gest giný ostrow, ten slowě Sardyna. w tom ostrowě nenj žádných zeměplazůw, pro to že tam roste mnoho biljn, které gsau horssy nežli ged. Také tu roste kořenj, že kdo geg okusý, musý se až do smrti smáti. W tom ostrowě gest také gedna studnice, z kteréžto když nemocný wody okusý, hned gest vzdrawen, a který zloděg gi okusý, oslepné.

Dàle gest giný ostrow, ten se gménuge Ehames (sic), při kterém gest také gedna studnice, a ta gest tisýc loket hluboká, w te studnicy gsau weliké ryby w spůsobu člowěcjm. Potom gest geden ostrow, ten sluge Typerdyka, ten gest wzdycky zelený, a welikau wůnj ze sebe wydáwá, že kdo gi okusy, prodlaužj sobě wěku: na tom ostrowě dlauhý čžas žádný nebyl, až tam Bůh poslal swatyho Brandeljna. Giž gest dosti powědjno, kterak gest tento swět stworěn, na čem gessté pozustáwá, dále rád powědjti chcy.

liegt Paros, von da kommt der beste Marmelstein. Ferner das edle Sardis, von wo Sibylla geboren war. Dabei liegt Sicilien: auf dieser Insel liegt ein Berg, der heißt Aetna: daraus sieht man brennenden Schwefel fahren. Darin werden die Seelen gepeinigt. In dem Meere sind zwei Berge, Scylla und Charybdis: dahin kommt kein Schiff, es sei denn verloren. Dabei liegt eine Insel, darin sind Schmiede: die heidnischen Bücher sagen, sie schmieden Donnerstralen, denn die Insel ist voll Feuer und die Schmiede stehen mitten im Feuer und heißen Cyclopen. In der Insel war Vulcanus, der der höllischen Pforte pflegt. Unsere Bücher wollen, daß es Teufel seien und die Seelen darin peinigen. Dabei ist eine Insel, die heißt Sardinia. Darin baute König Sardinis, Hercules Sohn, eine feste Burg. In der Insel wird weder Natter noch Wolf geboren. In der Insel ist ein Wurm, der heißt Solifuga: der ist wie eine Spinne; vor dem Wurm mag kein Mensch genesen. Darin ist auch ein Kraut, welcher Mensch das ißt, der lacht sich zu Tode. Darin

daleko odtud gest giný ostrow gménem Dolás w kterémzto po potopě swěta neyprwe zwjřata roditi se počali. Giný gest Páram, z toho ostrowu pocházy takowý mramor, který w nassych zemich nad drahé kameni wážený gest. Odtud nedaleko léžj hora Etna, z kterežto wyskakuge hrozný plamen wychazugicý ze sebe syru a rozličné kameni. Za tau horau gak swědči pohanské knjhy léžj zase giná hora, genž sluge Cyklopes, a ta gest plná ohně, a proto werssowcy gménugj ty kowaře cyklopes, kteřj hromi kugau, poněwádž ta hora plná neyprudčjho ohně gest. Mnozy také mjti chtěgi, že nad tim ohnjwým ostrowem panuge za krále Wulkánus, kterého werssowcy mocnářem nad hromi býti prawi. Dálé gest giný ostrow gménem Sardyna, w tom se nedržj žádných zeměplazuw, proto že tam roste mnoho bjlin, kte-

ist auch ein Brunnen: welcher Mensch davon trinkt, der wird gesung, und welcher Dieb davon trinkt, der bleibt an der Stelle stehen, wenn er stiehlt. Dabei ist eine Insel, die heißt Balgaris: da wurden die ersten Schlangen gefunden. Auf der Insel sind nur weiße Schafe: aus deren Wolle wirkt man die besten Zeuge. Dabei war eine Insel, die versank mit allen Leuten darauf; sie war größer denn zehn Lande. Auf derselben Insel ist ein Holz, das heißt Ebenus, das fault nimmermehr. In derselben Insel steht eine Burg, die heißt Eneda. Darin gruben die Philosophen einen Brunnen, der war 50 Ellen tief und so weislich gegraben, daß die Sonne bis auf den Grund und Boden schien. Im Wendelmeer ist eine Insel, die heißt Perdica, die ist immer gleich grün und riecht so wohl und süß, wie das Paradies. Zu dieser Insel kamen einmal von ohngefähr heilige Leute: deren Gewand roch nach dem Geruch wohl funfzehn Jahre. Niemand mochte in diese Insel kommen, bis Gott den guten. St. Brandan dahin sandte.

ré nepřipausstěgi takowým žiwota; také tam roste gisté kořenj, které když by člowěk okusyl, muselby se vstawičně smáti, až by od toho vmřjti musel. W tom ostrowě gest také gedna studnice, z kterézto když nemocný wody okusegi, hned vzdrawené gsau: zdrawý ale lide té wody vžjwati nesmégi; nebby do nemoce wpadli. Dálé gest geden ostrow, gménem Echámes, a w tom gest negaké malé hezero, w kterémžto gsau ryby w spůsobu člowěčjm. Potom gest geden ostrow, ten sluge Typerdyka, ten gest celý rok zelený, a welikau wůnj ze sebe wydáwá, kteražto wůně obywatelum téhož ostrowu dlauhý wěk činj, tak že čtyrý y pět set lét tam lide žiwý gsau.

Изъ приведенныхъ отрывковъ можно видѣть и значительныя мѣстами отличія между текстомъ разсматриваемаго

изданія XVIII в. сравнительно съ текстомъ чешскаго Луцидаріуса по болѣе раннему изданію, XVII вѣка.

Сравнительно съ этими изданіями, третье изъ находящихся въ Музеѣ изданіе чешскаго Луцидаріуса (по кат. 27. Е. 17; *изд. 1783 г.*)—отличается бóльшей обширностью и бóльшей близостью своего текста къ старому нѣмецкому тексту. Это обнаруживается уже на самыхъ первыхъ листахъ. Послѣ заглавія:—Lucydář, totiž: knjžka oswěcugjcý, a otwjragjcý smysl: nebo co w giných knjhách zatmělého gest, o počátku, a stwořenj wssech wěcý, na nebi, na zemi, o oblacých, y w moři, to Lucydař wsseckno wyprawuge (далѣе слѣдуетъ рисунокъ, вырѣзанный на деревѣ, изображающій учителя и ученика, послѣдній уже съ бородой; оба сидятъ за столомъ, передъ учителемъ лежитъ свитокъ, онъ что-то объясняетъ ученику, указывая рукой на свитокъ; ученикъ слушая его, записываетъ на лежащей передъ нимъ бумагѣ. Внизу: Wytisstěná w Holomaucy v Joseffy Hirnlowý skrz Jozeffa Frantisska Losertha, Faktora, léta *1783*)—слѣдуетъ:

Předmluwa.

Bůh, genž gest, a zůstáwá bez konce, onť nåss počátek račj býti. Tyto pak knjžky kdož slyssý; nebo čte, má znamenati, kterak se o těch to wěcech wyprawuge, nebo gest včedlnjk prosyl swého mjstra, aby mu zdelil ty wěcy, které gsau w giných knjhách zatměly, o nebi, o zemi, o oblacých, a o wodach, gak ty wěcy swůg běh magj, a se řjdi, Pán Bůh rač nas navčiti, a bychom mohli y prawdu poznati. Týto pak knjžky nazwané gsau Swětlost: nébo což gest w ginssých knjhach skryto, to Lucydář wsse wyswětluge A také někteřj gim řjkagj, Zlatý kámen, neb gsau dražssý nežli zlato: neb kdo ge čjsti bude, ten mnohé maudrosti a wtipnosti z nich nabude.—И далѣе:

Začátek Lucydáře.

Mládenec otazuge se mjstra swého, řka:

1. [1]) Kterak gest wěřiti, ze gest Pán Bůh geden w Trogicy: a ta Trogice Swatá gest gedno prawe Božstwj. Podobenstwj na slunce gest, swetlost, krasa, horkost...—Слиты 1 и 2 вопр-отвѣты нѣмецк. текста.

2. M. Ponéwádž se ty tři wécy nemohau rozděliti: když Syn přigal člowěčentswj, takéliž ge přigal Otec a Swatý Duch?

3. M. Giž gsy mi powěděl o Stwořiteli, powěz mi také o stwořěnj.

4. M. Bylli ge Bůh prwe nežli swět? Mistr Byl ale stwořenj toho to swěta nebylo před nim na počátku

5. M. Proč gest swět stworiti rácil? и т. д. Слѣдуетъ текстъ вопросовъ и отвѣтовъ, болѣе или менѣе близко соотвѣтствующій нѣмецкому тексту первыхъ изданій Луцидаріуса, именно вопросо-отвѣтамъ: VIII. X—XIII. XV—XVII. XIX. XX—XXXVIII. XLI—XLIV. XLVII—XLIX. LXII—CXIX (по изд Simrock'a, S. 379—411). Разсматриваемое изданіе иногда сближается болѣе съ нѣмецкимъ текстомъ, чѣмъ съ болѣе ранними изданіями чешскаго Луцидаріуса. Такъ напр. въ текстѣ отвѣта на вопросъ (14): „Kolik má gmén peklo"?—читаемъ:

Mistr. Slowe w swatém pismě lacus mortis, lauže smrti, nebo dusse w něm tonau gako w lauži. Také slowe stagnum ignis, gezero ohně: nebo dusse hřjssné w něm hořj. Také slowe terra tenebrosa, země temná, neb ta cesta kteráž gde do pekla, gest plná smůly a sýry, dymu a smradu. Take slowe terra oblivionis, země zapomenutj, nebo ty dusse, které w peklo wegdau, těch nebude nikdy pamět před Bohem Wssemohaucým: Táké slowe tartarus, muka: plač očima, skřjpenj zubůw. O té zymě a horkosti gessto gest w pekle, nemůze ni žádný powěditi. Také slowe

---

[1]) Нумерація вопросо-отвѣтовъ, какъ и выше, принадлежитъ намъ.

gehenna, oheň pekelný: nebo ten oheň gest tak sylny, že zdessý oheň proti nemu gest gako stjn. Také slowe baratrum, temnost, neb tu gest tma bez konce. Také slowe stix, newesele, neb tu gest druchlost. Také slowe acheron, mycenj: neb se cžerti wssyckni mycegj sem y tam, gako giskry z wýhné. Také slowe cerberus, cžerw smrtedlný: nebo gak te cžerw pozře tělo, tak y peklo pozhře dussy zlau. Také slowe phlegeton, to se znamenáwá ržeka, gessto teče skrze peklo, a ta woda smrdj od smůly a od sýry, a tak gest sylně studená, až wsseckny ohně pekelný přemáhá.

Иногда, впрочемъ, чешскій текстъ представляетъ и отступленія сравнительно съ нѣмецкимъ. Въ соотвѣтствующихъ мѣстахъ и въ этомъ изданіи читаются вопросо-отвѣты, встрѣтившіеся въ обоихъ вышеразсмотрѣнныхъ чешскихъ изданіяхъ Луцидаріуса и которыхъ нѣтъ въ нѣмецкомъ текстѣ. Кромѣ того, къ прежнимъ такимъ вопросамъ здѣсь прибавлены новые. Такъ, послѣ вопроса:„Kdo gest neyprwněgssym kralem byl?"—спрашивается:

33. M. Kterak slaul ten cžert, který Adama a Ewa podwel? Отвѣчается: Hemma thulion, a gest geden z neywyižssých knjžat pekelných. Ниже, послѣ вопроса: „Kterak bude czlowěku wěc w neyposledněgssý cžas, to gest w den saudny"—читаемъ:

100. M. Co nám znaménáwa zwon?..

Въ географической части это изданіе примыкаетъ къ старому нѣмецкому тексту, хотя съ нѣкоторыми измѣненіями. Такъ напр. въ текстѣ отвѣтъ на вопросъ (43): Powěz mi o te zemi, která slowe Mezopotánya?—между прочимъ читаемъ:

...Ležj w té zemi giná hora, ta slowe Supiryus Damascus. To mesto wyzdwihl Abrahamůw zet'. Podlé toho léžj giná města, gako: Tyrus, Sydon, a Libanus. Tu gest také město Kanauca, od Chámowa syna Kanán, řečeného Ech, založéne. W té zemi Geruzalém město vstawěl Sem, prwnj král, syn Noelůw. W té zemi Palestýna... Za tim léžj gedna wlast, ta slowe Kapadocya, a Menssý Azya.

Potom Effezus, tu léžj swatý Jan Ewangelista kancljř (sic) Božj. Potom léžj gedna wlast, ta slowe Farycya, a w té zemi léžj weliko město Troja. Potom léžj moře, a w nem gedna wlast, gménem Pontus, tu gsau ztopenj Owidyus a sw. Kljment. W tom ostrowě byl gest Pilat weýwodau, a proto slaul Pontský Pilat...

Въ 44 вопр.-отвѣтѣ: „Powěz mi o té straně, gessto slowe Ewropa"—географическія названія читаются такъ:

Sskocya, Dacya, a Germanya, a gde podle Dunage dolů až opět do Moře. W ni ležj země Francká, Swabská, Baworská, Sasská, Elsasska, Missenská, Turynská, Karmelitská, Karlinská, Ternurská, Sstjrská, Korytanská, Lampertská, Rakauská, Czeská, Morawská, Vherská, Sedmihradská etc. Potom w Rżecké zemi léžj gedna wlast, ta slowe Dalmácya... Tu ležj hora Olimpyus, gegižto wysokost gde až pod oblaky, podlé ni ležj Italia, a skrze ni teče Reyn (sic). Potom ležj gedna wlast Tusskánya, potom Brytánya, a tu se dokonáwa zemé Lamberská. Potom léžj Benátky, gež wyzdwjhl král Eneklus. Potom z diwokých hor Reyn wychodj, a teče skrze Franckau zemi, podlé Reynu ležj sylná města, Koljn, a gina. Podle Dunage Ržezno, Pasow, Wjdeň a Budjn. Podle Reynu pocíná se Hysspanya, a gde až k wzteklému moři. W té zemi gsau weliké wlasti, Taranta, Czertanya, Luzyba, Kolazya, Beryka, Brytanya země Englická, a Becunská. Co otdud dřjwi přicházý, to gest dobřé k požitku...

Судя по разсмотрѣннымъ нами тремъ изданіямъ чешскаго Луцидаріуса,—передъ нами не столько переводъ, сколько передѣлка, переработка нѣмецкаго текста. Самый объемъ въ чешскомъ памятникѣ значительно меньше. Въ нѣмецкомъ Луцидаріусѣ, по старымъ изданіямъ (Simrock'a, l. c.), считается 216 вопросо-отвѣтовъ; въ чешскомъ, по разсмотрѣннымъ изданіямъ, меньше половины: въ изданіи XVII вѣка—84 (послѣднихъ листовъ въ изданіи впрочемъ не достаетъ);

изъ двухъ изданій XVIII в., въ одномъ (27. E. 30)—83 вопросо-отвѣта, въ другомъ (27. E. 17)—102... Въ общемъ, содержаніе чешскаго Луцидаріуса, въ разсматриваемыхъ изданіяхъ, соотвѣтствуетъ лишь первой половинѣ нѣмецкаго Луцидаріуса, его наиболѣе раннему тексту (по изд. Simrok'а, слѣдуя нашей нумераціи, приблизительно первымъ 119-ти вопросо-отвѣтамъ; можетъ быть, эта часть и въ исторіи нѣмецкаго памятника являлась наиболѣе древней?.. Какъ будто именно на это указываетъ слово „amen", стоящее въ концѣ 119-го вопросо-отвѣта,—см. Simrock'а, S. 411).

Мы сравниваемъ текстъ дошедшихъ чешскихъ изданій съ текстомъ нѣмецкаго памятника по болѣе раннему его изданію (*1491 г.*, которое принято у Simrock'а и которое почти совершенно тожественно, за ничтожными разночтеніями, съ изданіемъ *1488 года*); столь же значительное различіе мы видимъ и при сравненіи разсматриваемыхъ чешскихъ изданій съ позднѣйшими, упоминавшимися нами выше, изданіями нѣмецкаго Луцидаріуса — съ изданіями Steiner'а *1540*, франкфуртскими *ca. 1561* и *1604 гг.*, а также— *Kleine Kosmographia 1655 г.* Со всѣми ними чешскій Луцидаріусъ можетъ быть сближаемъ лишь внѣшнимъ образомъ,— своей сравнительной краткостью, сокращенностью: въ немъ, какъ и въ этихъ нѣмецкихъ изданіяхъ, глав. образ. воспроизводится лишь начальная часть стараго нѣмецкаго текста. Въ томъ, что́ составляетъ существенное отличіе позднѣйшихъ нѣмецкихъ луцидарныхъ текстовъ, сравнительно съ ихъ болѣе раннимъ, старымъ текстомъ—часть географическая—связываетъ его еще непосредственно съ текстомъ старыхъ нѣмецкихъ изданій.

Изъ всѣхъ извѣстныхъ печатныхъ изданій нѣмецкаго Луцидаріуса чешскій текстъ XVII в. едва ли не болѣе всего можетъ быть сближаемъ со вторымъ Любекскимъ (*Lübeck, 1520*) изданіемъ,—хотя, въ виду слишкомъ общей характеристики текста этого изданія у нашего изслѣдователя

мы можемъ высказать это лишь, какъ предположеніе... (самаго изданія видѣть намъ не пришлось).

Четвертый экземпляръ чешскаго Луцидаріуса, находящійся въ б-кѣ Музея (по кат. 27. Е. 8; *изд. 1811* г.), представляетъ собой совершенно особую редакцію, сравнительно съ разсмотрѣнными тремя изданіями. Географическая часть этого изданія, не говоря о всемъ его остальномъ составѣ,—совершенно порываетъ всякія отношенія къ тексту прежнихъ, болѣе раннихъ изданій чешскаго Луцидаріуса; содержаніе книги ставится уже прямо на совсѣмъ позднѣйшую, почти современную намъ почву. Въ этомъ отношеніи это изданіе принадлежитъ къ тому типу чешскихъ Луцидаріусовъ, представителемъ которыхъ является и упомянутое нами выше его наиболѣе позднее изданіе—какое пришлось намъ видѣть—изданіе *1877 года*, находящееся въ б-кѣ акад. Патеры.

Въ самомъ началѣ читаемъ заглавіе:

Lucudář, to gest: swětle wedaucy smysl člowěka, w kterýžmto co w ginssjch knihách obssirně gedná ze starého y z nowého zakoná, též o zemi o rozdělenj, o planetách, wssecko to w krátkosti w tuto knižku vwedené.

Далѣе слѣдуетъ рисунокъ, гдѣ одинъ человѣкъ (учитель?) другому (ученику?) показываетъ на третьяго, который идетъ почти на четвереньках, связанный по рукамъ и ногамъ.

Внизу: W Litomissly v Wáclawa Turečka, *1811*.

Оборотный листъ пустой. На слѣдующемъ—

Začátek Lucydáře.

Mládenec otazuge se misstra swého řka,—далѣе идетъ рядъ вопросовъ и отвѣтовъ; приводимъ текстъ вопросовъ сполна, къ нѣкоторымъ присоединяемъ и отвѣты (нумерація наша).

1. Kterak gest wěřjti, že gest geden Bůh?

Mistr odpowědá: Každý weřjti musý: že gest geden Bůh w trogjch osobách: který nebe y země, a wssecko to, což w obogim okrsslku zawřeno gest w ssestých dnech z ničeho stwořil... Кратко указывается что сотворено въ каждый день.

2. M. Co Bůh sedmého dne po swětu stwořenj dálegi včinil?

3. M. Gak Buh Adama a Ewu stwořjl?—отвѣтъ дается согласно Библіи.

4. M. Gaké mjsto bylo rág?—Рай описывается согласно Библіи.

5. M. Gak se pak obadwa za tak welká dobrodinj Bohu odměnili?—отвѣтъ согласно Библіи, о грѣхопаденіи.

6. M. Gaka pak pokuta následowala za tu neposlussnost?—Въ отвѣтѣ, согласно Библіи, говорится объ изгнаніи изъ рая и наказаніи отъ Бога на Адама и Еву.

7. M. Powèz mi o potomczých Adamowých?—О Каинѣ и Авелѣ, о враждѣ ихъ и убійствѣ Авеля, согласно Библіи.

8. M. Co se pak po spáchané wraždě s Kainem stalo?

9. M. Kteřj pak byli synowé Božj? О Сиѳѣ и его потомствѣ, по Библіи.

10. M. Kteřj pak z těch znamenitěgssy byli?—Mistr. Enos, Ceta syn byl, genž prwnj weřegnýma a slawnýma ceremoniema Boha ctjti počal, Enoch... Matuzalem...

11. M. Kteřj se w pjsme swatém synowé lidský nazýwagj?—Въ отвѣтѣ упоминается:... Jubal wynalez muzyku, Tubalkain bratr geho kowarstwj, sestra pak gegich Neoma wlny předenj nalezla. Misliwost prwnj prowozowal Lachem, wssak ale daleko giný od druhého Lamecha, genz otec Noe byl.

12. M. Kterak synowé Božj mohli se s syny lidskými srownati?—Текстъ отвѣта согласно съ Библіей.

13. M. Co se pak před potopau swěta dalo?—Между прочимъ въ отвѣтѣ читается: „Na wzdělánj toho korabu, celých sto lét dobrý patryarcha wynaložjl: odtud wesměs posměch sobě z něho dělali, za possetilého drželi.

14. M. Co se pak po wzdělanj korábu dále přihodilo?

15. M. Gaký pak konec ten žalostiwý přjběh wzal?—Ноѣ выпускаетъ изъ корабля „krkawce“, „holubicy“.—другую; вторая принесла вѣсть; черезъ семь дней выпустилъ еще въ третій разъ голубицу.

16. M. Co se ale dále po té potopě swěta konalo?—О проклятіи Ноемъ Хама, по Библіи.

17. M. Gak daleko se wstahowal wěk žiwota lidského po potopě swěta?

18. M. Zdalipak synowé Noe stále na gednom mjstě, a w gedné kragině přebýwali?

19. M. Zdalipak swého předsewzetj dosáhli?

20 M. A co dále činili?—О дальнѣйшемъ разселеніи народовъ, кратко.

21. M. Kdopak město Babylonské založil?—„Nemrod, wnuk Chámowá, kteryžto lidu, gak mocy, tak lsti počal swobodnost odgimati. a králowský tytul, on prwnj sobě připisowal.

22. M. Které řecj po oným nenadálým gazykůw zmatenj, až podnes zustali?—Mistr. Tyto následugjcy: hebregská, řecká, latinská, slowanská, německá a tatarska; které u matky řečj slugj, proto že giné z nich se zrodili, a possli.

23. M. Co pak w pisme swatém o Abrahamowy psano stogi?—Согласно Библіи.

24. M. Co o Abrahamowy, a o třech angelých pjsmo swaté wyprawuge?—Согласно Библіи.

25. M. Gak Sodoma trestana byla?—Согласно Библіи.

26. M. Gakau obět Bůh Abrahamowi nařjdil?

27. M. Gak gest Ewropa welká?

28. M. Gak se rozděluge Ewropa?

29. M. Gaké gsau řečj w Ewropě?

30. M. Gaké magi powahy obywatele?

31. M. Gaky pak obchod, a neb handl wede Ewropa?

32. M. Gaké naboženstwj w Ewropě gest?

33. M. Gaké panowánj gest w Ewropě?

34. M. Pogménug mně ge misstře?

35. M. Gak gest mocna Ewropa?
36. M. Gak se gménuge druhy djl swěta?
37. M. Gaké má položenj Azye?
38. M. Gak gest welká Azye?—„1500 mil djlky, a 1200 mil ssiřky“...
39. M. Gak gest aurodná Azye?
40. M. Gaké gsau powahy lide w Azyi?
41. M. Gaké řěčj panugau w Azyi?
42. M. Gakého nabożenstwi gsau tam lide?
43. M. Gake gest panowáni w Azyi?
44. M. Gak se dělj Azye?
45. M. Gak se gménuge třeti djl swěta?
46. M. Gaké má položenj Affryka?
47. M. Gak gest aurodná Affryka?
48. M. Gaké gsau powahy lide w Affryce?
49. M. Gaké řečj panugau w Affryce?—Dřjwně měli Afrykánowe gen gednu řeč, nynj ale gedna každá zem má swau wlastnj řeč.
50. M. Gakého gsau náboženstwj Affrykánowé?
51. M. Gaké gest panowánj w Affryce?
52. M. Na kolik wlasti se dělj Affryka? Въ отвѣтѣ подробно перечисляются государства Африки.
53. M. Gak se gménuge čtwrtý djl swěta?
54. M. Od koho pak dostala gméno swe Ameryka?...— od Ameryko Wespucio, ktery léta 1497 tam přissel, to nowě wynalezenj vdělal; gemuž ale cestu Krystof Kolumbus dřjwe wynalezl, genž tam leta 1492 a 1502 plaul...
55. M. Gak léžj Ameryka?
56. M. Gak gest welká Ameryka?
57. M. Gaké powahy magj tamnějssj obywatele?
58. M. Gake řečj panugau w Ameryce? Отвѣтъ: Dřiw byli w Ameryce troge řeči, totiž: Maxikanská, Perueská, a Turecká; nynj ale ewropčane mnohé giné řečj tam donesli.
59. M. Gakého gsau tam lide nábozenstwj?
60. M. Gaké gest řjzenj w Ameryce?

61. M. Gak se dělj Ameryka?—Подробно перечисляются государства Америки.

62. M. Giž gsy mně dosti o zemi powěděl, powez mi tehdy o obloze?

63. M. Kolik gest nebeských planet, a gaký gest běh gegjch?

64. M. Gak se ostatnj planety gménugj?

65. M. Gak gest weliké slunce, a měsýc?

66. M. Co gsau to za hwězdy ocasaté?

67. M. Gakau přirozenost má woda, a co w sobě obsahuge?

68. M. Co gest wjtr, a odkud pocházy?

69. M. Proč pak se země časem třese, a puka?

70. M. Gakým spůsobem se to děge, že býwá měsýc a slunce zatměnj?

71. M. Kterak to býti můze, že w létě, a ne w zýmě kraupy padagj?

72. M. Odkud pocházý hřmenj neb hromobitj?

73. M. Odčeho pocházý desst' bud' w letě neb zymě?

74. M. Gak se to stáwá, že obyčegně w letě po desstj na obloze duhu často widjme?

75. M. Odkud pochazy snjh?

76. M. Odkud pocházý rossa, aneb ta ssediwost mrazu?

77. M. Proč newjdime rossu, když se děla?

78. M. Gakau přičinau stane se, že mlha gest?

79. M. Odkud se stáwá, že gest někdy tmawy a possmaurný den, a přece neprssj?

80. M. Gaká gest přjcina že máme nekdy swětlé nocy?

81. M. Powěz mi co se před přisstjm Krysta na swětě přitrefilo?

82. M. Gaké to poselstwj přinesl Archangel Gabryel?

83. M. Co na to Marya odpowěděla?

84. M. Kdy pak se Gežjš narodil?

85. M. Co pak se při tom milostném narozenj přitrefilo?

86. M. Co se stalo při narozenj Pána Krysta?

87. M. Takéli Krystus dlé zákona Mogžjssowého obřezán byl?

88. M. Zdaliž Krystus toliko pro lid židowský, kterémuž připowěděn byl na swět přissel?

89. M. Co pak při přichodu swém do Betléma činili?

90. M. Co se znamenjtého s Krystem stalo, když byl dwanácté lét starý?—Какъ въ этомъ такъ и въ другихъ вопросахъ, текстъ согласно съ Библіей.

91. M. Co činil Gežjš Krystus dřjwe než kázat začal?

92. M. Co se stalo při tom křtu?

93. M. Co činil Krystus dále?

94. M. Gak pak se Krystu Gežjssi za tak weliké dobrodinj odměnil?

95. M. Co se Krystem před vmučenjm geho přihodilo?

96. M. Co se na to s Krystem stalo?

97. M. Kdy byl Gežjs vkřjžowan?

98. M. W kterém roku wěku swého Krystus vmřel?

99. M. Co gest králowstwj nebeske?

100. M. Co gest peklo?

101. M. Kde, a gakým spusobem bude držen saud Božj? Приводимъ отвѣтъ сполна:

Mistr. W audoli Jozaffat. Měsýc se zatmj, slunce nedá swětla swého, hwězdy s nebe padati budau, a tut' se vkáže na nebi znamenj Syna Człowěka; pak angele od čtyr stran hlas wydagj: Wstaňte z mrtwých, pod'te k saudu, Bůh wás sauditi bude. Na ten hlas angelů wssecky dusse spogegj se s swým tělem, a pak w audoli Jozaffat sauzene budau dlé swého zaslauženj. Blahoslawene dusse budau se báti rozhněwané Twáře Božské, a budau wybránj wssickni wywolene na prawicy saudce swého k wěčně radosti. Zatracenj budau odsauzené k trápenj wěčnému, kdež nenj wykaupenj na wěky wěkůw, amen.

Этимъ кончается текстъ изданія.

Приводимъ еще небольшіе отрывки текста:

27. M. Gak gest Ewropa welika?

Mistr. Ssiřka se wztahuge od kopce sw. Wyncencya w Portugali, až k řece Ocy w Rusých na 900 mjl; dýlka od pulnočnjho moře, až k začátku ostrowu Morea na 500 mjl.

28. Ml. Gak se rozděluge Ewropa?

Mistr. Ewropa se rozděluge: W prostřed gest Německá řjsse, k západu Portugalská, Sspaňhelská, Francauská, Englická, Scottlandská, Jrrlandská a Nidrlanska zem. K polednjmu Sswegcarská, Wlaská zem. K půl nocy Denemarská, Sswedská, Norwedská zem. K wychodu Pruská, Polská, Vherská, Ruská a Turecká zem.

33. Ml. Gake panowánj gest w Ewropě?

Mistr. W Europě nenj gednostegné panowánj, ono gest rozdělene na 4 cýsařstwj, 16 kralowstwj, 7 republik, a gedno arcyknjžetstwj, 2 welkoweywodstwj, 1 welikoknjžestwj, a mnoho swobodnych weywodstwj, knjžetswj a hrabětstwj.

34. Ml. Pogménug mně ge, mistře?

Mistr. Ty čtyry cýsařstwj gsau: 1. Risské neb Německé, 2. Russké, 3. Turecké, 4. Francauské. Ty kralowstwj gsau: 1. Portugalské, 2. Sspaňhelské, 3. Englické, 4. Scottlandské, 5. Irrlandské, 6. Preysské, 7. Danemarské, 8. Ssweyské, 9. Norwedske, 10. České, 11. Polské, 12. Vherské, 13. Neapolitanské, 14. Syciliánské, 15. Sardinské, 16. Baworské. Republiky gsau: 1. Sgednoceny Nydrland, pod gménem Holand, 2. Sswegčar, 3. Genf, 4. Benátka, neb Venedig, 5. Genua, 6. Luca, 7. Ragusa. Welké knjžestwj Sedmihradské, weliké weywodstwj Tosskanské we Wlassich, a Litské w Polsku.

Въ заключеніе — въ видѣ приложенія ко всему сказанному о печатныхъ изданіяхъ чешскаго Луцидаріуса - помѣщаемъ текстъ вопросовъ въ упомянутомъ позднѣйшемъ его изданіи *1877 года*. Послѣ заглавія—Lucydář, to jest krátké wypsáni o počátku a stwořeni wssech wěcý—слѣдуетъ рисунокъ, изображающій человѣка, который въ подзорную трубу смотритъ на небо; на небѣ видны звѣзды.

Внизу:

W Skalici, Pismem Jozefa Škarnicla. 1877.

Въ книжкѣ 46 стр., 16°.

Оборотная страница пустая. Дальнѣйшій текстъ начинается непосредственно:

Mladenec otazuje se misstra swého... и т. д. Слѣдуютъ первыхъ семь вопросовъ, которые читаются и въ изд. 1779 года (27 E. 30).

Затѣмъ:

M. Kterak Bůh Adama učinil?

M. Co Bůh sedmého dne po stwořeni swěta dáleji činil?

M. Jaké misto bylo ráj?

M. Kde, a jak Bůh Ewu wzdělal?

M. Jak pak se obadwa za tak weliká dobrodini Bohu odměnili?

M. Jaká pak pokuta následowala za tu neposlussnost?

M. Powěz mi o potomcých Adamowych?

M. Co se po spachané wraždě s Kainem pak stalo?

M. Kteři pak jsou byli Synowé Božj?

M. Kteři pak z těch znamenitějssich byli?

M. Kteři se w pismě swatém synowé lidssti nazýwajj?

Далѣе идутъ вопросы, соотвѣтствующіе 12—15 въ изданіи 1811 (27. E. 8); далѣе:

M. Co paměti hodného se o těch třech po potopě řicti může? и затѣмъ вопросы, соотвѣтструющіе 17—18. Затѣмъ:

M. Jak pak se při stawěni té wěže dařilo?

M. Jakau pak zkázu na to wzali?

M. Kdo pak město Babylonské položil? и вопросъ, соотвѣтствующій 22-му въ изд. 1811 г. Далѣе:

M. Nyni mi powěz, jaká jest podoba země?

M. Jaký pak máme důkaz, že jest zem okrouhlá?

M. Jak pak jest zem weliká?

M. Na kolik dilů se děli zem?

Mistr. Zem se děli na pět dilů, totiž: Ewropa, Azia, Afrika, Amerika a Australie.

M. Co pak mimo žádna zem neni?

M. Jak pak jest Ewropa weliká?

M. Od koho dostala Ewropa jméno swé? Mistr. Od jednoho prawnuka Iafetowa, kterýžto wnuk byl kralém jménem Agnes, a ten měl dceru Europu, a od té dcery měla dostat jméno, ale za prawdu se to nemůze uznati.

M Jak léžj Ewropa?

M. Kterak pak se rozdeluje E.?

M Jaké maji powahy obywatelé? Mistr. Europčané jsou mezi wssemi obywateli země nejssikownějssi.

M. Jaké jsou řeči w celé E.?

M. Jaký pak obchod, aneb handl wede Europa?

M. Jakého náboženstwj jest E.?

M. Jaké pak jest panowáni w E.?

M. Pojmenuj mne je?

M. Jak je mocna E.? Mistr. Její jest dosti silná, neb má 3 milliony wojska.

M. Jak pak se jmenuje druhý dil swěta?

M. Od koho pak dostala jméno swé? Mistr. Její wlastné jméno ne můžem rozsoudit, od koho by dostala jméno swé, neb spisowátélé nejsou w tom jednotni.

M. Jaké má položenj A.?

M. Jak jest welká A.?

M. Jaké jsou powahy lidé w A?

M. Jaké pak řeči panujou w A?

M. Jaké pak mají lide w A. náboženstwí?

M. Jaké pak je panowáni w A?

M. Jak se děli A.?

M. Jak pak se jmenuje třeti dil swěta? Mistr. Afrika.

M. Od koho dostala jmeno swe?

Mistr. Od Afro, jednoho syna Herkulesa, a neb od Apher, Abrahámowa ynuka, a některi také od jednoho řeckého slowa prawí, že swůj začátek má. Далѣе слѣдуютъ обычные вопросы о „položeni“ Африки, какъ она „велика“ „jaké powahy lide“ въ Африкѣ, „jaké panowáni“ и „na kolik wlasti“ дѣлится,—соотвѣтствующіе 46—52 вопросамъ изд. 1811 г. Далѣе слѣдуютъ подобные же вопросы объ Америкѣ,

соотвѣтствующіе 53—61 въ томъ же изданіи; за ними вопросы, соотвѣтствующіе 62—85 того же изданія. Далѣе:

M. Co se znamenitého stalo za mladosti Krysta?

M. Co činil Krystus dale?

M. Jak pak se Kristus Jezissi za tak weliké dobrodini Žide odměnili?

M. Pod kterým wladařem tak trpěl Kirstus Pán?

M. Jak se jmenuje ta hora, kde Kristus Pán byl ukřižowan? Mistr. Hora Kalwárie, neb hora Lepssí.

M. Co pak jest králowsti nebeské?

M. Co jest peklo?

M. Kde a jakým spůsobem bude držán saud Boži? За исключеніемъ немногихъ незначительныхъ разночтеній, отвѣтъ сходенъ съ текстомъ изданія 1811 г., и тѣмъ кончается разсматриваемое изданіе.

Говоря въ 6-й 7-й главахъ своей монографіи о различныхъ переводахъ и передѣлкахъ нѣмецкаго и латинскаго Луцидаріусовъ въ литературахъ средневѣковой Европы,—о „луцидаріусахъ“ датскомъ, средне-нидерландскомъ, французскомъ, провансальскомъ, итальянскомъ, англійскомъ, исландскомъ и т. д. и т. д.,—г. Schorbach почему-то совсѣмъ ничего не говоритъ о Луцидаріусѣ древнерусскомъ.

Очевидно, онъ совершенно неизвѣстенъ нашему изслѣдователю...
